

İhsan Nuri Paşa

AĞRI
DAĞI
İSYANI

LIV.
TUR
510

MED YAYINLARI

7130 NUR NUR

510

22/10/2015

Tür. 510

55500

İhsan Nuri Paşa

**AĞRI
DAĞI
İSYANI**

MED YAYINCILIK

Birinci Baskı : HEVKOM -1986-Viyana
ikinci Baskı: : MED-1992 istanbul
Dizgi : Rosa Ajans 522 97 72
Baskı : Aydınlar Matbaacılık
Kapak Düzenleme : Komel Ressamlar Birliği
Film Renk Ayrımı : Eser reproduksiyon

MED Yayıncılık Limited Şirketi

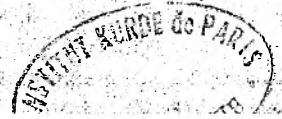
Alayköşkü Cad. Sıdıka Batu İşhanı No: 12/5
Tel: 511 52 93 Fax: 513 60 41

Ihsan Nuri ve Eşi Yaşar Hanım

ÖNSÖZ

Kürt ulusunun kendi tarihinde bağrından çıkardığı en önemli şahsiyetlerden biri olan, İhsan Nuri Paşa'nın, Ağrı Dağı İsyanı adlı yapıtını Türkçe yayınlamakla Trakya-Anadolu ve Kuzey Kürdistan kamuoyuna araştırıp incelemesi için yeni, eşsiz bir belge sunmuş oluyoruz. Bugüne kadar Türkiye'de, Ağrı dağı İsyanı üzerine yanlış doğru bir çok şey yazılıp çizildi. Türk generalleri ve Türk gazetecileri ellerinde nalıncının keseri varmışçasına(!) hep kendi taraflarına çeken, hep kendilerini güçlü ve haklı gösteren açıklamalarda bulundular. Ayaklanmaya ilişkin belgelerin çoğu tahrifata uğratılarak değerlendirildi. 1927'den bu yana 65 yıllık bir süre geçmesine rağmen, halen bu döneme ilişkin yüzlerce belge, Türk Harp Dairesi'nin karanlık kirli mahzenlerinde çürütülüyor. Yeni nesilin bu belgelere ulaşması binbir önlem ve sınırlama ile engelleniyor.

Ağrı Dağı İsyanına sebep olan iç ve dış etmenler neydi?! Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşe doğru gitmesiyle İttihat ve Terakî'nin Türkçü kanadının bir devamı olan Kemalistlerin ulusal sorunda başvurdukları yöntemler nelerdi. Kürt ulusunun, dirayetli gerilla komutanı İhsan Nuri Paşa etrafında tek yumruk olup, yıllarca Ağrı dağının burçlarına Kürt bağımsızlık bayrağını diken şartları yaratan ortam nasıl meydana gelmişti?! Ağrı Dağı İsyanı nasıl ve hangi sebeplerden dolayı yenilgiye uğratıldı? İşte tüm bu soruların cevabını okuyucu bu kitapta bulma imkanına sahip olacaktır.

Ağrı Dağı İsyanı adlı yapıt, İhsan Nuri Paşa tarafından İran sömürgecilerinin ağır kovuşturması ve takibatı altında, fakirlik ve yoksulluk içerisinde Farsça ve Kürtçe'nin Kurmançça-Soranice lehçelerinde yazılmıştır. Kitabın Kurmançası 1984 yılında Paris'teki Kürt Enstitüsü'nün çıkardığı Hevi dergisinde dizi yazı olarak yayınlanmaya başladı ve sırayla kitabın tüm bölümleri yayınlandı. 1986'da merkezi Viyana olmak üzere Avrupa'da faaliyet yürüten ve eveliyatı 1976 yılına kadar uzanan HEVKOM-Komela Hevkariya

Karker û Xwendewanên Kurdistan alışanlarınca Türkçe yayın hakkı alınarak Türkçeye çevrildi ve çok sınırlı basılabilindi. Kitabın ilk Türkçe baskısı yapılırken önsözde de belirtildiği gibi kitabın evrisi denetim komisyonundan geçmeden yayınlandı. İlk Türkçe baskıda bazı eksiklikler ve yanlış anlaşımlara neden olabilecek bazı hatalarda mevcuttur. Yayınevimiz HEVKOM'dan gerekli onayı alarak kitabın evrisini yeniden gözden geçirdi, bazı dipnotlarla kitaba açıklayıcı bilgilerde ekliyerek kitabı yeniden yayına hazır hale getirdi.

Kitabı yayınlarken, büyük Komutan, Kürt ve Türk halkının gerçek dostu onların kopmaz bir parçası olan Ihsan Nuri Paşa'nın ve ona tüm ömrü boyunca yardım etmiş, onu bir nebze dahi olsa mücadelesinde yalnız bırakmamış, emsalsiz kadın eşi Yaşar hanımı'nın anısı önünde bir kez daha saygıyla eğiliyor, kitabı Türkçeye kazandıran HEVKOM çalışanlarına şükranlarımızı bildirmeyi burada bir görev biliyoruz, kendilerine bundan sonraki değerli hizmetleri için de başarılar diliyoruz...

MED

İHSAN NURİ PAŞA KİMDİR?

İhsan Nuri Paşa 1893 yılında Bitlis vilayetinde babasının evinin bulunduğu Elî Qulî sokağında dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini burada tamamladıktan sonra, Erzincan'daki askeri rüştiye mektebine gider buradaki öğrenimden sonra İstanbul'daki Harp Okulunda yüksek öğrenim görür. Teğmen sıfatıyla Osmanlı ordusunun saflarına katılır. Osmanlıların Arnavutluk'taki Kurtuluş Hareketini bastırma için gönderdiği orduda görevli bulunur. Daha sonra Arabistan Cephesine yollarır, Yemen'de 33 ay görevli kalır. Yemen dönüşünde onu 93. Alay'ın yaveri olarak Beyzon'a yollarlar. 1. Dünya savaşı esnasında Nerman'da yaralanır. Erzurum Çar ordusunun eline geçmeden önce, onu tedavi için Ruslarla olan cephenin geri bir bölgesine yollamak isterler. Yolda Kargaburun yakınlarında her iki ayağı donma tehlikesi geçirir, ayakları kar ve soğukta yanar, Erzincan'a getirilir ve orda tedavisi yapılır. Tedavisi bittikten sonra 9. Ordu bölgesinde görevlendirilir. Gürcistan'daki Ojorketi şehrinin Osmanlı askerleri tarafından ele geçirilmesinden sonra, şehir yönetimini ele alan komitede yer alır. 1. Dünya Harbinin durmasından sonra, merkezi İstanbul'da olan Kürdistan Teali Cemiyeti ile ilişkiye geçer. 1919'da Osmanlı merkezi idaresine karşı başkaldırı örgütleyen ve Yunanlılara karşı savaş içerisinde olan subaylarla bir komitede yer alır ve kendisi bu komitenin sekreterliğini üstlenir. Bu komite eski askeri liderlerin bir ihtilalle görevlerinden alınıp yerlerine genç subayların getirilmesini hedeflemektedir. Bu komitede yer alan subayların hiç biri cesaretli davranıp gerçek bir başarı gösteremez. Yalnızca İhsan Nuri gerekli cesareti gösterip dağılmakta olan Osmanlı ordusunda kendisini alay kumandanı ilan eder ve halen teşkilatlı ve örgütlü tek ordu olan 9. Ordu Komutanlığı'na bir mektup yazarak ilişkiye geçer. 91. Alay'ın Komutanı olarak, 9. Ordu'ya bağlı hareket eder. İstanbul'un işgal edilmesi tehlikesi gündeme gelince İhsan Nuri, memleketi olan Bitlis'e gitmek için

izin koparır.

İhsan Nuri, Trabzon'a vardığında o dönem 9. Ordu komutanı olan Rüştü Paşa'nın emriyle, Kızıl Ordu yetkilileriyle görüşmek üzere yanında bir gurup askerle birlikte Bakü'ye yollanır. İhsan Nuri ve arkadaşları Bakü'ye varırlar ve o dönem halen burada illegal faaliyet yürüten Kızıl Ordu elemanlarıyla görüşmek için haber sarırlar. Amaçları Kızıl Ordu'yu Osmanlı-Rus sınırına kadar getirmek, işgalci güçlere karşı kuzey sınırını garantiye almaktır. Kızıl Ordu mensuplarıyla görüşme sağlandıktan sonra, kaçış, çatışma ve macera dolu bir yolculuktan sonra İran toprakları üzerinde tekrar'dan Osmanlı ordusunun olduğu bölgeye dönerler ve yeniden 9. Ordu'nun saflarına katılırlar. Burada İhsan Nuri'nin komutasındaki bir alayla 12. Ordu'nun temeli atılır. Kendisi Ermenilere karşı verilmekte olan savaşta yaralanır, Sarıkamış'ta tedavi gördüğü dönemde Kürdistan'ın kurtuluşu ve geleceği için Osmanlı ordusundan ayrılan ve durumdan hoşnut olmayan subay ve askerlerle ilişkiye geçip bir teşkilatlanma yaratmak ister. Bu haber 12. Ordu'nun genel komutanlığının kulağına gidince, hakkında tahkikat açılır ve divanı harbe verilir. Yapılan tahkikat sonucu kendisini suçlu duruma düşürecek herhangi bir suç ispatlanamaz.

Ordu komutanlarının yaptığı bir toplantıda, Deli Halid İakabıyla anılan Halid Bey, İhsan Nuri'yi mahiyetine ister, onun kendi mahiyetine verilmesi halinde karşılığında 12. Ordu'ya daha yüksek rütbeli bir subay verebileceğini söyler, fakat onunla sürekli çatışma halinde olan Kazım Karabekir bu teklifi kabul etmez. Çünkü, Kazım Karabekir, onun kendisinden düşük rütbeli subaylara yaptığı işkencenin derecesini çok iyi bilmektedir. İhsan Nuri daha sonra Çıldır'daki alayın başına atanır. TBMM'nin kararıyla Çıldır Gürcistan'a bırakıldığında, İhsan Nuri kendisine bağlı birliklerle, kah Kazım Karabekir Paşa'yı, kah Halid bey'i oyalyarak Çıldır'ın tamamıyla elden çıkmasını engeller ve taktik açıdan birliklerini Binbaşı Halid Bey'in önderliğindeki orduya bağlar. Halid Bey, Ermenilerin sürgün edilmesini ve yolda imhasını emrettiğinde, emre karşı gelir, emrin yerine getirilmesinin yerine Ermeni halkıyla iyi geçinir, onların sevgisini kazanır. Ermenilerle yapılan antlaşmadan sonra, İhsan Nuri, Osmanlı-İran sınırında bulunan Beyazid şehirindeki birliğin başına atanır. Musul sorunu patlak verince, kendisi Diyarbekir

vilayetine bağılı Bişeri'deki birliklerin başına atanır. Burada görev yaptığı dönemde Kürdistan(3)'ün kurtuluşu için Kürt subaylar ve Kürt ileri gelen insanlarıyla bir teşkilatlanma içerisinde girer. Ve Türkiye, İran, Irak sınırının birleştiği yere yakın bir yerde, Elkê'de (Beytülşebab) ayaklanma hareketini başlatır. Ayaklanma geçici bir yenilgi yaşar. Eli Rıza Beg yakalanır, Xurşit Begê Hertoşî, Zaxo'ya kaçar, İhsan Nuri yanında bir gurup arkadaşıyla birlikte Siirt-Diyarbakır yolunu takip ederek o dönem Fransızların hakimiyetindeki "Suriye Kürdistan'ına" geçer ve oradanda Güney Kürdistan'daki Şengal bölgesine ulaşır. Şengal'de bulunduğu dönemde İngilizler, Sıdıq Paşayê Qadrîyî devreye sokarak kendisine çalışma teklif ederler. İhsan Nuri bu teklifi kabul etmez ve onlara şu tarihi cevabı verir: "Ben Kürdistan'ın bağımsızlığı için mücadele vermek istiyorum. Irak ordusunda yer alarak İngilizlerin kucağına girmek için değil". İhsan Nuri, burada arkadaşları Rasim Bey ve Tewig Cemil'ide alarak Doğu Kürdistan'a geçer. Bu dönem Şeyh Sait İsyani'nin patlak verdiği haberini alır. Bu haber üzerine, Saray yakınında Türk-İran sınırını geçerek Miliyan aşiret reisi Osman Begê'ye misafir olur. Burada Şeyh Said Hareketi'nin darbe aldığı, Şeyh Said'in tutuklandığı haberini alır. Bu gelişmelerden sonra istikametini Şemdinan'a çevirir ve arkadaşlarıyla birlikte Seyid Tahayê Şemzini'ye misafir olur. Kendisi burada bulunduğu dönemde, burası Türk birliklerinin yoğun saldırısına uğrar. İhsan Nuri böyle olan saldırıların durması için buradan tekrar İran'a geçer ve kendisini İran askerlerine yakalatır. Tutuklanıp Zencan'a yollanır bir dönem burada kaldıktan sonra gizlice o dönem Doğu Kürdistan'ında önemli bir yerleşim merkezi olan Xoy'a gider. Ağrı Dağı eteğindeki yeni gelişmelerden sonra 1927 yılında yanında 20 kişilik savaşçı bir grupla silahlı propaganda ve örgütlenmeyi başlatmak için Hoybun Cemiyetinin kararıyla yeniden Kuzey Kürdistan'ına döner. İlk Erzurum bölgesinde bu faaliyete başlar ve daha sonra Baş Komutan sıfatıyla Ağrı Dağındaki ayaklanmayı idare eder. Amaçları örgütlü bir gerilla savaşını adım adım tüm Kürdistan'a yayıp, sömürge Kürdistan'ındaki halkı toplu ayaklanmaya götürmektir.

Her dönem olduğu gibi Kürdistan'ı işgal altında tutan sömürgeci devletlerin ittifakı ve Ağrı Dağı Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra tekrar İran'a geçmek zorunda kalır. Yıllarca İran sömür-

gecilerinin baskı ve zulümünü ailesi Yaşar Hanımla birlikte iliklerine kadar hisseder. Bazen köylerde, bazen şehirlerde ikamete mecbur edilir. Kendisiyle görüşme İran sömürgecilerince izine bağlanır, evi sürekli kontrol altındadır. İhsan Nuri tüm bu baskılara rağmen gizlice araştırmalarını sürdürüp makaleler yazar. Kürtlerin Kökeni üzerine değerli tarihi bir araştırma yapar, Ağrı Dağı isyanı üzerine elinizdeki bu tarihi vesikayı kaleme alır, yaşamını yazar.

İhsan Nuri 2. Dünya savaşı döneminde yeni bir Kürt ihtilali başlatır korkusuyla, Türk sömürgecilerinin isteği üzerine İran sömürgecilerince tutuklanıp zindana atılır. İran'ın müttefik devletlerin kontrolüne geçmesinden sonra, müttefik güçlerin müdahalesiyle İhsan Nuri yeniden serbest bırakılır. İran makamları buna rağmen rahat vermezler, kontrol takipler ve baskı sürekli devam eder. İleri yaşına rağmen zekâsındaki parlaklıkta zerre kadar bir şey kaybetmeyen, iki metre boyundaki Kürt gerilla hareketinin değerli komutanı İhsan Nuri Paşa sömürgeciler için bir tehdit unsuru olmaya devam eder. 18 Mart 1976'da Tahran'daki evinin yakınında bir cadede karşıdan karşıya geçerken; kendisine bir motorsikletli çarpar ve ağır yaralanır. "Kazanın" meydana geliş şekli oldukça şaibelidir. Hastaneye kaldırılır. Efsanevi gerilla Lideri 7 gün boyunca komada yaşam savaşı verir ve nihayet 25 Mart 1976'da sabah saat 6'da Kürt ulusunun kalbine gömülerek, Kürt halkı arasından geçer. Kürt yurtseverlerinin SAVAK'ın baskısı altında zor bela katılabildikleri sembolik bir cenaze töreniyle, Tahran'ın "Behşeti Zehra" kabristanında toprağa verilir. Mezarının bulunduğu yer 9/58, 12 Numaradır.

İhsan Nuri Paşa Ölümsüzdür! Şehidên Soreşa Kurdistanê bê mirinin!

Not: İhsan Nuri Paşa'nın hayatı, Doza Kurdistan, Hevi, Bergeh gibi kaynaklar göz önünde bulundurularak ve kendisini yakından tanıyanlar dinlenilerek kaleme alındı.

BİRİNCİ BASKI ÖNSÖZÜ :

Kürdistan tarihinde halkımızın kanı ve canı pahasına yarattığı sayısız kahramanlık destanları mevcuttur. Özellikle 1800'lerin sonlarına doğru şiddetlenerek günümüze dek süren Kürdistan ulusal Kurtuluş Savaşı incelenmesi gereken ve kendine has bir çok özelliği içinde barındıran önemli ulusal kurtuluş savaşlarından biridir. Bir asrı aşkın bir süreyi kapsamakta olan bu milli kurtuluş savaşının bir çok belgesi ya sömürgeciler tarafından imha edilmiş ya da tarihin karanlık ve küflü derinliklerine atılmıştır. Halkımızın tarihini ve milli kurtuluş savaşımızın deneyimlerini açığa çıkartmak, aynı zamanda karanlıklarla boğuşmayı da gerektirmektedir.

Ülkemizin Ağrı Dağı eteklerinde ceryan eden ve 1926-1930 yılları arasındaki süreyi kapsayan Ağrı Dağı Ayaklanması milli kurtuluş savaşımızın önemli kesitlerinden bir tanesidir. İhtilalin modern bir tarzda planlanması ve belli bir programa sahip oluşu ayaklanmanın önemini daha da artırmaktadır.

Düne kadar Ağrı Dağı Ayaklanması hakkında, sömürgecilerin iddialarının yanı sıra halkımızın efsanevi anlatımı ve ağıtları mevcuttu. Tabii ki, bu olayların tüm yönleri ile açığa çıkartılması için yeterli değildi. Yani Türkiye ve Kuzeybatı Kürdistan'da kamuoyu, sömürgeci general ve yazarların iddiaları, Kürdistan halkının efsanevi anlatımı ile yetinmek zorunda bırakılmıştı. Bir çok olay devrimci ve demokrat basın tarafından tam olarak açıklanamıyordu. Diğer yandan Türk sosyal şövenlerinin Ağrı isyanı döneminde dünya kamuoyunu aldatmak için verdikleri yanlış bilgiler, yüzlerce insanın kafasını karıştırıyor, Türkiyeli devrimci yeni nesilin ülkemize ilişkin yanlış tahlillerde bulunmalarına yol açıyordu. Bu durumun, günümüzde tümüyle değiştiği söylenemez. Onun içindir ki; ülkemizin tarihine ilişkin tüm belgeleri toplamak ve bunları kamuoyuna sunmak her Kürdistan'lı kuruluşun amaçlarından biri olmalıdır.

Bizler bu düşünceden hareketle İhsan Nuri Paşa'nın Ağrı Dağı

İsyaniadlı kitabını, Kürtçeden Türkçeye çevirmiş bulunuyoruz. Bu kitap sömürgecilerin Ağrı Dağı ayaklanmasına ilişkin tüm iddialarını yerle bir edecek canlı bir vesikadır. Özellikle yazarın, olayların canlı tanığı ve Ağrı Dağı İhtilalinin Lideri olması, kitabın önemini daha da artırmaktadır. Yazarın dünya görüşü ve olayları yorumlayışı bir yana, kitap, olayları kronolojik sıraya göre hiç bir abartmaya yer vermeksizin anlatan, emsalsiz bir belgedir. Kitabı okuduktan sonra Ağrı Dağı İsyani esnasında şehit düşen insanlarımızın anısı önünde saygıyla eğilmemek elde değildir.

Bu kitabın çevirisi sırasında bir dizi zorluklarla karşılaşmıştır. Özellikle bazı cümlelerin okunmayacak durumda olması, çeviriyi yapan arkadaşların işini daha da güçleştirdi. Tüm çabalara rağmen kitabın tümü çeviri komisyonumuzun denetiminden geçirilemedi. Kontorliden geçmiş haliyle kitabın ikinci bir baskısının yapılması da düşünülmektedir. Okuyucunun anlayışla karşılayacağını umarız.

Ocak 1986

HEVKOM

**Komala Hevkarîya Karkerû Xwendevanên Kurdistan
Viyana**

AĞRI DAĞI İSYANI

Ağrı Dağı İsyanı, Aryen Kürt ulusunun kendi Ulusal Kurtuluş ve Bağımsızlık savaşı yolundaki kanlı tarihinin şanlı sayfalarından bir tanesidir. Ağrı Dağı İsyanı, ulusal hakları işgalciler tarafından gasp edilmiş, eziyet ve işkence altında olan kimsesiz Kürt ulusunun yanık bağrının feryatıdır. Ağrı Dağı İsyanı, Kürt genç, ihtiyar ve çocuklarının kanları ile yazılmış ve savaşçıları tarafından bugüne dek saklanmış ve korunmuş bir belgedir. Kürt savaşçıları Ağrı'da* yalnızca esarete karşı durmayı değil, fedakârlık ve yiğitlikleriyle de bu ulusun yüreğinin özgürlük uğruna nasıl bir aşkla yandığını da tüm dünyaya gösterdiler.

Bu küçük kitap yalnızca Türkiye Kürdistan'ındaki Kürt ulusal kurtuluşçularını tanıtmak için değil, aynı zamanda dört yıl boyunca Ağrı'nın burçlarına dikilmiş Kürt Bağımsızlık Bayrağı'nın, bu ulusun fedakâr savaşçılarının koruyuculuğu altında dalgalanması ve Türk ordularının bu Bayrağı, bu mukaddes dağda, küçük bir Kürt savaşçı birliğinin direnişi karşısında indirememeleri olayının bir kronolojisidir.

Kürt ulusu yiğitliği, kahramanlığı, serbest yaşamayı ve savaşçılığı eski atalarından miras almıştır. Bu anlamda en güneydeki Şivakâr Lor Kürtler'inden, Erzurum Kürtlerine, İran'ın doğusundaki bütün Koçanlar'dan İskenderun Kürterinin tümüne kadar Kürtler arasında hiçbir fark yoktur. Bütün Aryenler bu sıfatlara sahiptir. Daha doğrusu olgunluk ve kahramanlık yalnız Ağrı'lılara mahsus değildir, bu bütün Kürt halkının belli bir özelliğidir. "İrak Kürtleri" bu kahramanlığın canlı örnekleridir.

---

* Altı kelime okunmadı

Ben Ağrı dağı'nda geçen olaylardan bahsetmeden önce, ulusal kurtuluşları için Kürt savaşçılarının hiç çekinmeden yiğitçe kanlarını akıttıklarına işaret edeyim. Hatırladığım kadarı ile, Türkiye Kürtleri 1514 yılına kadar miri beylikler şeklinde yaşıyorlardı. O tarihlerde İslam Halifeliği'ni de elde eden Osmanlı İmparatoru Yavuz Sultan Selim, Bitlisi Mola İdris'in (Mela İdrisê Bedlisê) aracılığı ile, Kürt beyliklerine ilişkin bir karar çıkarıyor. Bu karar gereğince; Kürt Beylikleri buldukları yerlerde bağımsız olarak hüküm sürecekler, kendi adlarına para basacaklar, birbirlerine karşılıklı elçi gönderecekler ve yılda bir sefere mahsus olmak üzere belli miktarda bir parayı halife ordusunun denetimi için Osmanlı padişahına vereceklerdi. Savaş çıktığı zaman karşılıklı yardımlarda bulunacaklardı. Halife bu kararı yayınlayarak resmileştirmiştir.

Daha sonra Osmanlı Padişahı Sultan Murat, Kürt Beyliklerini birbirine kıskırttı ve hükümetlerini yok etti. 1690 yılına kadar Bitlis Diyarbakir ve Hakkâri hükümetleri bağımsızlıklarını korumuşlardır. Türkler 1697 yılında Bitlis Beyliğini de yıkarak mallarını yağma ettiler.

1832 yılında Kor Mihemmed Paşa, Revanduz'da Soran Bölgesi'nde savaşı başlattı. Birkaç kişiyi Rusya'ya top yapımını öğrenmeleri için gönderdi. Bunlar geri geldikten sonra Kürt Ordusu için Revanduz'da top yapımına başlanıyor. Bu toplardan halen birkaç tanesi bugün de Revnaduz'da bulunuyor.

1843 yılında Botan Hükümdarı Mir Bedirhan (Mir Bedirxan) savaşı başlatıyor ve Van'ın yakınlarına kadar geliyor. Onun amca çocuklarından biri Cizre'de ona karşı savaşıyor. Güçlerinin azalması nedeniyle Bedirxan Türklere yenilmekten kendisini kurtaramıyor. Türkler, onu çoluk çocuğu ile beraber ülkeden uzaklaştırıyorlar. İstanbul'a götürüp oraya yerleşmeye zorluyorlar.

1880-1881 yılında Şeyh Ubeydullah Şemdinan'da savaş başlatıyor. Bulunduğu bölgeyi ele geçiriyor. İran'a girip orada da bir bölgeyi ele geçiriyor daha sonra iki ordu arasında kalıp yeniliyor. Türkler Ubeydullah'ı yakalayıp Hicaz'a ailesiyle birlikte sürgün ediyorlar. Ubeydullah orada ölüyor.

1914 yılında Şeyh Celaleddin'in oğlu Seyit Eli Mela Selim'in yardımı ile Bitlis'in Hizan nahiseyi ve çevresinde ayaklanıyor. İki bin tane silahlı Kürt savaşçısı ile Bitlis şehrine hareket ediyorlar.

Şehir halkının yardımı ile şehrin birkaç mahallesini ele geçiriyorlar. Türklerin yardımı yetişince Kürtler yenilgiye uğruyorlar. Tekrar Hizana geri çekiliyorlar. Türkler etraflarını sarınca, Seyit Eli teslim oluyor. Türkler onu ve arkadaşlarını Bitlis şehrinin merkezinde asıyorlar. Mela Selim ise Rus Konsolosluğu'na sığınıp iltica ediyor. Birinci Dünya Harbi başlayınca, Türkler Mela Selim'i konsolosluktan alıp arkadaşları ile birlikte asıyorlar. Büyük savaştan sonra İran Kürtleri, Türklerin hakimiyetinden kurtuluyorlar. Sevr antlaşması ile Kürdistan'ın bağımsızlığı karara bağlanıyor. İstanbul Hükümeti'de bunu kabul ediyor. Mustafa Kemal Paşa Türkiye Cumhuriyeti'nin başkanı olduktan sonra bunu kabul etmiyor ve aynı zamanda "Türkiye Sınırları içinde Türklerden başka hiç bir millet yoktur, hepsi Türktür" diye bir de kanun çıkarıyor.

Bütün bunlara karşı olarak Cibranlı Halit Bey (Xalit Begê Cibran'i) Erzurum şehrinde Kürt asıllı subayların yardımı ile Kürdistan İstiklâl Komitesi (Qomitey İstiqlalî Kurdistan)'ni oluşturdu. 1924 yılında İhsan Nuri Cibrani (Yazar), Türk ordusundaki dört tane Kürt asıllı subay; Rasım, Tefik (Tefiq), Horşit (Xorşid), Ali Rıza ve emri altındaki askerlerle beraber Beytulşebab'da Kürdistan Bağımsızlığı için ayaklandılar. Fakat isyan başarılı olmadı. Ali Rıza yakalandı, askerler ise dağıldılar. Bu olaydan sonra Halit bey de yakalanıp Bitlis'e gönderildi.

1925 yılında Piran'lı Şeyh Said (Şêx Seidê Pîran) savaşarak Harput'u (Xarpit) aldı. Türk askerlerinin yardımı demir yolu üzerinden yetişince Şeyh Said yenilgiye uğruyor. Cibranlı Kasım (Qasımê Cibranî) isimindeki bir arkadaşlarının hainlik yapması üzerine Şeyh ve arkadaşları yakalanıp Diyarbakir'de asılıyorlar. 27 Nisan 1925 tarihinde Şeyh Said ile beraber asılan şahıslar şunlardır:

Doktor Fuad
Palo'lu Ali Rıza
Şeyh Şerif
Şeyh Abdullah
Sirmanlı Hüseyin
Tepecikli Şeyh Muhammed
Balazade Bahaddin
Şeyh İbrahim

Çabakçur'lu Teyib
Çorum'lu Hacî Hüseyin
Şerif Abdurrahim
Tefik Ağa
Bitlis'li Kemal Fevzi
Şeyh Abdulkadir Nehri (İstanbul Kürt Teali Cemiyeti Başkanı)

1925 yılının sonunda Şeyh Abdulkadir Nehri'nin oğlu Şeyh Abdullah Gelanzade, Nehri'ye savaş açıyor. Bir tabur Türk askerini esir alıyor, daha sonra yenilerek Irak'a iltica ediyor. Cibranli Halit Bey, TBMM Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya, kardeşi Ali Rıza ve eniş-teleri de Bitlis'in içinde öldürülüyorlar.

1926 yılında Celali Aşiretinden Bro Heski Telli Ağrı Dağında isyanı başlatıp, dağa çıkıyor. 1927 yılında İhsan Nuri (Yazar) Ağrı'ya yetişiyor. XOYBÜN Komitesi tarafından askeri komutan olarak atanan İhsan Nuri isyanın önderliğini eline alıyor. 1927 yılında Kürdistan Teali Cemiyetinin kabul ettiği ve Xoybun tarafından Ağrı'ya gönderilen üç renkli Kürdistan Bağımsızlık Bayrağı aynı yılda Ağrı'nın burçlarında dalgalanmaya başlıyor.

AĞRI

Ağrı'nın ulusal marşı şöyleydi:

***Agrî, Agrî tu agir bûy
Li nav tevl serbillind bûy
Li ser Kurdistan çîra bûy
Hilbe Agrî, hilbe Agî..!***

Selam! Sana selam olsun bağı yanık, ulu Ağrı dağı! Her zaman ezilenlerin sığınağı ve ziyaretgahı olmuşsun. Tarihin derinliklerinde unutulmuş olayları ve üst üste düşmüş sayfalarını unutmaz kılıp hikâye etmişsin, sana bin selam olsun!

Ey Ağrı! adın geçmiş tarihi aydınlatıyor. Eski kavimlerin gönlüne ışık ve alevle fethederek, dört yanını sıcaklığıyla korumuşsun. Şimdilik ateşinle yiğit çocuklarının gönlünü fethediyorsun. Selam, bin selam ulu ve kutsal anıtına ey yüce dağ! Çocuklarından küçük ve hâkir biri olarak senin bu çok değerli sayfalarından bir tanesini açmak istiyorum.

Ağrı: "Türkiye Kürdistan'ının" kuzeydoğu sınırında bulunan ve göğe doğru yükselen bir dağdır. Bu dağ bir siper gibi bu ülkeyi saldırılardan korumuştur. Bugüne kadar hiç kimse onun zirvesine çıkmayı başaramamıştır. Hıristiyanlar, Nuh'un gemisinin bu dağın zirvesinde karaya oturduğunu söylerler. Fakat Kuran-ı Kerim böyle söylemiyor. Kuran-ı Kerim'e göre Nuh'un gemisi bu ülkenin güneyindeki Cudi dağının tepesine oturmuştur. (Bu deliller T.Hard'ın kitabından alınmıştır.)

Ağrı dağı bir zamanlar Zerdeşt'lerin ibadet merkezi olmuştur. Bugünde bu dağ Kürt fedailerinin, düşmanın gözü önünde, onun burçlarına üç renkli Kürt Bağımsızlık Bayrağı'nı dikip, uğrunda kanlarını dökerek bir kaç yıl korumaları ile, Kürtlerin Kiblesi olmuştur.

Ağrı'nın bu kutsal ismi -eskiden Agırî- ateş saçma sembolü-

dür, binlerce yıldan beri oynadığı rol nedeniyle unutulmamış, çocukları bu ismi her zaman hatırlayarak bugüne kadar getirmekle ona olan bağlılıklarını daha da güçlendirmişlerdir.

Ağrı'yı Asurlular Orarto, İbraniler Ararat, Yunan tarihçisi Herodot ise Alarot diye adlandırmıştır. Orarto ismini ilk olarak M.Ö. 1260 yılında Asur Kralı Selem Nesper, taş üzerine yazdırmıştır. Tanınmış tarihçi De Morgan M.Ö. 2000 yıllarında köleci Ararat Devleti'nin varlığından bahseder Ararat'ın başşehri olan Van (Wan) şehri ile civar yerlerde ve Karadeniz kıyılarında yapılan arkeolojik kazıların sonucu; her iki bölgedeki halkın ortak bir uygarlığa sahip olduğunu göstermektedir. Ararat'ın sınırlarının Karadeniz'e kadar uzandığını inanılır.*

Ağrı toplumunun GUTTI soyundan geldiği söylenir. Ağrılılar bir dönem kendileri gibi aynı soydan gelen çeşitli halkların -subaro Nayirê gibi- egemenliği altında kaldılar. M.Ö. 8. yıl başlarında eski güç ve kuvvetlerine yeniden kavuşmuşlardır.

M.Ö. 825 - 800 yılları arasında, Avest'adaki adı Menoçehr olan Ağrı Padişahı Minvas hükümdarlığını ilan ediyor. Güneye, Atur Nayipol ve Selman Neyer'e hücum ediyor. Tûr ve Selmşan'ı boşaltmış, Rizaiye'nin güneyindeki bölgeleri yazılı bir antlaşmayla terk ediyor. O çağlarda Rizaiye'nin adı Çêçes Çikes imiş.

Herodot, Ararat dağının etrafındaki Alarot halkının haldi dine taptıklarını söyler. Neyer'e göre bu halkın yurdu Aras'a kadar uzanır. Bu bölgede Med halklarından Arêzant topluluğuna aitmiş. Ararat isminin de buradan geldiği anlaşılıyor.

Trabzon (Trapetzun) yakınlarında Haldiya (Xaldiya) ismiyle bilinen bir bölgenin varlığı, Ararat Devletinin sınırlarının Karadeniz'e kadar uzandığını kanıtıyor.

Büyük Padişah (Şahişah) Hoxşetere'nin yönetimi sırasında MED Devletinin güçlenmesi, Ararat Devletinin temellerini sarstı. Ararat Padişahları, dönem dönem Çêçes - Rizaiye-'nin güney batısında bulunan Manai'lerin soyundan olurlardı.**

Asur'luların Manai'lerin kralı yerine kral yaptıkları Olo ölünce, bölge Asur'luların egemenliğinden çıkıyor.(1) Deiokes (Diyako ve-

---

* Beş satır okunamadı

** Dört satır okunamadı

ya dayako) MED Devletini kurup, Asur eğemenliğine karşı çıkıyor. Fakat yenilerek esir dűşüyor. Bir başka rivayete göre ise; MED valisi olan Deiokes, ođlu Devsisi Ararat'a kral yapıyor. Devsis, Ararat ordusuyla Manai topraklarına girerken, yolunu kesen Saraken tarafından esir alınıyor.

M.Ö. 600 yıllarında, Ararat artık güçlü bir devlet değildi. Bölge Ermenilerin eline geçiyor. Herodot, Ararat'lıların medeniyeti Ermeniler'inkinden daha güçlü olduğunu, Ermeniler Ararat'lıların din ve inançlarını benimsediklerini, Haldi isimindeki bölgeye Hayestan ve kendilerine de Hayek dediklerini, aynı din ve ırktan olmalarının birlik ve dayanışmalarının nedeni olduğunu, artık Ağrı Dağı Ermeni Krallarının av alanı haline gelmesinin önünde herhangi bir engel kalmadığını yazar.

Birinci Dünya harbinden önce Ağrı dağı Rus, İnan ve Osmanlı sınırlarının birleştiği bir yerdi. Rusya'da Komünistlerin iktidara gelmesinden sonra, onların yerini Ermeniler aldı. Daha sonraları Osmanlılar, Kürtlerin yardımı ile burayı Ermenilerden geri aldılar. Bu dağ Türkler arasında da Ağrı olarak bilinir. Ağrı isyanından sonra Türkler, Karaksene'nin ismini Ağrı Vilayeti olarak değiştirdiler.

Kürtler çok eski zamanlarda ateşe azer diyorlardı. O dönemlerde bir yanardağ olan Ağrı'nın adı Azer imiş. (2) Zamanla bu ad Ager (Agır) olarak değişti ve daha sonraları Agır (Agrın) oldu. Bu yanardağın eskiden fışkırttığı lavların soğuması ile oluşan büyük ve siyah kayalar bugün de dağın eteklerinde durmaktadır. Bu kayaları Kürtler ker (qer) olarak adlandırırılar.

Ağrı'ya yakın, güney batı yönünde bir başka yanardağ daha vardır. Bu dağın adı Tendurek'dir. Bu dağın zirvesi Kürtçede tendur denilen ve içerisinde ekmek pişirilen bir çeşit fırına benzemektedir. Bu dağın zirvesinden halen sıcak buharlar çıkar. Kürtler hastalarını iyileşmeleri için buraya getiriyorlar ve gerçekten de hastalar iyileşiyorlar.

BRO HESKİ TELLİ

İbrahim Ağa, Kürtler arasında Bro Heski Telli ismiyle tanınıyordu. Celali Aşiretinin, Hese Sori ailesindendi. Ülkesinin Bağımsızlığı uğrundaki fedakarlığına karşılık, daha sonraları kendisine

XOYBUN Heyeti tarafından Paşalık unvanı verilmiştir. Evi Ağrı dağının eteklerinde idi. Birinci dünya savaşı sırasında, emrindeki adamları ve Kor Hesa Qotki (onun da evi Ağrı'daydı) ile birlikte Rus Ordusu'nu Ağrı bölgesine sokmamak için Ruslara karşı savaştilar. Ruslar Ağrı bölgesine sokulmadılar. Bu nedenle Ruslarla bir Anlaşma yaptılar. Antlaşmaya göre; Ruslar onların şeker, pirinç vs. gibi ihtiyaçlarını karşılayacaklar, buna karşılık onlar da cephe gerisinde Rus Ordusu'na saldırmayacaklardı.

Komünistlerin ayaklanmasından sonra, Rus Ordusu Osmanlı topraklarını terk etti. Rus Ordusunun çekildiği yerlere Ermeniler girdi. ermeni'lerin işgali üzerine Bro Heski Telli ve Kor Heso kuvvetleri Ermenilerin bölgeye yerleşmelerine engel oluyorlardı. Bir seferinde Kor Heso Bayezit yolunu kesti. Ermenilerle çıkan çatışmada Kor Heso şehit düştü. Bro Heski Ağrı'daki kuvvetlerin yönetimini ele alıp Bayezit şehri üzerine yürüyüp, şehri Ermenilerden geri aldı. Osmanlı ordusu henüz yetişmemişti. Ordu birkaç gün sonra geldiğinde, Bro Heski orduyu karşılayarak şehri Devlete teslim etti. Heski, Bayezit şehrinin belediye reisi Mahmut Efendi'nin kızkardeşi ile evlenerek, Bayezit'te bir dükkan açtı ve buraya yerleşti. Eski karısı ve çocukları ise Ararat'ta kalıyorlardı.

Büyük Şeyh Said ayaklanması döneminde Bro devlete sadık kaldı. Şeyh Said'in yakalanmasından sonra, oğlu Ali Rıza ve Hesenilerden birkaç ileri gelen adamları kaçıp kurtulmak istiyorlardı. Türk devleti, Kor Hüseyin Paşa ve Celalilerin yardımı ile İran yolunu kesip onların İran'a geçmelerini engellemek istedi. Fakat başaramadı. Onlar İran sınırını geçip, İran'a vardılar. Şeyh Said isyanının bastırılmasından sonra, Türk devleti Kürt önderlerini aileleriyle birlikte Batı Anadolu'ya sürgün etti. Bro'nun dostları, Türklerin kendisini de sürgün edeceklerini söylüyorlardı. O ise, söylenenlere kulak asmayarak: "Ben devlete çok büyük hizmetlerde bulundum. Bugün de dükkanımla uğraşıyorum, kimseyle bir alıp vereceğim yoktur ve devletin dostuyum. Neden beni sürgün etsinler?" diyordu. Fakat o hiç düşünemiyordu ki, Türklerin gözünde, bir Kürt ister hizmetkâr, isterse asi olsun yine de Kürtler onlar için çok tehlikelidirler.

Bir gün daha henüz şafak atmıştı, 1926 kışının sonlarıydı. Ağrı'nın Şiflike köyünde yaşamakta olan Bro'nun karısı ve çocukları

yeni uykudan kalkmışlar, sürülerini otlamaya salmakla uğraşıyorlardı, şafak henüz yeni sökmüştü. Dilerseniz bundan sonrasını Bro'nun bana anlattıklarından aktarayım: "Ben Beyazıt'teki evimde oturuyordum, sabah kahvaltımı yapıyordum, küçük oğlum İlhami Ağrı'dan aceleyle gelmiş ve bana telaşla şöyle anlatıyordu: "Şafakla beraber bir subay ve yirmi Türk süvarisi köye geldiler seni soruyorlardı. Hizmetkârımız senin atını alacaklarını düşünerek, ata atlayıp atı kaçırdı. Türk süvarilerinin bir kısmı onun peşine düştüler. Cebê Kumbetê'ye vardıklarından sonra birkaç el silah sesi duyuldu. Annem, onlara senin köyde olmadığını söyledi. Ne ben ve ne de köylüler bu tüfek seslerine hiçbir anlam veremedik." Ben oğluma şöyle söyledim: "Acele köye dön ve süvarilere benim Kızıl Diz (Kızıl Diz)'e gittiğimi söyleyin. Ben Kotis (Qotis) yolundan geleceğim, Tüfeğimi mermilerle beraber dere kenarına getir." O gittikten sonra ben de evden çıktım. Caminin önünde durup, yönümü kibleye çevirdim ve: "Allahım! sen biliyorsun ki, ben devlete hiç bir kötülük yapmadım. Şimdi de Bayezit'te olduğum halde, beni de sürmekle uğraşıyorlar. Beni köyde arıyorlar, bu da senin emrindir muhakkak. Allahım! yeterki tüfeğimi bana kavuştur, ondan sonra da ne olursa olsun, senin iraden ve emirlerin ise başım üstüne." diye Allaha yalvardım. Ben dükkanların önünden geçerek şehirden çıktım. Kotis üzerinden giderek derenin kenarına vardım. Sürülerim oradaydı. Ben çobanıma meselenin ne olduğunu sordum, o bana: "Köye askerlerin geldiğini, beni bulamayınca birkaç tanesi atımın peşine düştüğünü, Cebê Kumbetê'de birkaç tane Keskoî kaçakçısıyla karşılaştıklarını, çatışma çıktığını ve onlardan bir tanesinin yaralandığını" anlattı. Ben onu köye Tüfeğimi getirmesi için gönderdim. Geri geldikten sonra şöyle haber verdi: "Askerler köyden gitmişler, yaralıyı senin evinde bırakmışlar." Köye giderek, yaralıyı iki Kürt ile birlikte Bayezit'e gönderdim.

Kışın sonlarıydı, Ağrı üzerindeki beyaz giysiyi henüz çıkarmamıştı. Kefene sarılmış gibi bir hali vardı. İnsana, ap ak göğüsleri Rumî(2) süngüleriyle deşilerek, cesedleri kurdakuşa yem yapılan Kürt kadın ve çocuklarının üzerine örtülmüş bir kefeni hatırlatıyordu. Ağrı kendisini yarıya kadar bulutlara sarmış, katillerin ölüm meydanlarını dışardan seyrediyordu. Zaman zaman bulutlar göz yaşlarını toprağa döküyorlardı. Gök gürültülerinin ve fırtınaların

yüksek kayalardan yankılanması, derin ve korkulu mağraların ağzına çarpması neticesinde çıkan iniltiler, tıkanmış boğazlardan gelen, kin ve intikam seslerini andırıyordu. O günler, Ağrı'nın tüm hışım ve gazabi ile, ağzından alev fışkırtarak, dağları, ovaları titrettiği günleri hatırlatıyordu.

***Agır dirêjand ser seran
Ronahî direşand her deran
Erd dihejand car caran
Hilbe Agrî, hilbe Agrî...!***

Bro'nun atının peşine düşen süvarilerin gittiği yönde tüfek sesleri geldi. Cebê Kumbetê köyü yakınlarından gelen bu tüfek sesleri karşılıksız kalmamıştı. Bu köyde bulunan Keskoî aşiretinden bir kaç firarî, askerlerin önünü kesip birini öldürüyür ve birini de yaralıyorlar. Kürtlerde adettir, açılan ateş cevapsız bırakılmaz. Böylece meydana gelecek kanlı olayların ilk kurbanı verilmişti. Öyle görünüyordu ki, Türkler, bu dağın derin ve karanlık mağaralarında ve korkunç yüksek kayaların arkasında nice aslanların uyuduklarını ve bunların uyandırılmasının ne kadar tehlikeli olabileceğini hesaplayamamışlardı.

Ağrı, yine eski heybetine bürünmüştü. Savaş öncesinde, davul sesleri ile savaş oyunları oynayan asil bir ata benziyordu. Toprak ısınmıştı. Üzerindeki beyaz örtüyü atan Ağrı, artık, kendisine misafirliğe gelen yiğit savaşçıları kucaklamaya hazırды. Ağrı'nın kadın, çocuk, genç ve ihtiyar şehitlerinin intikamlarını almanın zamanı gelmişti. Kürt yiğitlerinin birikte söylediği ulusal marşa kulak veren Ağrı, gururundan tıpkı düşmanın göğsüne saplanmış bir hançer gibi duruyordu. Ağrı'nın eteklerindeki köylüler köylerini boşaltarak yavaş yavaş Ağrı'nın yükseklerine doğru çıkıyorlardı. Türk Kumandanı Bro'yu kandırmak ve Onu kayaların arkasından çıkabilmek için bir elçi göndererek Helac küyünde görüşme isteğini iletti.

Bro bu görüşmeyi şöyle anlatıyordu: "Kendi kendime bu Türk'ün çok kurnaz olabileceğini, şeytanın dersini okuduğunu ve yalan söyleyerek, teslim olmam için beni aldatabileceğini düşündüm. Bu nedenle de tercümanıma :Bu adamın söyleyeceklerini ba-

na aynen tercüme etme, yerine başka şeyler anlat!" diye söyledim. Kumandanla buluştum. Kumandan çok konuşuyordu, fakat Tercümanım onun söylediklerini değiştirerek ve bana kısaca aktarıyordu. Kumandan arada bir: "Ağa ne diyor?" diye soruyordu. Ben de: "Hiç bir şey anlamıyorum." diye cevap veriyordum. Gerçekten de hiç bir şey anlamıyordum. Elinden bir şey gelmediğini gören Kumandan sonunda; "Biz hepimiz müslümanız! Sen ve adamların dağa çekilmiş, hırsızlık ve eşkiyalık yaparak müslümanların mallarını soyuyorsunuz. Bu büyük bir günahdır. Gelin devlete teslim olun! Kendi köyünüzde ve çoluk çocuğunuzun yanında mutlu yaşayın!" diye söyledi. Tercüman, Kumandanın kendi gerçek niyetlerini açığa çıkararak bu sözlerini olduğu gibi bana aktardı. Kumandanın asıl amacını bu defa anlamıştım. Bunun üzerine aktarması için tercümanıma: "Bu defa anladım, ben devlete sadık idim. Evimde barış ve huzur içinde, kendi halimde dükkancılık yapıyordum. Evimden, barkımdan uzaklaşmamı siz istediniz. Neden? Biz devletin adletsizliğinden ve zulümünden kurtulmak için evlerimizi, köylerimizi bırakarak bu dağa sığındık. Devletin bizim mutlu olmamızı, kendi işlerimizle uğraşmamızı istemedi. Eşkiyalık ve soyguna gelince; belki kadın ve çocuklarımızın aklıktan ölmeleri için bir yerden, bir davar falan almışsızdır. Fakat sizler, devletin işleri için masanızın başında oturup, kalem ve kağıtlarınızla yoksul halkın sırtından en büyük hırsızlığı ve eşkiyalığı yapıyorsunuz. Şimdi söyleyin bakalım, en büyük hırsızlığı hangimiz yapıyoruz ve hangimizin günahı daha fazladır?" dedim. Bunun üzerine kumandan çıkıp gitti.

Bro'yu aldatamayacağını anlayan Kumandan askerlerini Ağrı önlerine getirip çadır kurdu. Bro'nun savaşçıları azdı. Sürekli askerlerin hareketlerini izliyorlardı. Bir gece düşman karanlıktan faydalanarak, çadırların ışıklarını yanık bırakarak gecenin karanlığında ordugahtan çıkarak, arkadan dolanıp Bro'nun etrafını sardılar. Hava henüz yeni ağarıyordu ki, top, tüfek ve mitralyöz sesleri yükseldi. Kürt savaşçılarının üzerine kurşun yağıyordu. Bro büyük bir tehlike karşısında olduklarını hemen anladı. Fakat hiç te paniğe kapılmadı. Düşman etraflarını sarmıştı. Bro'nun tüm kuvveti: iki yeğeni, üç oğlu ve birkaç amca çocukları, Hese Sori aşiretinden birkaç aile, Musa Bekir'in bir destesi ile Mihoyê Bekir ve keskoilerden birkaç savaşçılardan ibaretti. Bu yiğitler tüfek elde düşmana karşı sa-

vaşa başladılar. Çatışma şiddetlendi. Dağı, top, tüfek sesleri kaplamıştı.

Ağrı bu çatışmada Bro Heski'nin kardeşi, yiğit savaşçı Ahmed Ağa ile Miha Bekir'in bir kardeşinin şehit olduklarını gördü. Bro Heski'nin kendisi de yaralandı. Fakat düşman kuvvetleri, yiğit Kürt savaşçılarının güçlü saldırısı karşısında fazla dayanamadı. Top ve tüfeklerini Kürtlere bırakarak kaçtı. Ağrı yiğit evlatlarının, düşmanı esir aldığını ve sonra onları bağışladığını da gördü. Türkler, Ağrı'lıların, düşmana yiğitçe saldırarak onları dağıtıp esir aldıklarını ve tekrar bağışlayarak serbest bıraktıklarını burda görsünler. Bu çatışma Ağrı savaşçılarının, Türklere verdiği ilk göz dağıydı. Bu çatışmada önemli miktarda top, tüfek vb. cephane ele geçirilmişti. Peşmergeler, topların kullanmasını bilmedikleri için orada sakladılar. Bu topları, Ağrı dağı için en büyük savaş ganimeti payı olarak saydılar. Fakat Kumandan bu utanç verici yenilgisinin etkisini azaltmak için, Ağrı'nın batısında devletin hükmü altında yaşayan bölge sakinlerinin yardımı ile, topların saklandığı yeri tespit ederek bir gece karanlığında katırlarla çekip götürdü. Bro'nun adamları bu gece hırsızlığından geç haberdar oldular. Peşlerine düşmelerine rağmen topları yakalayamadılar. Bu arada sıcak bir çatışma çıkmadı.

*
* * *

Bro'nun savaşçıları, 1926 kışını Ağrı'nın bağrında rahatlık ve huzur içinde geçirdiler. Bu süre içerisinde Tuzheyê bölgesindeki Şemkan aşiretinin reisi Temirê Şemki, Kardeşi Serxo (Serho) ile birlikte gelip Ağrı'dakilere katıldı. Temirê Şemki Kürtler arasında bilgisi, cesareti ve yurtseverliği ile tanınıyordu.

Baharın ilk günleriydi. Ağrı artık yem yeşil elbiselerini giymiş, çocuklarını korumak isteyen bağıri yanık bir ana gibi onları kucaklamıştı. Şeyh Abdulkadir, Sakan aşiretinin reislerindendir. Ağrı'nın batısında yaşıyordu. Türk devleti, Kürt reislerini sürgüne gönderdiği dönemlerde de onu da yakalayıp İzmir'e sürgüne göndermişti. O da sürgün yerinden yeğeni Salih ile birlikte kaçıp Ağrı'ya gelmişlerdi. Şeyh'e bağlı ve onun gelmesini bekleyen Sakan'ların bir kısmı gelip ona katıldılar. Havalar ısınmıştı. Dağ artık misafir kabul edebi-

lirdi. Artık Bro'nun Rumi'ye saldırma sırası gelmişti. Bir sabah erken saatlerde, Ağrı fedailerinin tüfek sesleri, Bayezit sakinlerini tatlı uykularından uyandırmıştı. Türklerin deyimi ile "kaçakçılar" şehire saldırmıştı. Çatışmalar akşama kadar sürdü, fakat fedailer şehri ele geçirmeyi başaramayınca, tekrar Ağrı'ya döndüler. Bro Has-ki'nin küçük karısı Rabia Hanım saldırıdan önce şehirde kalıyordu. Bro bir gece birkaç savaşçı ile birlikte şehire giderek Rabia Hanım'a alıp Ağrı'ya getirmişti. Bu başkaldırı ile birlikte Rum devletini korku sarmıştı. Ağrı idaresinin baskısı gittikçe artıyordu. Devlet bu ateşi söndürmenin yollarını aramaya başlamıştı.

1927 sonbaharında başında Rumiler bir tümen askerle Kürt kuvvetlerini dağıtmak istediler. O dönemlerde Ağrı'nın kuzeyinde oturanlar daha devlete itaat etmekteydiler. Türk askerleri o yönden gelerek, Ağrı'nın yüksek tepelerini tuttu. Karargahlarını iki Ağrı - büyük ve küçük Ağrı- arasında kurarak saldırıya geçtiler. Ağrı Peş-mergeleri kadın ve çocuklarını Sakan aşiretinin İran kesiminde bulunan Tambat bölgesine, sınır ötesine gönderdiler ve kahraman savaşçılar arkalarını İran'a çevirip düşmana karşı mevzi aldılar.

Bölgeyi iyi tanıyan bir gurup Pêşmerge, düşman kuvvetlerinin arkasından dolanarak saldırıya geçtiler. Bu arada Sakan aşiretinin İran'daki kesimi de kardeşlerinin yardımına yetiştiler. Saldırıları karşısında Türkler güneye doğru geri çekildiler. Güneydeki kuvvetlerin geri çekilmesi üzerine Ağrı'nın kuzeyindeki tepelere yerleşmiş bulunan düşman piyade kuvvetleri, güneydeki geri çekilmeyi önlemek için şiddetli bir saldırıya girişti. Amaçları, güneydeki kuvvetlerin boşalttığı yerleri doldurarak güneydeki kuvvetlerle birleşmekti. Batıdaki kuvvetler de onlara destek veriyordu. Savaş çok şiddetli ve kanlı oluyordu. Kürt savaşçıları hiç çekinmeden yiğitçe savaşıyorlardı. Bu sırada Ağrı'nın üzerine kapkara bulutlar çöktü. Şiddetli bir yağmur yağmaya başladı. Sis perdeleri, dökülen kanları ve cesetleri gizliyordu. Ağrı, kahraman çocuklarının imdadına yetişmişti. Kürt savaşçıları, havanın bu durumundan faydalanarak aniden, yavrusu öldürülmüş arslanlar gibi saldırıya geçtiler. Sis ve dumanlar Ağrı'nın üzerinden çekilip, göz gözü görmeye başladığı zaman, Türkler yenilgiye uğramış ve dağılmıştı. Kürtler, dağılan Türk askerlerinin geride bıraktıkları silah ve cephanelerini topluyorlardı. Esir almak için, kaçanların peşine düşmemelerine rağmen çok

miktarda esir alınmıştı. Esirler arasında birkaç subay da vardı. Fakat esirleri besleyecek kadar yiyecek olmadığı için, bir gün sonra hepsini serbest bırakıp Bayezit'e gönderdiler. Bu savaşla birlikte Kürtlerin eline çok miktarda silah ve cephane geçti. Ağrı savaşçılari bu savaştan zaferle çıkmışlardı. Sanki bu arada görünmeyen bir Ozan Ağrı'ya ağıt yakıyordu.

***Nevalên te tijî xwîn bûn
Xelxelên te tijî cendek bûn
Raste berê agir tu bûn
Îro agir lawên te bûn...!***

Türk yöneticileri, ordularının yenilerek geri çekilmesinden hemen önce, İhsan Nuri'nin Ağrı Kürtleri arasında olduğunu öğrenmişlerdi. İhsan Nuri, halasının oğlu Sêvdin Bey (Haydaranların eski reisi merhum Fethullah Beyin oğlu) ve dayılarından Têlo Bey, yanlarında 20 Haydaranlı ve birkaç Hesenanlı süvari ile birlikte, sınır boylarındaki Kürtlerin durumlarını yerinde görüp, öğrenmek amacıyla Haydaran'lı ve Hesanan'lıların bölgelerine gitmişti. Hınıs (Xinis) yakınılarında Türklerin Ağrı dağı üzerine ordu gönderdiklerini duyunca, hemen geri dönerek Ağrı'ya yetiştii.

İHSAN NURİ KİMDİR?

İhsan Nuri, Bitlis Kürtlerinden ve Cibran aşiretindedir. Türk ordusundaki Kürt asıllı subaylardan birisi olan İhsan Nuri, dört yıl önce Bayezit'te Türk-İran sınır kuvvetleri komutanıydı. Ağrı bölgesini iyi tanıyordu. Şimdi de Kürt Ulusu'nun ulusal haklarının korunması ve Kürdistan'da Türk hakimiyetinin kaldırılmasına çalışıyordu.

İhsan Nuri, 1919 yılında Başkent İstanbul'daki Garnizon Subayları Temsilcileri Kurulunun reisiydi. Mustafa Kemal Paşa'ya yardım etmek için Subaylar Kurulunun onayı ile bir alaydan oluşan askeri kuvvetle Anadoludaki milli kuvvetlere karşı olan Ferit Paşa Hükümetine karşı isyan ederek hükümetin düşüşünü hızlandırmıştı. İhsan Nuri, ordu içerisinde çeşitli önemli görevler de yapmıştı. İğdir ve Siirt tümenlerinde savaş üzerine konferanslar vermişti. Bundan dolayı ismi ordu içerisinde gereğince duyulmuştu. Türk

Cumhuriyeti'nin ilanından sonra o devletin Kürtlere verdiği özgürlük vaadlerine sırt çirdiğini görünce Kürdistan Bağımsızlık Komitesine (Qomiteyê Serbixoyî Kurdistan) girdi. Bu Komite Cibranlı Halit Bey (Xalid Begê Cibranî) önderliğinde Erzurum şehrinde illegal olarak kurulmuştu. 1924 yılında K.Ö.K'nin direktifleriyle İhsan Nuri, Irak sınırı yakınlarında olan Beyteşabab'da Türk ordusundaki Kürt asıllı dört Subayı, -Rasım, Tewfik, Qorşid (Horşid), Alı Rıza Bey- ile birlikte Kürdistan'ın Özgürlük için isyan etti. Fakat isyan yenilgiye uğradı. Ali Rıza Bey esir düştü. Bu nedenlerden dolayı İhsan Nuri'nin Ağrı'da olduğunun duyulması, Türk devletine çok zor geldi.

İhsan Nuri, Kürt gençleri arasında askeri birlikler oluşturmuş, Ağrı'nın tepelerine Kürdistan Bağımsızlık Bayrağı'nı çekmişti. Türk kuvvetleri yenilgiye uğrayıp Beyazıt'e doğru çekilirken, terkettikleri yerlere Kürt Bayrağı dikiliyordu. Türk askerleri sanki bu bayrağın önünden kaçıp uzaklaşıyorlardı. Kürt Pêşmergeleri bu Bayrağı uzaktan "hurra" çekip, alkışlıyorlardı. Kürt Bayrağı rüzgârda dalgalanıyordu. O dönemde Ağrı'da yalnızca askeri örgütlenme değil aynı zamanda bir Kürt sivil idaresi de gerçekleştirilmişti. Ağrı'nın güneyi de özgür Kürdistan yönetimi altına girmesinin yarattığı sevinçle Kürdistan ulusal marşını söyleyen Ağrı savaşçılarının sesleri dağı, taşı titretiyordu.

Şerq û qerb bask vegirtîye
Ser singê xwe lav girtîye
Kurdan ra tu kabe bûyî
Hilbe Agrî, hilbe Agrî...!

Dağın etrafındaki yıkılmış, harap edilmiş köyler, savaşçıların elleriyle onarıldı. Ağrı'nın batısından doğup, yine batıdan dolanarak düşmana doğru akan İrmak Türk-Kürt sınırı olmuştu.

Ağrı'da bu savaş sürerken uzak bir yerde de Kürt Ulusal Kongresi toplanmıştı. Bu Kongre, Xoybun (Hoybun = İstiklal) ismiyle bir Komite oluşturuldu. Xoybun Komitesi İhsan Nuri'ye (beni) olağanüstü askeri komiser seçerek, savaşın yönetimini (bana) teslim etti.

Her yöreden Kürt kahramanları Ağrı'ya gelmeye başladılar.

Şeyh Said İsyanı'nda kendi kuvvetleri ile Malazgirt şehrini ele geçirmiş olan Hesenanlı Ferzende Bey, beraberinde kardeşi Kâzım Bey, Amca çocuklarından biri ve bir gurup Hesenanlı savaşçı ile Ağrı'ya yetişti. Sipki Aşiretinin reisi Abdülmecit Beyin oğlu Halis bey(3), Zerki aşiretinin reislerinden Taceddin Bey, Haydaranlı Edoyê Ezizan, fedailerin liderlerinden Ehmedê Hece Bro ve birkaç kardeşi, Seyid Abdulvehap Efendi ve amcası oğlu Seyid Resul Berzenci de sürgün edildikleri İzmir'den birbirlerinin ardı sıra Ağrı'ya geldiler.

Bugün Bro Heski Ağrı valısı, temirê Şemki ise Jandarma Kuvvetleri Komutanı olarak seçildiler. Kürt yurtseverleri sevinçle Ağrı marşını yüksek sesle söylüyorlardı.

***Iro dîsa hêrsa te hat
Ev agiran bune kelat
Kombun êdî ser te civat
Hilbe Agrî, hilbe Agrî..!***

Kotan (Qotan) aşiretinin reislerinden olan Eyüp Ağa, büyük kardeşinin sürgün edilmesinden sonra Qotilerden birkaç aile ile birlikte Ağrı'nın kuzeyindeki Korhan (Korxan)'a sığınmıştı. Burada da Türklerin saldırısına uğradı. Fakat Türkler birkaç ölü ve esir vererek çekilip gitmişlerdi. Eyüp Ağa bundan sonra Ağrı kuvvetlerine bağlandı. Böylece kuzey Ağrı'da Ağrı'lıların hakimiyeti altına girmiş oldu.

Ağrı kuvvetleri daha da güçlenmişti. Beyazit'lılar yakacaklarını Ağrı civarlarındaki yetişen kamışlardan temin ediyorlardı. Bu ihtiyaçlarını Türk-Ağrı sınır bölgesinden karşılayabilmek için Ağrı yönetimine başvurmak mecburiyetindeydiler? Ağrı idaresinden Ağrı'lıların ihtiyacı olan şekeri vererek karşılığında izin belgesini alıyorlardı ve bu belgeyi Beyazit idaresine de gösteriyorlardı.

Ağrı'da kurduğum Kürt yönetimini, kuvvet yoluyla dağıtma-yacağına gören Türk devleti, beni aldatarak yakalamak ve Kürt kuvvetlerini dağıtmak umuduyla Tecil Kanunu'nu çıkardı. Çıkarılan ka-

nundan haberdar olup teslim olmamız için de, Bayezit'den Ağrı'ya bir haberci gönderildi. Kanuna göre Kürdistan'da suç işleyen herkes affedilecekti. Ben bu af kanununun, devetin bir hilesi olduğunu, gerçekte af olmadığını ve buna inanılmaması gerektiğini söyledim. Bro Heski'nin Eyup isminde çok dindar bir kardeşi vardı. Ağrı'lılar ona "sofu" diyorlardı. O da: "Türkler kâfir olmuşlar, bu nedenle kim onlara teslim olursa o da kâfir olur!" diyordu. Delet bana ve Şeyh Abdulkadir'e teslim olabilmemiz için çağrıda bulunuyor, af edileceğimizi, kadın ve çocuklarımızın bize teslim edileceğini bildiriyordu. Ben bu çağrıyı reddettim. Şeyh Abdulkadir ise gidip teslim oldu. Bro'yu da teslim olmaya ikna etmek için Ağrı'ya gelmek istedi. Beyezit yolu üzerinde kurmuş olduğum askeri karakola, Şeyh'in yolunun kesilmesi ve aramıza girmesinin engellenmesi için emir verdim. Bu şekilde Şeyh'in gelmesi engellendi.

Devlet, isyandan vazgeçilmesini, bu kanuna uyularak devlete itaat edilmesini istiyordu. Ağrı teşkilatı bu çağrıya cevap vererek "Eğer devlet samimi ise, kendisine inanabilmemiz için önce, Batı Anadolu'ya sürgün edilmiş olan Kürt liderlerini eski yerlerine geri göndermeleri için serbest bırakmalıdır." diye açıklama yaptı. Çok geçmeden Şeyh'in çocukları geri geldiler. Kürt liderlerinin bir çoğu da serbest bırakıldı. Yurtlarına geri döndüler.

Bu kanun üzerine, Kürtlerin bir kısmı gidip devlete teslim oldu. Devlet teslim olanların silahlarını ellerinden almadığı gibi, ayrıca onları ödüllendirdi de. Bana da haber göndererek, eğer istiyorsam, karıma mektup gönderebileceğimi ve kimsenin buna engel olamayacağını bildirdiler. Bunun üzerine ben de bir mektup yazdım. Yazdığım mektup, gerçekten de karıma kavuşmuştu.

Teslim olanların içinde Şeyh Abdulahap Berzenci ve Temirê Şemki de vardı. Bu ikisi de en fedakâr Kürtler arasındaydılar. Hatta bu nedenle onları, kendi bölgelerinde şubeler açıp idare etmeleri için göndermiştim. Birisinin bölgesi Erciş, diğersinin ki ise Tuzluca ve Kağızman idi.

Geçen savaş döneminde toplanan Büyük Kürt Ulusal Kongresi, Ermenilerin ortak düşmana karşı birleşme ve birbirlerine yardım etme isteğini memnuniyetle kabul etmişti. Ardından Ermeni Taşnak Örgütü'nün(4) bir temsilcisi Ağrı'ya geldi. İsmi Ardeşir Muradyan olan bu şahıs zilan Kürtleri arasında iyi tanınıyordu. Hınıs

(Xinis)'a yakın bir Ermeni köyünden olan Muradyan akıllı ve yurtsever bir gençti. Bazı çevreler, Kürt komutanlığının bu misafirinden dolayı şöyle söylüyorlardı: "Ermeniler, Kürtlere yardım etmek için Ağrı'da bulunuyorlar." Fakat bu doğru değildi.

Bazı muhacir Kürtlerin teslim olmaları, Ağrı kuvvetlerinin gücünü azaltmıştı. Fakat devlet gücümüzün azaldığının farkına varmadı. Kış dönemi idi. Beyazıt'ten yurtsever Ağrı'lıların sınırına kadar karla örtülüydü. Kış boyunca Ağrı savaşçıları çok zor duruma düştüler. Fazla yiyecek yoktu. Bahar gelmesine rağmen karlar henüz erimemişti. Fakat Ağrı Dağı eteklerinde her gün bembeyaz kar örtüsü yerini yemyeşil çimenlere bırakıyordu. Bunun yanında Bayezit'te hayvanlar yemsizlikten kırılıyorlardı. Bayezit ve çevre sakinleri Bayezit idaresinin müsaadesiyle hayvanlarını teleften kurtarmak için Ağrı eteklerindeki otlaklardan faydalanmak niyetiyle Ağrı idaresine baş vuruyorlardı. Ağrı idaresi, hayvan sahiplerine hayvanlarının sayısına göre, yemeleri için Ağrı'lılara koyun vermek şartıyla halkın isteğini kabul edeceğini belirtti. Böylece de Ağrı'lıların yiyecek sorunu halledilmiş oldu. Burdan da anlaşılıyor ki, Allah'ta yurtseverlerin yanında idi ve dostluğunu ispatlıyordu.*

Güçlü görünmemiz ve Tecil kanununun etkili olmasının engellenmesi için Halis bey ve Ferzende Bey görevlendirildi. Bunlar birkaç süvari ve savaşçı ile devletin denetimindeki çeşitli bölgelerde yolları kapatmak, ulaşımı durdurmak, telefon ve telgraf hatlarını kesmek vb. görevlerini yerine getireceklerdi.

Devlet, Ağrı kuvvetlerinin gücünün azaldığını yeni haber almıştı ki Halis Bey'in gurubu 300 tane Türk askerini silahları ile birlikte teslim almıştı. Ferzende Bey'in gurubu ile Edoyê Ezizan'ın gurubu ve diğer küçük guruplar Ağrı'dan çıkarak çevre yollarını tahrip ediyor ve geri dönüyorlardı. Ağrı'lıların bu başarıları devleti yanılgıya düşürdü. Çünkü gerçekte geride Beyazıt cephesini savunabilecek yalnızca 10 silahlı savaşçı kalmıştı.

Sonbahar gelmişti. Şeyh Abdulkadir kendi adamları ile birlikte gelerek Ağrı'dan uzak Sinek Dağı'nın yaylasına yerleşti. Devlet karısını ve çocuklarını İzmirden alıp yanına getirdi. Ağrı'nın fedai grupları devletin hakimiyeti altındaki topraklarda ta içerlere kadar

---

* Birkaç kelime okunmadı.

gidiyorlar ve Ağrı'dan çok uzaklarda eylemlere geçiyorlardı. Ferzende Bey'in(5) destesi Erzurum yakınlarındaki Hasankale (Hesenqe) 'ye kadar uzanıyordu. Bir gurup, bir seferinde de Sarıkamış yolu üzerindeki Kervansaray'ı ele geçirerek yolları kesip, aileleriyle Sarıkamış'a giden birkaç Türk subayını esir aldılar. Esirlere iyi davranıldı. Kadınlar serbest bırakıldı. Kürt savaşçılarının, kadınlara yaptıkları iyi muamele Türk subayları arasında büyük bir etki yaratmıştı.

ELO BEŞO

Beş kişiden oluşan Elo Beşo'nun destesi ise ta Erzurum önlerine kadar gidiyordu. Bir defasında Palandöken'de Türk askerleri bu destenin peşine düştüler. Aralarında çatışma çıktı. Bu çatışmada bir subay ve birkaç asker öldü. Ölen subay ve askerlerin elbiseleri alındı. Subayın elbiseleri Elo Beşo'ya kaldı.

1930 savaşında, Ağrı Türklerin eline geçtiğinde bazı savaşçılar dağılmıştı. Bunların arasında Elo Beşo'da vardı. Bir arkadaşı ile birlikte bir mağaraya sığınmıştı. Etraflarını saran Türk askerleri mağaradan içeri girmek isteyince, çatışma çıktı. Elo Beşo'nun arkadaşı, bir süre sonra teslim olmak istedi. Elo Beşo arkadaşına silahını ve mermilerini elinden alarak dışarı çıkmasına izin verdi, kendisi ise yine çatışmaya devam etti. Mağaraya atılan el bombalarını, patlamaya zaman bırakmadan tekrar askerlere doğru atıyordu. Birinde, atılan bir el bombasına zamanında yetişemedi. Bomba patladı. Elo Beşo başından yaralandı. Her tarafı kan içindeydi ve gözleri hiç bir şey görmüyordu. Buna rağmen çatışmaya devam etti. Artık hava kararmış ve akşam olmuştu. Yağmur yağmaya başladı. Yağmur gürleştikçe hava da o kadar kararıyordu. Askerler yağmurdan kaçmaya başladılar. Mağarada tek bir kişinin olduğunu biliyorlardı. Mağaranın önünde yere uzanmışlardı. Bu sırada Elo Beşo yanında bulunan askeri elbiseleri giymiş ve gecenin karanlığından faydalanarak mağaranın dışına çıkmış. Bir asker gibi, yerden sürünerek askerlerin arasından geçerek mağaranın ağzından biraz uzaklaştıktan sonra ayağa kalkıp yürüyor. Onu gören bir asker, onu kendilerinden biri olduğunu sanmıştı. Elo Beşo, böylece askerlerin arasından çıkıp kurtulur ve tekrar gidip arkadaşlarına katılır.

Bir gün bir subay, asker firarisi olan Haydaranlı Mehmet Ağa'ya haber göndererek, kendisinin Elo Beşo'yu yakalamak isteyen birliğin içinde olduğunu ve Elo Beşo'nun nasıl biri olduğunu merak ettiğini söyler. Kendisini Elo Beşo ile görüştürürler. Subay onu gözlerinden öperek "söylemişin, mağaradan nasıl çıkabildin ve bizim aramızdan sıyrılarak nasıl kurtulabildin?" diye sorunca, Elo Beşo da ona başından geçenleri anlatır. Elo Beşo bir gün Mehmet Ağa'ya bir rüya gördüğünü, rüyada askerlerin kendisine saldırdığını ve çıkan çatışmada öldüğünü söylemiş. Gerçekten de öyle oldu. Aynı gün Türklerle çıkan bir çatışmada Elo Beşo şehit düştü.

Malazgirt Ömeri'lerinden olan Telo ve arkadaşı Çavreş Hese-ni'lerden bir gurup savaşçı ile ta Muş'a kadar bir dizi eylem gerçekleştirdiler. Ayrıca Kürdistan'ın diğer bölgeleri ile Ağrı arasındaki irtibatı sağladılar. Bunların dışında, Kürdistan'ın diğer bölgelerindeki savaşçılar Ağrı savaşçılarından ilham alıyorlardı. Çünkü Ağrı Kürt Ulusunun Bağımsızlık Savaşının merkezi haline gelmişti. "Türkiye Kürdistan'ının" güneyinde Midyat, Mardin ve Şırnak bölgelerindeki Hareketi de Hewarki aşiretinin reisi Haco Ağa idare ediyordu. Onun gurupları Eruh ve Hakkari'ye kadar uzanıyorlardı.

Istanbul'da "Gece Postası" isimli bir Türk gazetesi, yüzbaşı Zühtü Güven'in hatıratını "**BÜYÜK AĞRI İSYANI ve SAVAŞI NASIL OLDU?**" başlığı altında yayınlanmıştı. Bu subay 1929 yılında Kürdistan'a gelmişti. Seyyar Jandarma Alayı'nda görev yapmış ve Kürtlerle bir süre uğraşmıştı. Yazar, 1929 yılının Haziran ayında Zonguldak'tan yola çıkarak Trabzon'a gelmiş. Bundan sonrasını şöyle yazıyor. "Bütün şöförler İğdir-Ağrı dağının kuzeyinde ve Sovyet sınırına çok yakın bir şehir ismi duyunca, başlarını eğiyorlardı. Erzurum'a kadar gidebileceklerini, fakat ordan öteye gidemeyeceklerini, çünkü o taraflarda eşkiyaların çok olduğunu söylüyorlardı. O yıl doğuda Ağrı dağını ele geçirmek ve isyanı bastırmak için asker hareket devam ediyordu. Vasıta temin edebilmek için Trabzon'da kaldık. Arkadaşlarımızdan birinin dostu olan bir şöför, binbir

zahmetten sonra bizi Erzurum'a götürmeye razı oldu. Yol boyunca dinlediğim bütün şikayetler Kürt eşkiyaları hakkında idi." Trabzon ile Erzurum arasındaki Gümüşhane (Qamuşxane) de başından geçen şöyle bir olayı anlatıyordu: "Bir gün Nahiye müdürünün yolu, nahiyenin doğusundaki (Bayburt-Erzurum arasındaki) Kop dağında silahlı dört kürt savaşıcısı tarafından kesilir. Kürtler müdürün üzerindeki paraları alarak aralarında: "Heso! bu kadarı senin yol masrafların, bu kadarıda benim yol masraflarım, şu kadarı ev masrafı, şu kadarı da tarla masrafı!" diyerek bölüşürler. Sonra müdürün yanına gelerek "Biz soyguncu değiliz! İhtiyacımız olan parayı aldık, fazlasını geri iade ediyoruz, buyur, gidebilirsin!... Yolun açık olsun!" diyerek müdürü serbest bırakırlar. Zühdü Güvenin'de arabası Kop dağında silahlı iki kişi tarafından durdurulur. Bu konuda da Zühdü Güven şöyle diyor: "Bize, Dersim'den Erzincan ve Harput (Xarpüt) arasındaki bölgeden (Türkler buraların ismini değiştirerek, Tunceli yapmışlar) 40 silahlı savaşıcının geleceği bildirildi, onları bekliyoruz. Fakat şimdiye kadar gelmediler." dediler."

Bu subaylar, bin bir korku ve tedirginlik içinde Erzurum'a varmışlar. Yol boyunca Kürt savaşıcıları hakkında söylenenleri dinleyen şöför: "-Ben artık Erzurum'dan öteye sizi götürmem, Trabzon'a geri dönüyorum, başka bir çare bulun kendinize!" diye gitmeyeceğini vurgulamış.

Bu Türk subayının kaleme aldığı ve bir İstanbul gazetesinde yayınladığı bu yazı, yalnızca bir Kürt fedai destesinin aldığı emirleri yerine getirirken, başardığı bir takım faaliyetler hakkında idi.

Ağrı'dan çıkıp uzaklara, "Türkiye Kürdistan'ının" içlerine doğru giden destelerin halk ile çok sıcak ilişkileri vardı. Halk onların ihtiyaçlarını karşılıyordu. Yaralılar, köylerde saklanıyor ve tedavi ediliyorlardı.

Bu destelerden biri de Adilcevaz bölgesindeki Süphan dağına gitmişti. Burada sürülerini otlatan tüccarlara rastlamışlar. Bu tüccarlar Kürdistan'dan aldıkları hayvanları Suriye'ye satıyorlardı. Tüccarlar, fedai destesine, yemeleri için bir tek koyun bile vermemişler. Bunun üzerine Tüccarları cezalandırmak için Ferzende Bey, Halis Bey ve Edoyê Ezizi desteleri Süphan dağına gönderildi. Bu desteler, tüccarların ellerindeki üç bin'den fazla hayvana, Ağrı'ya getirmek üzere el koydular. Yolda Türk askerleri her ne kadar

bunu engellemek istediyseler de başaramadılar. Böylece bu desteler, görevlerini başarı ile yerine getirerek, sürüleri Ağrı'ya kadar getirdiler. Tüccarlar da bunun üzerine devlete: "Devlet bizi ve mallarımızı Kürt eşkiyalarının tecavüzünden koruyamıyorsa, Kürdistan'ın Kürtlerden sorulması daha iyidir!" şeklinde bir telgraf çekiyorlar.

TÜRK DEVLETİ VE AĞRI YÖNETİMİ ARASINDAKİ GÖRÜŞME

Olaylar ard arda meydana geliyordu. Tecil Kanunu bekleneni verememişti. Bunun üzerine Türk devleti kendisini temsilen bizimle görüşmek üzere Beyazıt'e bir heyet göndermişti.

Biz yayladaydık. Beyazıt Jandarma Kumandanı, Arif Hikmet haber göndererek bizi görmeye geleceğini bildirmişti. Ardından da çıkıp bize geldi. Beraberinde karım Yaşar Hanım'ın bir fotoğrafını da getirmişti. Fotoğrafı bana vererek, Ankara'dan bir heyetin geldiğini ve bizimle görüşmek istediklerini söyledi. Biz bu isteği kabul ettik. Görüşmenin ertesi sabah saat 8'de Ağrı-Türk sınırındaki Şeyh köprüsünde olması kararlaştırıldı.

Ertesi gün sabah görüşme yerine ben (İhsan Nuri) ve birkaç Kürt lideri, 20 süvari ile birlikte gittik. Onlarda iki araba ile geldiler. Yanlarında da bir miktar asker vardı. Türk heyeti; TBMM'nin iki temsilcisi, bunlardan biri İstanbul, diğeri de Bayezit temsilcisi idiler, Karaköse (Ağrı) tümen komutanı, birkaç subay ve Bayez Jandarma Komutanı Arif Hikmet'ten oluşmuştu.

Görüşmede, Türk heyetinin önerileri şunlardı:

- 1) Ağrı'lıların "aram" olması (rahat durması),
- 2) Saldırlara ve yolların tahrip edilmesine son verilmesi,
- 3) Tüccarların elinden alınan sürülerin geri verilmesi,
- 4) İhsan Nuri'nin karşılığında, kendisi için isteyeceği her şeyin yerine getirilmesi şartı ile, kanunsuzluk ve karışıklık çıkarmaya son vermesi ve Ağrı'dan ayrılıp gitmesi.

Bu önerilerin kabul edilmesi halinde, Araratlıların işledikleri tüm suçları af edilecek, devlet onlara gerekli olan her yardımı yapacak ve rahatlarını temin edecekti.

Ben bu önerilerin tümünü reddettim. Bunun üzerine bana:

"Vatanına dön! Devlet, senin her türlü ihtiyaçlarını ve rahatını sağlayacağına söz veriyor." dediler. Ben, kendilerine: "Ben zaten vatanımdayım. Size ihtiyacım yoktur. Esasen, devletinizin vereceği söze de güvenim yoktur." dedim. Aramızda geçen bu konuşmalar şöyle devam etti: "Hangi devleti istiyorsan, sana bir memurluk görevi verelim, git maaşını al ve çalış!", "Devletinizin ismini üzerinde taşımak istemiyorum." "İstediğin yere özgürce gitmen için sana bir pasaport verelim. Pasaportunu, Tebriz'deki Türk Konsolosu'nun kendisi getirip sana versin." "Boşuna zahmet etmeyin, hiç bir yere gitmem! Ben ulusumun hizmetindeyim. Benim hakkımda yalnızca o karar verebilir. Siz eğer samimi iseniz, devletinizin gözü önünde Ağrı dağına çekilmiş Kürt Bağımsızlık Bayrağı'nın cevabını verin.

Daha sonra sözü tüccarların sürüleri üzerine getirdiler. Bu konuda aramızda şöyle konuşuldu: "El koyduğunuz hayvanları, kim getirmiş ise tekrar sahiplerine geri verin!", "Getirilen hayvanlar herkes arasında paylaşıldı. Hepsi savaşçılar tarafından yenildi ve bitti. İnanmıyorsanız (Ferzende ve Halis beyleri işaret ederek) onlara sorun. Sürüleri onlar gidip getirmişlerdi." Bunun üzerine bir delege: "Eğer o sürüleri vermezseniz, devlet sizleri hiç affetmez!" deyince Ferzende Bey cevap için söz alarak: "Biz devletten ne zaman af dilemeyi istedik? Biz sizden af dilemeyiz." dedi.

Delegeler bir süre de Bro Heski ile de konuştular. Biz de bu arada subaylarla konuşuyorduk. Kalkacakları zaman subaylar bana: "Sizin şahsınıza ne gibi bir hizmette bulunabiliriz?" diye sordular. Bende kendilerine "Karımı Halep'e gönderin!" dedim. Ardından kalkıp gittiler.

Devletin üç renkli Kürt Bağımsızlık Bayrağını Ağrı'da, Cizra Botan dağlarında ve Kürdistan'ın diğer dağlarında dalgalandıran bağımsızlıkçıların amacını bilmemesi mümkün değildi. Bundan da devletin bizi aldatmak istediği anlaşılıyordu. Fakat yine de bu görüşmede şu karar alınmıştı: Ağrı'lılar Beyazıt çevresine saldırmayacaklar. Buna karşılık devlette Ağrı üzerine asker göndermeyecekti.

Ağrı'lı fedai desteleri Kürdistan'ın her yerinde faaliyetlerini yine de sürdürüyorlardı. Yaz geçti. Yayladakiler köylerine döndüler. Daha önce devlete teslim olan Şeyh Abdulkadir'de Ağrı'nın güney batısına düşen köyüne yerleşti. Ardından, kendisini dinlemeyerek, devlete teslim olmayan Elo Beşo'nun üzerine silahlı adamlarını

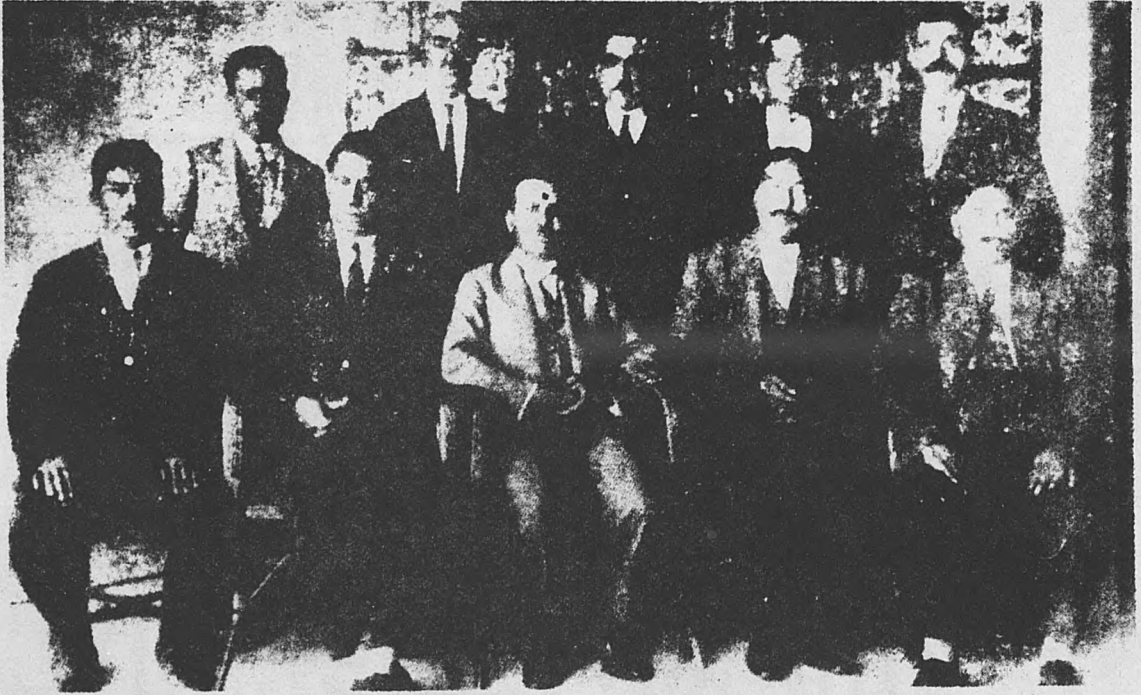
gönderdi. Elo Beşo'nun yardımına gidilince Şeyh'in adamları geri çekildiler.

Hese Sori'lerden birkaç aile devletten izin alarak Ağrı-Türk sınırındaki harebe haline gelmiş olan Kanikork köyünü onararak, buraya yerleştiler. Kanikork, Kürt liderleri ve Türkler arasında bir görüşme nedeni oldu. Köyün onarılmasından birkaç gün sonra, Ağrı liderleri ile Bayezit'teki subaylar arasında dostça geçen bir görüşme gerçekleşti. Köyün reisi Hamid İsmail, misafirleri sıcak bir ilgiyle karşıladı ve onları büyük bir misafirperverlik içerisinde ağırladı. Bu subaylarla daha önceleri birlikte görev yaptığımız için, beni tanıyor ve bana güveniyorlardı. Subaylar beni Bayezit'e davet ederek, bir gün kendilerinin misafiri olmamı istediler. Ben de onlara: "Eğer sağ selim Ağrı'ya dönebileceğime dair söz verirseniz, memnuniyetle gelirim." dedim. Bunun üzerine onlar, bunu düşüneceklerini ve daha sonra bana haber göndereceklerini söyleyerek çıkıp gittiler. Fakat daha sonra onlardan bir ses çıkmadı.

Birkaç gün sonra, Türkiye İşçi Bakanlığı, Bayezit valisi aracılığı ile haber göndererek, karımın Türkiye'den çıkarak Suriye'ye gittiğini bana bildirdi. Bayezit yöneticileri isteği üzerine bir kere daha Bayezit yöneticileri ile Ağrı liderleri arasında Kanikork köyü yakınlığında bir görüşme daha yapıldı. Bu görüşmeye, Türkler kendilerine bağlı olan birkaç Kürt ileri gelenini de getirmişlerdi. Konuşmalar arasında bir ara Teymur devlete yaranmak için: "Ben Türk oğlu Türküm!" dedi. Bu söz Ağrı liderlerinin zoruna gitti. Bro Heski soğuk ve hakaretvari bir sesle: "Allahtan dilerim ki, öldüğün zaman Türk kardeşlerinle birlikte gömülesin." dedi. Bu hava içinde görüşme kısa kesildi.

Aynı yılın kışında, Türk ve Kürt kuvvetleri arasında çıkan bir çatışmadan sonra, Teymur Keskoî'nin cesedi bir Türk subayının cesedi yanında bulundu. Her ikisi birlikte bir çukura gömüldüler. Allah Bro Heski'nin duasını kabul etmişti.

Bu görüşmeden birkaç gün sonra meydana gelen bir olaydan, devletin bu görüşmedeki asıl gayesinin Kürtleri aldatmak ve zaman kazanmak olduğu ortaya çıktı.

Hoybun Kongresi'nden bir görünüm

KANIKORK SAVAŞI

Bir sonbahar sabahı idi. Hava insana bir ilkbahar sabahını hatırlatıyordu. Çimenler, toprağın üzerine serpilmiş, karanlığın perdesini yırtan güneşin ilk ışınları kırağı düşmüş çiçeklerin üzerinde rengarenk parlıyordu. Güneşin ışıkları ovayı daha yeni aydınlatmaya başlamıştı ki aniden Kürt-Türk sınırından birkaç el tüfek sesi, ardından da mitralyözlerin sesi duyuldu. Çok geçmeden, sınırdan yalnızca birkaç yüz metre uzakta olan Kurdava köyü top ateşine tutuldu. Kurdava düşmana en yakın köy idi. Benim ve Bro'nun evi burada idi. Kürt Bağımsızlık Bayrağı bu köyde dalgalanıyordu. Daha önce "Türkmen" olan bu köyün ismini ben Kurdava olarak değiştirmiştim.

Türkler verdikleri sözden dönerek, bizi gafil avlamışlardı. Ağrı kuvvetlerinin bir kısmı, Ağrı dışındaki bölgelere, XOYBUN'un çeşitli işleri için gönderilmişlerdi.

Bir grup savaşçı, hemen büyük ve küçük Ağrı arasındaki bölgeye gönderildi. Burası bizim için çok tehlikeliydi. Çünkü her çatışmada Türkler buradan dolanarak iki Ağrı arasındaki bölgeyi ve İran tarafına düşen araziye tutarak Ağrı savaşçılarını çembere almak istiyorlardı. Aynı zamanda burayı savunmak için kimse bulunmadığı gibi, bulunduğumuz köy de buraya çok yakındı. Yanımızda bir köy daha vardı. Fakat, Musa Berki'nin köyü olan bu köy bize biraz daha uzaktı. Kadın ve çocuklar İran sınırı yakınına gönderildi. Düşman uçakları bomba ve mitralyözlerle yüklü olarak Ağrı'nın semalarında uçuşuyor ve Kürtlerin üzerine ölüm mikroplarını saçıyorlardı.

Bir düşman uçağı, Ağrı semalarında uçmaya başladı. Köyde düşmanın saldırısına karşı koyan ondört kişilik bir birliktik. Çatışma şiddetli oldu. Ama Ağrı'lılar için değil! Biz düşmanı görebiliyorduk. Kanikork önlerindeki tepelerde bir süvari bölüğü ve bir top vardı. Piyadenin saldırısı ise görünemiyordu. Savaşın ağırlığı Kanikork ta-

raflarındaydı.

Devlet kuvvetlerinin Kanikork köyüne saldıracığını hiç düşünmüyorduk. Çünkü 25 Hese Sori ailesi, bizzat devletin izniyle bu köyü onarmış ve buraya yerleşmişti. Devletin idaresi altındaki bu köy, devlete karşı hiç bir şey yapmamıştı.

Aniden Kanikork köyünden kalın, siyah dumanlar yükseldi. Ardından da kadınlar ve çocuklar köyden çıkarak Ağrı'ya doğru gelmeye başladılar. Onları görmek için, atıma atlayıp o yöne gittiğimde, Şeyh Abdulkadir'in köyüne doğru gittiklerini gördüm. Kaçış sırasında annelerini kaybeden iki çocuk "çiftlik" düzünde kalmış ağlıyorlardı. düşman mitralyözlerinin altında, çocukları atıma bindirerek arkadaşlarımın yanına döndüm.

Düşman uçağı bombardımana devam ediyordu. Uçak, kadın ve çocukların üzerine yönelmişti ki uçağın o büyük gövdesi, Bro'nun dokuz yaşındaki yeğeni İbrahim'in ateşi ile isabet alarak, Türklerin denetimindeki bölgede yere indi. Düşman süvarilerinin bir kısmı, uçağın korunması için o yöne gitti.

Çok geçmeden, diğer bölgelere gitmiş olan savaşıllardan birkaçı geri geldi. Bunlar, Bro'nun küçük oğlu Elhani (Elxani) ve Ağrı'daki camide Kürt ulusu üzerine hutbe okuyan, yurtsever Kürt Fedaisi Sunullah ile beraberlerindeki beş Kürt Fedaisi idiler. Dönüşte Kanikork'a uğramış ve gece orada kalmışlar. Bundan sonrasını şöyle anlattılar. "Gece geç saatlerde Kanikork'a vardık. Çok yorgunduk. Hamid İsmail'in evinde biraz dinlenip, sabah sınırı geçmek istiyorduk. Türklerin o gece Hamid İsmail'in evinde kaldığımızı nasıl haber aldıklarını anlayamadık. Köyün sahibi abdest almak için köyden dışarı çıkınca bir gurup Türk süvarisinin köye geldiğini görmüş. Tabi hemen aklına evindeki misafirler geldiği için (Kürtler misafirlerinin güvenliği için ellerinden geleni esirgemezler) bir yandan, süvarilere bağırarak ilerlememelerini, bir yandan da karısına seslenerek tüfeğini istemiş. Karısı, tüfeği hemen kendisine yetiştirirken bizde silahlarımızı alarak dışarı çıktık. Süvariler durmadılar, ilerlemeye devam ettiler. Hamid İsmail tüfeğini ateşleyerek bir askeri vurunca çatışma başladı. Bu arada biz de yetiştik. Köylüler de yardıma geldiler. Birkaç askeri öldürüp silahlarını aldık. Uzaktan köyün etrafını sarmış bir alay asker, süvarilerin imdadına yetişince, çatışma büyüdü. Köyden üç kişi şehit düştü. Alayın önünde daha

fazla dayanamayacağımızı görünce, köyü terk edip geri çekildik. Geri çekilme sırasında da üç kadın ve dört yaşlarında bir kız çocuğunu öldürdüler. Biz sizlere doğru geldik, köylüler de Şeyh'e taraf gittiler."

O zamana kadar Türklerin Kanikork köyüne neden saldırdıklarını bilmiyordum. Fedailerin anlatmaları ile mesele anlaşılmuş oldu. Daha sonraları da anlaşıldı ki iki köylü, bir kız çocuğu ile birlikte Hamid İsmail'in kardeşi ile karısı da yaralanmışlardı. Bu da onların birkaç gün önce Türk subaylarına gösterdikleri misafirperverliğin mükâfatıydı.

Kanikork'tan kaçanlar bir gurup Türk askerinin de peşi sıra Ağrı'ya doğru getirmiş oldular. Onlar sınır sayılan köprüyü geçip bizim topraklarımıza girdiler. Kanikork'lara ait olan hayvan ve sürüler bizim tarafta otuyorlardı. Onları talan edip götürmek istediler. Bu talanlama ve Düşmanın önünde can havliyle kaçışan kadın ve çocukların oluşturdukları dram tepelerden seyr eden küçük Ağrı savaşılarının sabrını tüketmişti. Artık Kürt savaşçılarının kendi atalarından kalan, o anlatılmakla bitemeyen kahramanlıklarını sergileme sırası gelmişti. Ulusal Kurtuluşları için yalın kılıç düşmanın savaş meydanlarında at koşturan atalarının ruhunu şad edeceklerdi. İran-Turan tarih cenglerini, bugün de bütün Kürt düşmanlarının gözü önüne sereceklerdi. Bugün de Kürt Ulusunun bağrında yetişmiş, eski kahraman atalarının damarlarında taşıdıkları aryan ırkının kanını taşıyan bizim savaşçılarımız, kahramanlıklarından ve savaşçılıklarından hiç bir şey kaybetmediklerini ispatlayacaklardı. Kısası; Ağrı savaşçıları, bugün kahramanlık ve savaşçılığın Kürtlere mi yoksa Türklere mi kalabileceğini gözler önüne sereceklerdi. Bunu bugün bütün dost ve düşmanlar görebilecekler. Düşman silah ve cephane bakımından bizden çok üstündü. Daha da önemlisi: Bir Kürt savaşçısına 100 asker düşüyordu. Fakat herşeye rağmen, düşmanın saldırısına saldırı ile cevap vermek gerekiyordu. Güçler arasındaki eşitsizliği, Kürtler kahramanlık ve fedakârlıklarıyla kapatmalıydılar.

Fedailer birbirlerini öperek, helallaştıktan sonra sırtlarını Kürtlerin Hacer-ül Esvet-i(6) olan Ağrı'ya, cephelerini düşmana çevirip hücumla geçtiler. Savaş alanı hem Ağrı'ya uzak ve hem de düz, çıplak bir arazi idi. Artık düşman "Kürtler, Ağrı'nın kayalıklarla dolu

vadilerini iyi tanıdıkları için, çatışmalarda başarılı oluyorlar ve kendilerini kurtarabiliyorlar!" diyemezdi. Düşman, Kanikork'ta ve köyün dışındaki tepede mevzilenmişti. Hücûma geçen fedailer, sanki Kürt ırkının tüm özelliklerini ruhlarında taşıyorlardı. Tam bir kahramanlık örneği vererek, biri diğerinden daha çabuk muzaffer olmak istiyordu. Ağrı'lılar, masumların kanının dökülmesini, onların günahına girilmesini istememişlerdi. Fedailer, çimenleri ve sonbaharın beyaz sümbülleriyle donanmış toprağı, kızıl kanları ile sulayarak, Kürt Ulusal Bayrağı'nı birkez daha gözler önüne sermek istiyorlardı. Artık ne top ne de mitralyöz ateşi onları durdurabilirdi. Kürt savaşçılarının kanı kaynamıştı.

Bizim bu saldırımız karşısında, Türkler Ağrı topraklarını bırakıp, Kanikork köyüne çekildiler. Kürtlerin geçememesi için, daha önce armızda sınır olarak kabul edilen derenin üzerindeki köprüyü kurşun yağmuruna tuttular.

Savaş arkadaşlarım köprüye yetişerek, mevzilenip ateşe başladılar. Aralarında bir tek ben atlıydım. Köprünün yakınlarında atın saklanabileceği bir yer olmadığı için, daha uzakta iken attan indim. Bir süre savaşçıların köyü ele geçirmelerini bekledim. Fakat çatışmanın uzadığını görünce, Allaha sığınarak atıma atlayıp sürdüm ve köprüye yetiştim. Savaşçıların: "Düşman köyün içinde, Çabuk attan in" diyerek bağırmalarına kulak asmadım. Köprüyü geçerek atımı köye doğru sürdüm. Köye doğru bir el ateş ettim köyden de bana doğru ateş ediliyordu. Köye yetiştiğimde, Türk askerleri de diğer taraftan köyü terk ediyorlardı. Bu sırada Yadoyê Dîlxêri ve Osmanê Kilim, ben daha saldırıya geçmeden önce kendilerine vermiş olduğum emir gereğince, üç süvari ile birlikte batı taraftan, birkaç yüz metre ötedeki köprüden geçip, atlarını düşmanın sağına düşen tepeye doğru sürdüler.

Köyde bir eve saklanan, içlerinden birisi hamile olan birkaç kadın, atımın sesinden, Kürtlerin yetiştiğini ve Türklerin köyü terk ettiklerini anlayıp evden çıktılar. Askerler yakaladıkları bir kadını götürmek isterken, kadın direnince öldürmüşler. Cesedi ilerde kızıl kanlar içerisinde duruyordu. Hamit İsmali'nin amcasının oğulunun karısıydı. Kurtulan kadınlar ağlıyorlardı. Gözyaşları içinde bana yetişerek atımın yularına yapıştılar. Ayaklarıma sarılıp ağlayarak, daha ileri gitmemem için yalvardılar.

Ağrı Dağı'nda Kürt Peşmergeleri

Bro ve diğer savaşçılar, benim köye doğru atımı sürdürdüğümü görünce yaya olarak köye geldiler. Şehit olan kadını kenara çektiler. Birlikte köyün arka tafına geçtik. Bu arada, Yadoyé Dılxêri ve Osmanê Kilim savaşçıları ile birlikte düşmana yandan ve arkadan vuruyorlardı. Köyü kaybedip, iki taraftan saldırıya uğrayan düşman, paniğe kapıldı. Bro Heski: "Bu defa sıra benim!" diyerek benim atıma atlayıp, köyden kaçan askerlerin peşine düştü. Fakat kaçan askerler uzaklaşmışlardı. Bro geri dönerek, Yado'nun çatıştığı askerlere saldırdı. Düşman geri çekiliyordu. Savaşı yöneten düşman Komutanı herkesten önce otomobiline binerek kaçtı. Otomobilini tekrar geri göndererek, topu da kaçırıp kurtarabildi.

Düşmanın bulunduğu yer uzak ve eğilimliydi. Bu nedenle Bro'yu vuramıyorlardı. Biz düşmanı kurşun yağmuru altına aldık. Bro, düşmanın bulunduğu tepenin eteğine kavuşmuştu. Düşman onu göremiyordu. Fazla direnemyen düşman, tepeyi bırakıp kaçtı. Bu arada Yado da yetişerek bir kaç düşman askerini esir aldı. Düşman öyle telaşla kaçıyordu ki; mitralyözlerini bile götürmemişlerdi. Onlarda elimize geçti. Biz Qotis köyüne geçtik buralarda da kaçan askerleri kurşun yağmuruna tuttuk. Zinya Qotis'te halen düşmanın top ve askerleri bulunuyordu.

Bu savaş çok ilginç oldu. Küçükklü büyüklü top ve mitralyözlerle,, uçaklarla takviye edilmiş iki bin piyade ve süvarisi, 15 piyade ve 6 süvariden oluşan Kürt savaşçıları karşısında, içlerine kurt düşmüş koyun sürüleri gibi dağılıyorlardı. Silahlarını geride bıraktılar. Bir çok asker esir edildi.

Helac köyünden olan İbrahim Ağa adındaki bir Kürdün yanında yere inen uçağın pilotları, onu yakalayarak Bayezit'te götürmüşler ve orada tekrar serbest bırakmışlar. O da geri dündüğünde Zinya Qotis'e bizim yanımıza gelerek; "Ben Zinya Şeytana (Zinya Qotis aynı zamanda Zinya Şeytan da deniliyordu.) geldiğimde, burada birkaç Türk subayı görmüşüm. Dürbünle savaşı izliyorlardı. Bir tanesi eliyle göğsüne vurarak: ""Allahım, bu ne bahtsızlıktır ki bu kadar piyade ve süvari, birkaç aç ve baldırı çıplak Kürdün önünden kaçıyorlar"" diye yakarıyordu. Fakat ne yazık ki; Türk Kumandan'ının bu savaş üzerine nasıl bir rapor verdiğini ve Kürtlerin sayısını ne kadar bildirdiğini bilmiyorum.

Bu savaştan sonra bir efsane insanlar arasında yayılmıştı. Bu

savaşta, Kürt savaşçılarının arasında, beyazlara bürünmüş süvarilerin ortaya çıktığını ve Türk askerlerinin bunlar tarafından kırıldığı söyleniyordu.

Akşama doğru iki Ağrı arasındaki bölgeye giren bir gurup Kürt o tarafta bir şey olmadığını görünce geri dönmüş ve uçağı koruyan süvarilerle çatışmaya girmişler. Bunlar, Bro Heski'nin kardeşi Eyüp Ağa'nın emrindeki 12 Hese Sori savaşçısı ile Musa Berki'nin birkaç savaşçısı idiler.

Biz artık Qotis tarafında yapılacak bir iş olmadığını görünce, Eyüp Ağa'yı takviye etmek için o yöne doğru gittik. Kürtlerin ateşi altında başlarını kaldıramayan Türkler bizi vuramıyorlardı. Biz araziye iyice yerleşmiştik. Türk süvarilerin komutanı, bizi durduramayacağını, ya esir düşeceklerini ya da öldürüleceklerini anlayınca geri çekilme emrini verdi. Üç süvari ile birlikte atlara atlayıp kaçtılar. Seyid Resul ve Ferzende subayları yakalamak için arkalarından gittiyelerde onlara yetişemediler. Atlarının yanına yaklaşılmaya fırsat bulamayan diğer askerler. Yaya olarak çekiliyorlardı. Düşmanın tüfek seslerinin kesildiğini gören savaşçılar: "Rumi kaçtı!" diye sevinmeye başladılar.

Beklemeden Türk mevzilerine yetiştim. Burada Türklerin atları, birkaç ölü ve yaralıları kalmıştı. Atlardan birini Ardeşir'in atsız olan bir savaşçısı için aldım. Bu arada savaşçılar da gelerek diğer atlara el koydular. Askerler kaçıyorlardı. Bizimkiler ise esir ve atlarla uğraşıyorlardı. Ben de, kaçan askerlerle birlikte elimizden kaçırabileceğimiz o kadar tüfek ve cephaneyi düşünerek bizimkileri beklemeden atımı mahmuzlayarak, Rumi'nin üstüne sürdüm. Türklerle aramdaki mesafenin yarısına gelince silahımı ateşledim. Fakat mermi namlunun içinde kaldı. Aslında tüfek benim değildi. Tüfeksiz kalmıştım ki bu durum benim için çok tehlikeliydi. Bayağı korkmuştum. Bu arada birkaç asker geri döndü. onlara ellerini havaya kaldırmalarını söyledim. Sanki büyülenmişlerdi. Hepsi de ellerini havaya kaldırdılar. Yanlarına giderek ilk önce bir tüfek ve bir deste fişek aldım. Onlara korkmamalarını, bu gece arkadaşlarının yanına Bayezit'e göndereceğimi söyledim. Adamlarımız yetişip, askerlerin ellerindeki silahları alıncaya kadar bu şekilde durduk.

Düşürülen uçak yakındaydı. Oraya gittik. Uçağın içinde bombaların olduğunu biliyordum. Uçağın mitralyözlerini sökmelerini

söyledim. Ardından da uçağın içine ve etrafına kuru otlar yerleştirdik. Sonra Bro'ya, esirleri de alarak buradan uzaklaşmalarını söyledim. Ahmedê Heci Bero'yu yanımda alıkoydum. Diğerleri uzaklaşınca, Ahmed'e atına binmesini, otları tutuşturunca buradan hızla uzaklaşmamız gerektiğini ve bombaların patlayacağını söyledim. Daha henüz uzaklaşmıştık ki uçaktaki bombalar ard arda patlamaya başladılar. Patlama sesleri düşmana Kürtlerin zaferini duyuruyordu.

Düşman, yenilgisini halktan gizleyememesi için esirlerin elbiselerini çıkartarak don gömlek ile Bayezit'e göndererek, ahalinin onları bu şekilde görmesini sağladık. Gecenin karınlığı savaşta ölenlerin üzerine çökmüş, onları gözlerden gizliyordu. Türklerden o kadar çok silah ve at ele geçirilmişti ki bütün savaşçılarımız birer ata sahip olmuşlardı. Savaştaki top tüfek seslerinin yerini bizim zafer çığlıklarımız ve yanan uçağın içinde patlayan bombaların cehennemi sesleri almıştı. Düşmanın, Kürt kadın ve çocuklarını katletmek için uçağa yerleştirdikleri bombalar uçağı paramparça etmişlerdi.

Savaştan önce Kürt süvarilerinin kumandanı Albay Ferhat Bey, bana haber göndererek: "Niçin savaşçılarımızı kırdırıyoruz? gelsin, ikimiz vuruşalım! Hangimiz ölürsek savaş bitsin!" demişti. Ben de ona cevaben: "Eğer içimizde birinin ölümü ile savaş bitecekse ben hazırım. Fakat sen halen biz Kürtlerin Türkler'le ne için savaştığımızı anlayamamışsın! Biz Kürt ulusunun Bağımsızlığını istiyoruz. Eğer devletiniz bunu kabul ederse savaş bitmiş olur. Ama yine de, eğer biri ile düello etmek gerekiyorsa, seninle değil, Türk Ulusunun Lideri ile ederim. Çünkü ben Kürt Ulusunun temsilciyim. Kaldı ki yine de acele etme! nasıl olsa her zaman karşı karşıyayız Bir gün mutlaka savaş meydanında birbirimizi ziyaret ederiz!" demiştim.

O bilmiyordu ki ben ölürsem bile Kürtler içerisinde benim gibi, hatta benden üstün binlerce insan, Kürt hakkını Türklerden alınca ve bağımsızlığı kazanıncaya kadar savaşmaya hazır bulunuyor-

lar. O akşam gönderdiğimiz esirlerle Kumandanları Ferhat Bey'e; "Bugün karşılaşmamız için uygun bir fırsat doğmuştu, ben gözlerinizle de gördüğünüz gibi, Kanikork'da ve hem de savaşçılarımla en önünde, kendisini görmeye geldim. Fakat çok yetenekli imişki, elimden kurtulabildi. Kendisinin süvarilerini esir aldım. Zamanı gelince de esirleri Bayezit'e gönderdim. Ama biz yine savaş meydanlarında karşılaşırız!" diye haber gönderdim. Bu zaferden sonra her tarafta Ağrı Marşı duyuluyordu.

**Roja azad ser te hilat
Ronîya te besre reşand
Nav milletan azadî çand
Hilbe Agrî hilbe Agrî...!**

Biz uçağın yanına geri geldiğimizde iki çocuğun cesedi ile karşılaştık. Helac köyünden olan bu iki çocuk, sevinç içerisinde uçağı görmeğe geldiklerinde bombalar patlamış ve her iki zavallı-cık orada ölmüşler.

Bu savaşta bizden ne ölü ve ne de yaralı vardı. Herkes sağ selim Ağrı'ya döndü. Kanikork Savaşı, özellikle de Kürtlerin bu savaşta uçaklara karşı koymaları Ayıbey tepelerindeki İran sınır karakollarından görünebiliyordu. Ayrıca Ermeni temsilcisi de o sırada Ağrı'da idi. O da Kürt Fedailerinin Bağımsızlık uğrundaki fedakarlıklarını ve Türklerin, Kürt savaşçıları karşısındaki kaçışlarına şahit olmuştu. Ağrı daha da kutsallaşmış, gözlere daha da heybetli görünüyordu.

**Hilbe Agrî, hilbe Agrî
Ji sawa te Tirk dîgrî
Te dît çawa Rumî revî
Hilbe Agrî, hilbe Agrî ...!**

Kürt Komutanlığı bir bildiri yayınlayarak, dünya kamuoyuna bu bölgede gelişen olaylara sessiz kalmamalarını ve müdahale etmelerini beyan etti. Bu bildiri de: Kürtleri öldürmek ve katliam yapmak için gelen Türk askerlerini esir alıp, öldürmeden tekrar serbest bırakıldıklarını. Buna karşılık Türkler Kürt çocuklarını hunharca katlettiklerini, Türkler için eski ve medeniyetli Devlet denilmekte, Kürtler için ise vahşi denilmektedir. Bunlardan hangisinin acaba daha medeniyetli ve hangisinin daha vahşi olduğu belirtildi.

Kış gelmişti. Yağan karın beyazlığı ve soğuğu tüm Ağrı'yı kaplamış. Gidip gelmeler, yakalanmalar, çatışmalar da azalmıştı. Savaş sırasında ele geçirmiş olduğumuz 12 tane telofon vardı. Fakat bunlardan faydalanmak için gerekli telofon telleri yoktu. Tel temin etmek için bir gece, bir gurup süvari ile birlikte, karanlıktan faydalanarak Bayezit'teki Türk ordugahına gittik. Burası benim eski karargahım olduğu için kabloların yerini biliyordum. Beraberimizde bir de katır götürmüştük. Kablolar, demiryolları görevlisinin evinin önünde idi. Süvarileri biraz uzakta bırakarak Osmanî Kilim ile birlikte gidip kabloları katıra yüklemeye başladık. Bu sırada, gürültüyü duyan bir asker elinde bir çıra ile dışarı çıktı. Bizi gördü fakat sesini çıkarmadan tekrar içeri döndü. Biz de yüklediğimiz kablolarla sessizce geri döndük. Ertesi gün Ağrı'nın bir kaç köyüne telofon çekildi. Ağrı'daki askeri örgütlenme daha da geliştirildi. Ağrı'nın genç Peşmergeleri üniforma giydiler. Erlerin kum denilen kenarsız şapkalarının önünde küçük ve büyük Ağrı'nın sembolü olan metal bir arma vardı. Subaylarda ise Ağrı yerine Xoybun'un arması ve onun üstünde de kendi rütbelerini belirleyen armalar bulunuyordu. Xoybun'un arması; Bir tarafında bir buğday sümbülünün arasında bir Hançer ve diğer tarafında ise divit uclu kalem vardı. Üçü birbirlerine yapışık halde, hançerin kabzasından çıkan güneşin ışınları altına giriyorlardı.

O kış, Türk kumandanı beni öldürmek için sinsi hazırlıklar yapmaya başladı. Bu meseleyi, o sırada hala devletin itaatı altında yaşayan Şeyh Abdulkadire açmıştı. O da bu iş için, Bro Heski'nin büyük oğlu, Şeyh'in damadı olmak isteyen Davo'yu seçti. Tüm bunlar sözüm ona gizlice yürütülüyordu. Türkler yüklü bir para karşılığında bir insanın kendi ulusuna ihanet edebileceğini düşünüyorlardı. Fakat Bağımsızlığa ve Özgürlüğe aşık olan Kürtler hakkında

yanılıyorlardı. Çünkü onların planlarından haberim vardı. Ve bu konuda, ilişki kurdukları insanlar da bizzat benim bilgim ve iznim dahilinde hareket ediyorlardı. Nitekim bu nedenle de onlar kendi kendilerini bir müddet kandırmış oldular.

Artık Bahar gelmişti. Ağrı yine çimenlerle, renga renk çiçeklerle kuşanmıştı. Bu bahar Ağrı'nın Türk egemenliğinden kurtuluşunun dördüncü baharıydı. Özgürlük aşkının merkezi haline gelmiş olan Ağrı, kucağını yiğitlere açarak Kürt Ulusunun değerli fedakâr ve bağımsızlıkçı çocuklarını misafir etmiş ve burçlarında Kürt Ulusal Bayrağının dalgalandığı bir kale haline gelmişti. Bu eski yanardağ kendi çocuklarını korumak için savurduğu, ateşten taşları "Türkiye Kürdistan'ının" her tarafına dağıtıyor, bugünde onları özgürlük seslerini aynı şeklide dağıtarak, var olan hâkim hükümetin varlığını yakıyor, ateşe verip toz edip yok ediyordu. Ateş söndüren ateş olmuştu. Türkleri, ardında dağlara ve ovalara çekiyor ve sonunda kendi topraklarında yakarak kül ediyordu.

Hiç bir yerden destek ve yardım beklemediğimiz ve elimizde de yeterli silah olmadığı için başka yerleri ele geçirip daha geniş bir savaş cephesi açamıyorduk. Top, tank ve uçaklarla donatılmış Türk devletinin ordusu karşısında, düşmandan ele geçirilen tüfek ve cephane ile savaşmanın kolay olmayacağını iyi biliyordum. Bu nedenle Ağrı'yı düşmana teslim etmeden, onlara yer yer darbeler vurarak çete savaşı ile Kürdistan'da devletin Kürtler üzerindeki nüfuzunu kırıp onlar arasında bağımsızlık düşüncesini hakim hale getirerek toplu bir ayaklanma hazırlamaya çalışıyorduk. Bu taktik, Xoybun merkezince belirlenmişti.

Türk devleti, yine eski gerici yolunu tutmuştu. 1912 Balkan savaşı döneminde de Arnavut'ların ulusal istemlerine kulak asmadı. Bu yüzden Rumeliden de çekilmek zorunda kalmıştı. Yine Arap düşmanlığı ve Deryadar Vezir Cemal Paşa'nın husumetiyle Arap Liderleri Şam'da idam edilince, Mekke Şerif'inin isyanı ile tüm Arabistan elinden çıktı. Fakat bütün bunlardan bir ders alamadılar. Bugün de Pan-Turanizm hayalleri ile aryen ırkından olan Kürtleri ve

Lazlar'ı razı etmeye hazır değildiler. Özellikle de Turancı amaçlarının yolu üzerinde engel gördükleri Kürtleri aradan çıkarmak isitiyorlardı. Kendi içlerindeki Ermenilerin tümünü katleden Türkler, kendilerinin 3/5'ü kadar olan ve Sovyetlerden ta Akdenize kadar uzanan bölgelerdeki Kürtleri de tıpkı Ermeniler gibi imha etmek istediler. Fakat başaramayacaklarını görünce, bu defa da Kürtlerin Türk ırkından olduğunu idda etmeye ve bunu Kürtler arasında da yaymağa çalıştılar. Ama bunların bu yalan ve hayasızca iddalarına yalnızca gülünür.

Bu nedenlerle ben, Kürdistan'da Xoybun teşkilatının oluşturulması ve toplu ayaklanmanın örgütlenmesi için, Kürdistan'ın içlerine, hem devlete darbeler indirecek ve hem de örgütlenme çalışmalarını yapacak Fedai guupları göndermeyi gerekli görmüştüm. Bu gurupların sayısı az idi ve çok uzak yerlere gidiyorlardı. Bu çok uzak yerlerde eylemleri o bölgelerdeki teşkilatlar üstleniyorlardı ve çok iyi iş başarıyorlardı. Bundan dolayı Türk devleti değil yalnız Ağrı ve çevresinde aynı zamanda bütün Kürdistan'da Kürdistan Özgürlük Ateşi içinde yanıp kül olacaktı. Bu yanardağın bütün yıkın çevresi bizim idaremizin altındaydı. Fakat Ağrı'lıların sayısı fazla değildi. Ekebilecek fazla taralalarımız yoktu, onlar da Türk devletinin hükmü altındaki kısımlardaydı. Zaten bu tarlaları işleyecek insanımız da yoktu. Eli silah tutan herkes Türklere karşı savaşıyordu. Onlar Türk devletinin ordusuna karşı göğüslerini siper etmiş, Kürdistan'ın bağımsızlığı için çok ağır ve zorlu görevler almış, çok engebeli ve zor yollara düşmüşlerdi. Fakat onlar kendi Özgürlük bayrağının gölgesi altında mutluydular. Görevlerin en ağır ve önemli payını omuzlarında taşıyorlardı. Hayat Ağrı'da çok rahat ve kolaydı. At koşturmak, nişan almak günlük yaşam haline gelmişti. Değil yalnız neşe ve eğlence, aynı zamanda Mitralyözler savaş döneminden daha fazla kullanılıyorlardı. Bu açıdan da mermi sıkıntısı başgösterdi. Ağrı'da olmayan bir şey varsa oda korku, keder ve ümitsizlik idi.

Kanikork savaşından sonra Ağrı'lıların kendilerine güvenleri artmıştı. "Artık Türklerin bir kolordusu bile üzerimize gelmeye cesaret edemez." Diyerek kendilerine ne kadar güvendiklerini vurguluyorlardı. Gerçekten de durum öyleydi.

Zühtü Güven isimdeki bir Türk subayı, kendi alayına kuvuş-

tuktan sonra, Türkler ile Kürtler arasındaki savaş hakkında şunları yazıyordu: "İğdır ve Kağızman arasındaki Tuzluca (Eski ismi Kulp {Qulp} olan bu kasaba İğdır ile Kağızman {Qaxızman} arasındadır.) bölgesinde Şemdan aşiretinin yakınlarında, Osmanê Kilim komutasındaki Kürtlerle girilen çatışmada askerler geri çekildiler. Ertesi gün, bir tabur piyade ile çatışma bölgesini gezerken alanda dört asker cesedi bulduk. Cenazeleri askeri törenle toprağa verdik. Bir sonraki gün, dağ ve vadilerde yaptığımız aramalar sırasında, Şemkanlıların yukarısındaki bir vadide bulduğumuz altı Kürd'ü yakalayıp karargaha döndük. Bunlar orada hayvanları otlatan çobanlarımış, suçsuz yere yakalayıp götürdük. "Subay devam ediyor:" Askerlerin, Temir Ağa'nın liderliğindeki Şemkanlılara saldırması kararlaştırılmış ve General Suphi bu saldırı için emirler vermişti. Saldırıdan sonra geceyi Kupluca köyünde geçirdik. O gece bir olay oldu. Biz uyumuştuk ve tüfek sesleri ile uyandık. Bir nöbetçinin bağıarak: " Bu tarafa kaçtı! Bu tarafa gitti!" dediğini duyduk. Hepimiz elbiselerimizle yatmıştık. Tüfeklerimiz yanımızda, tabancalarımız belimizdeydi. Hemen dışarı çıktık. Amo, köyün ortasında, koç kıyafetine girmesi için beraberinde getirdiği giysilerle bir ot yığınının altına girmişti. İki kurşun yarası almıştı. Bir kurşun çene kemiğini parçalamış diğeri ise tüfek tutan eline isabet etmişti. Yaralandığı için tüfeğini kullanamıyordu. Yaralı eliyle tüfeğini göğsüne sarmıştı. Askerler artık karışmıyorlardı. Onu yakalayıp, çadırların yanına getirdiler. Kendisine köyün askerlerle dolu olduğunu bildiği halde neden geldiğini sorduğumda, Amo, yaralı haliyle şöyle cevap verdi. "Feto'nun intikamını almaya geldim. Subay çadırlarının arasına dalıp onları öldürmek istedim. Bahtsızlığımdan dolayıdır ki çadırlara varmadan önce askerler beni gördüler ve yaraladılar." Amo Şemkanlı ve Keremê Qasê'nın destesinden idi. Yarasından çok kan kaybettiği için oracıkta öldü. Bu bakımdan Kürtler ne pahasına olursa olsun, intikamlarını muhakkak alırlar." Anlaşıyor ki bu yaralı, kan kaybından değil, hemen oracıkta öldürülmüştür. Türklerin yaralı ve esir Kürtere ne yaptıkları biliniyor. Onların eline esir düşenin vay haline! Onu da aşağıda göreceğiz! Bir gün, Şemkanlı birkaç erkeği yakalamış, Karaköse'ye götürüyorlardı. Bu konuda da yine aynı subay şöyle diyor; "Onbeş Kürd'ü yakalayıp götürüyorduk ki Balık Gölü yakınlarında bir Kürt destesinin saldırısına uğradık. Götürdü-

ğümüz Kürtlerin elleri bağlı idi. Bunların tümü çatışma sırasında iki ateş arasında kalarak öldüler." Gerçekte ise bu onbeş esir Kürt dağda kurşuna dizilmişlerdi. Gazete bu meseleyi de çarpıttıyordu.

Hala devletin itiaatı altında olan Şeyh Abdulkadir, adamları ile birlikte Aladağ'a yola çıktı. Ağrı'lılar, Şeyh'in hem devlete bağlı ve hem de Ağrı yakınlarına yerleşerek devlete bu itaat ilişkisini istemiyorlardı. Bu sorunu çözmek için bir plan hazırladım. Plana göre, büyük çoğuluğu halen devlete itaat eden ve fakat bizimle de çok iyi ilişkileri olan Kotan (Qotan) ve Hese Soriler Kızıldız (Qızıldız) yakınlarında Şeyh'in yolunu kestiler. Daha önce ise bu iki aşiretin reisleri Beyazıt yönetimi ile de ilişkiye geçerek Şeyh'in hain olduğunu, Ağrı'lıların izni ile Aladağ'a doğru gittiğini bildirmişlerdi. Devlette bunun üzerine Şeyh'in yolunu kesmeğe razı olmuştu. Onlar, devlete Şeyh'in Ağrı'lıların emrinden ve direktifleri altında Aladağ'a yerleşmek istediğini söylemişlerdi. Doğrusu ise öyle değildi.

İhsan Nuri'nin öldürülmesi ile ilgili olay şöyleydi: Şeyh devlete teslim olurken Şakan'ların bir kısmı onunla birlikte hareket etmişlerdi. Bunun üzerine Şeyh de kendi savcılarını Şakanlardan Elo Beşo Zoma'sının üzerine göndermişti ve burayı kuşatmıştı. Fakat Bro Heski, Elo Beşo'nun yardımına gidince Şeyh'in kuvvetleri geri çekildiler. Bir ay sonra Elo Beşo adamları ile birlikte Türkiye'nin içlerine, devlete darbe vurmaya gidince, Zomas'ı savaşımsız kaldı. Bunu fırsat bilen Şeyh, adamlarını tekrar göndererek Zoma'daki malları talan ediyor. Şeyh'in adamları o sırada Zoma'da bulunan Taceddin adlı bir Zerkanlı ile birkaç köylüyü yakalayıp götürmüştüler. Taceddin'in üzerinde benimkine benzeyen bir elbise varmış. Şeyh uzaktan Taceddin'i görünce, onun kim olduğunu sormuş. Adamları: "O İhsan Nuri'dir diye cevap verince, Şeyh kızarak; "Niçin onu sağ getiriyorlar? Ben onu ne öldürebilirim, ne de devlete teslim edebilirim. Kürtleri kendime düşman mı edeyim?" demiş.

Türklerin niyeti, Kürt aşiretleri arasında düşmanlığı körüklemek, Ağrı'nın etrafında, Kürt Bağımsızlık Bayrağı altında yaşayan Kürt aşiretlerini ikiye ayırmak ve birbirine düşürmekti. Bu niyetle Türkler Kotan (Qotan) ve Hese Sori aşiretleriyle anlaşmıştı. Fakat onların bir türlü anlayamadıkları bir şey vardı; Bağımsızlıkları için hiç çekinmeden kendilerini feda eden insanları birbirine düşürmenin hiç bir kimse tarafından öyle kolay başarılmayacağıdır. Şeyh Abdulkadir'in başına gelen hadise buna canlı bir örnektir.

Kısa bir çatışmadan sonra Şeyh yolun açarak Aladağa yetişti. Bayezit valisi (Ağrı'lıların korkusundan Karaköse'ye gitmişti. ve Karaköse Kaymakamı ile aynı yerde kalıyordu. Fakat yine Beyazıt Valiliğini yapıyordu.) Şeyh'i Karaköse'ye çağırdı. Fakat Şeyh'in devlete inancı kalmamıştı. Çünkü çok iyi biliyordu ki, eğer devlet istememiş olsaydı, devletten korkan Qotan ve Hese Sori aşiretleri yolunu kesmezlerdi. Onun çevresindeki bazı yurtsever Kürtler ise Şeyh'e devletin kendisini yakalamak istediğini söylüyorlardı. Bunun üzerine Şeyh kendi yerine eniştesi Şeyh Hesen'i Bayezit valisine gönderir. Diğer taraftan Qotan ve Hese Soriler ise şöyle diyorlardı: "Gördünüz mü? kendisi gelmedi. Şimdiden kanunsuzluk yapıyor!" Beyazıt valisi, Şeyh'in ihanet ettiğine emin olmuştu. Fakat bu olayların tümü benim kurduğum planımın sonucu olmuştu. Şeyh gerçekten de devlete bağlı idi. Hatta benim öldürülmem için devlete yardımda etmişti. Kürtler arasında düşmanlık yaratmak için Türkler canla başla çalışıyorlardı. Çünkü Hese Sori ve Şakanların bir bölümü Ağrı'da Kürtlerin kurtuluşu için canla başla mücadele ediyorlardı. Devlet onların arasında çelişki yaratıp birbirlerine düşürmek ve Ağrı güçlerini ikiye ayırıp onlardan faydalanmak istiyordu. Bunun için devlet bu yola çok önem veriyordu.

Ağrı'lılar dağların yükseklerine doğru çıkıyorlardı. Türkler aramızda sınır teşkil eden derenin üzerindeki köprü'nün yukarı tarafındaki Burnê Sor (Pozê Sor) tepesine toplar ve bir bölük piyade yerleştirdiler. Bir başka piyade bölüğünü de benim ve Bro'nun oturduğumuz Kurdava köyünün karşısındaki Burnê Reş (Pozê Reş) tepesine yerleştirdiler. Ve ayrıca bu tepeden başlayarak ta İran sınırına kadar askeri karakollar kurdular. Bu kuvvetler, yerleştirdikleri yerleri iyice tahkim ettiler. Burnê Sor'a yerleştirilen top ağır ve büyük bir toptu. Bu top Kurdava-Şextu düzlüğünün tümünü ateşi altına

alabiliyordu. 1922 yılında ben Türk-İran sınır komutanı iken emrim altında olan bu topun (nakliye aracı olmadığı için) şiddetli bir savaş sırasında eğer gerekirse geriden gelmesi ve geri cepheye yerleştirilmesi kararlaştırılmıştı.

Türk komutanı, Ağrı'nın etrafını tutarak bizim dağdan çıkmamızı ve kendilerine hücum etmemizi engellemeyi düşünüyordu. Fakat Ağrı Fedailerini onlar engelleyemezlerdi. Nitekim o günlerde kuvvetlerimiz sürekli artıyordu. Ağrı'nın kuzeyinde, İğdır bölgesinde bulunan Kelturi aşireti'nin reisi Emerê Besê, yine aynı bölgeden Eloyê Bekır ve Kızılbaşoğı (Kızılbaşoxi) aşiretinin reisi Abdullah Halef (Abdollah Xelef) (Bu insan çok yiğit ve özgürlüksever bir Kürt genci idi. Birkaç yıl önce kendi aşiretinden bir gurupla İrandan çıkıp Türkiye Kürtleri'nin içine gelerek Ağrı'nın doğusuna yerleşmişti.) Ve Zilan'lıların ileri gelenlerinden Enverê Mızrag gelerek Ağrı teşkilatı ile birleşti. Böylece tüm kuzey Ağrı sakinleri Ağrı kuvvetleri ile birleşmiş oldular. Bu aşiretlerin bir kısmı o zamana kadar devlete tabi olmamışlardı. Kürt Bağımsızlık Bayrağının güneşi ışıklarını her tarafa saçıyor, dağı tümü ile aydınlatıyordu. Hiç bir Türk görevlisi dağlarımıza yakın gelemiyordu.

ARDEŞİR MURADYAN

İsyanın beşinci yılı, 1929'un yazıydı. Biz yayladaydık. Ermeni temsilcisi Ardeşir Muradyan benim yanımda kalıyordu. Bir Kürt onun yanına gelip kendisine bir mektup verdi ve "Beni, amcanın oğlu gönderdi. Kendisi de seni görmek için Tiflis'ten Erivan'a geldi. Bu mektubu da o gönderdi." Dedi. Mektup da " Duydum ki Ağrı dağındasın. Seni görmek istiyorum. Bugün izin alarak Erivan'a geldim. Aras kenarına gel, bende oraya geleceğim, orada buluşalım!" yazılı idi.

Ardeşir gitmek için ısrar ediyordu. "Yıllardan beri onu görmedim, gidip görmek istiyorum!" diyordu. Bu nedenle kendisine engel olmadım Aras'ı geçmemeleri şartı ile gitmelerine razı oldum. Rusların Kürtler Ermenilere değer vermiyorlar dememeleri için Emerê Besê'nin kumandasında 15 Kürt süvarisini de beraberinde gönderdim. Emerê Besê'ye de ayrıca Aras'ı geçmemeleri için emir verdim.

Sınıra yetiştiklerinde Ardeşir, Sovyet sınır komutanı ile Ermenice konuşur. Komutan: "Ben Ermenice bilmiyorum." deyince Ardeşir: "Ben seni tanıyorum, sen Ermenisin!" der. Fakat komutan tekrar Ermenice bilmediğini söyler. Bunun üzerine Rusça konuşurlar. Subay "Amcanızın oğlu Erivan'dadır. Telefon açtım, geleceğini söylediler." der. Beklemeye başlarlar. Biraz sonra subay Ardeşire: "Niçin o sıcakta duruyor sunuz? Bu tarafa geçin! Amcanızın oğlu gelinceye kadar gölgede istirahat edersiniz! " der. Gerçekten de nehrin bu tarafı çok sıcaktı. Ardeşir, Emerê Besê'ye "Doğru söylüyor, diğer tarafa geçelim!" deyince Emerê Besê: "Kumandan Aras'ı geçmememizi emretti." diyerek razı olmaz. Fakat Ardeşir: "Hava çok sıcak olduğu için ben gidiyorum." der ve atına atlayıp gidiyor. Bunun üzerine Emerê Besê de onu yalnız bırakmamak için dört süvari ile birlikte arkasından gider ve birlikte nehri geçerek Rus karakoluna varırlar. Diğer süvariler ise yerlerinde kalırlar. Rus subayının yanına geldiklerinde subay onlara "Evim buraya çok yakın, buyrun bize gidelim, amcanızın oğlu da oraya gelir. Hem böylece sizleri daha iyi ağırlayabilirim." der. Birlikte subayın evine giderler. İçeri girecekleri zaman Ruslar, onların silahlarını ellerinden alır ve kapıyı üstlerine kapatırlar.

Bir süre sonra Emerê Besê, Ardeşir'e "Ben bunlardan şüphelendim, niyetleri iyi değil!" der, Ardeşir "Ben de şüphelendim, fakat biz kendimiz geldik." diye cevap verir. Yarım saat kadar daha beklerler, fakat amcasının oğlunun sesi çıkmaz. Emerê Besê tecrübeli ve yaşamında bu tür olaylarla çok karşılaşmış bir adamdır. Ardeşir'e "Ne pahasına olursa olsun kendimi kurtaracağım." der. Ardeşir ise "Ben yapamam, eğer sen yapabilirsen git!" der. Emerê Besê kalkıp subayın yanına giderek "Diğer süvarilerim öteki tarafta, güneşin altında kaldılar. Gidip onları da getirmek istiyorum." deyince subay sevinir. Kendisine bir at getirirler fakat getirilen atın kendisinin olmadığını gören Emerê Besê "Bana kendi atım ve tüfeğim lazım, eğer böyle olmazsa süvarilerim, atımın ve tüfeğimin elimden alındığı düşünesine kapılarak bu tarafa geçmezler" der. Bunun üzerine Ruslar kendi atını ve tüfeğini getirerek kendisine verirler. Atına binerek karakolun yanına geldiğinde subay ona "Adamlarına seslen, binip gelsinler!" deyince Emerê Besê: "Onlar Kürt'türler, sizin gibi askeri disiplin tanımazlar, kendim gidip söyle-

mezsem gelmezler. Bunun için yanlarına gitmeliyim." der. Subay sonunda razı olur. Emerê Besê nehri geçerek süvarilerin yanına gelir. Hemen atlarına binmelerini söyler ve hep beraber Ağrı'ya doğru atlarını mahmuzlarlar.

Emerê Besê ve diğer süvariler böylece kendilerini kurtarırlar. Ruslar, Ardeşiri ve diğer dört Kürt süvarisini tutuklayarak Erivan'a götürürler. Orada elbiselerini değiştirerek ardından Tiflis'e götürüp hapse atarlar. Bundan dolayı Rus sınır karakoluna bir yazı yazarak bu beş kişiyi geri istedim. Birkaç gün sonra Ruslar tutuklulardan dört Kürt süvarisini Erivan'a getirip, atlarını, elbise ve silahlarını geri verdikten sonra Ağrı'ya gönderirler. Tekrar bir mektup daha yazarak Ardeşiri istedim. Mektubu Seyid Resul'a vererek birkaç süvari ile birlikte gönderdim. Fakat bunlar Aras'a yaklaştıkları zaman Rus sınır karakolunda ateş açılır ve Seyid Resul yaralanır, yazıyı vermeden geri dönmek zorunda kalır. Birkaç gün sonra Rusların bu yaptıklarına karşılık olarak Ağrı'dan bir deste gönderip İğdır'ın kuzey batısında ve Aras'ın kenarındaki Rus-Ermeni kasabasını mitalyöz ateşine tutturdum. Daha sonraları Ardeşir(7) Sibiryaya gönderildiğini duydum.

KOR HÜSEYİN PAŞA VE HACI MUSA BEY

1929'un yazında bütün Heyderi aşiretinin reisi olan Hüseyin Paşa'nın oğulları Memo ve Nadir, iki kardeşleri ve bir amca oğulları ile birlikte Suriye'den çıkarak "Türkiye Kürdistan'ına" gelirler. Midyat ve Bişiri (Bisêri) üzerinden Muş dolaylarına geldiklerinde, burada çıkan bir çatışmada içlerinden üç tanesi bir mağarada Türk kuvvetlerine esir düşerler. (Türkler, daha sonra bu esirleri öldürürler.) Memo ve Nadir ise Ağrı'ya yetişerek yanıma geldiler.

Kor Hüseyin Paşa, Van-Bayezit bölgesinde en büyük nüfusu olan bir aşiret reisiydi. Arkadaşı Hacı Musa Bey de Muş bölgesinde çok yetenekli ve değerli bir reis idi. Her iki reis de Miralay Cibranlı Halit Bey önderliğindeki Kürdistan Bağımsızlık komitesine başlangıcından sonuna kadar bağlıydılar. O zaman benim komitenin bilgisi dahilinde, Kürdistan'ın Bağımsızlığı için başlattığım isyan yenilgiye uğrayınca, arkadaşlarımdan komite üyesi Mülazım Ali, Rıza Bey (ilk millet Meclisinde Bitlis temsilcisi ve aynı zamanda ko-

mite üyesi Yusuf Ziya Bey'in kardeşi) ve kardeşi ile damadı Faik Bey tutuklanmışlardı. Komitenin lideri Cibranlı Halit Bey de Erzurumda tutuklanmış ve bir süvari birliği ile Bitlis'e, Erzurum - Karaköse-Patnos-Erçiş-Adilcewaz yolu üzerinde götürülür. Erzurum'u Bitlis'e bağlayan en kısa yol ise Muş-Hınıs (Xinis) üzerinden geçiyordu. Türkler Cibraniler Halit Bey'i ellerinden alacaklarından korktukları için bu yoldan götürmemişler. Hüseyin Paşa'nın oturduğu Erçiş'e geldikleri zaman, Halit Bey Hüseyin Paşa'nın kendisini kurtaracağını ümit ediyordu. Çünkü Haydaranlıların bölgesinde idiler. Hatta ona, bunun için haber göndermişti. Hüseyin Paşa bu konuda hiç bir şey yapmadı. Hacı Musa Bey ise yakalanıp Bitlis'e götürülmüştü.

Hepsi, Büyük Şeyh Said isyan'ında Bitlis hapisanesindeydiler. İsyana bütün Cibrani, Zerkani ve Hesenanlıları kapsayıp, Haydaranlıların sınırına dayanınca bu aşiretin reisi Hüseyin Paşa'dan İsyana yardımcı olunması istendi. Hüseyin Paşa buna yanaşmadı. Yanaşmamasının nedeni aslında kendisinin çok zengin olmasındandı. Çok miktarda malı mülkü vardı. Bu nedenle de tadını almış olduğu Türk lirasına bağlıydı. İsyana katılmamak için Sımko'nun "bugün, yarın gelecek" olan cevabını bahane ediyordu.

İsyan yenilgiye uğrayınca, Şeyh'in kardeşi Şeyh Mehdi, oğlu Şeyh Ali Rıza, Cibrani, Hesenanlı ve Zerkani savaşçılarıyla birlikte İran sınırına doğru geri çekildiler. O zaman Haydaranlıların bölgesinde Hüseyin Paşa adamları ile yedi gün boyunca bunların geçiş yollarını kesti. Fakat meydana gelen çatışmalardan sonra Hüseyin Paşa'nın adamları yolları açmak zorunda kaldılar ve bu guruplar İran sınırına vardılar. İran devleti de bunların silahlarını almak istedi. Silahlarını vermeyen bu guruplar çatışarak kendi yollarını kendileri açıp Sımko'nun (Şikak'lı Sımko İsmail) yanına vardılar. Bu çatışmada Ferzende Bey ile Zerki aşiretinin reisi Kerem Bey öldürüldüler.

Artık Hüseyin Paşa'nın Türk devleti ile birlikte olduğu tümüyle ortaya çıkmıştı. Yiğit ve yurtsever Haydaranlıların bir çoğu İran'a çekilen savaşçıların geçişlerine ve kurtulmalarına yardımcı oldular. Fakat Haydaranlıların adlarına gölge düşüren iki tane hata işlendi. Bunlardan biri: Hesenanlıların Tahir ve Beşir isimindeki iki kişinin kendal köyünde öldürülmesi ve diğeri ise yine Hesenanlı-

lardan Hesenê Zubê ve Şemseddin Levent isimindeki iki kişinin Türk Jandarmaları eliyle öldürülmesi idi. Bu sonuncular, yollarını kaybederek Bedri Bey'in evine gelmişlerdi. Bedri Bey gizlice Abağ'a'daki Türk kuvvetlerine haber göndererek onları uykuda yakalattırır. Bunlar Bitlis'e götürülürken, yolda kendilerine o kadar işkence yapılıyor ki Hesenê Zubêr yolda ölür. Şemseddin ise İzmir'e gönderilir. Burada üç yıl hapis yatar. Daha sonra cezaevinden kaçarak çeşitli zorluklarla Ağrı'ya gelip kavuşur. Hesenanlı Ferzende Bey'in birliğine katılarak kendi ulusunun bağımsızlığı uğruna savaşmaya devam eder. Haydaranlı Kahramanlar bu iki olay ile lekelenen isimlerini daha sonra kendi kızıl kanlarını Kürt ulusunun Bağımsızlığı uğruna dökerek temizliyebilmişlerdi.

Hüseyin Paşa'nın Kürt İsyanına katılmaması, yalnızca Haydaranlıların değil diğer büyük Zilan aşiretleri, Sipkan, Celali ve diğer küçük aşiretlerin de isyana katılmasını engellemiştir.(8) Fakat onun Türk devletine yaptığı bu kadar yardım ve hizmetler de isyanın bastırılmasından sonra devlet tarafından kendisinin cezalandırılmasını engelleyemedi. Hüseyin Paşa Kürt idi ve üzerinde Kürt damgası vardı. Nitekim o da, kış ortasında ailesi ve çocukları ile birlikte, zor şartlar altında ve bin bir türlü eziyetlerle, jandarma gözetiminde Kürdistan'dan Batı Anadolu'ya sürüldü.

Hacı Musa akıllı ve yetenekli biri idi. Bu özellikleri sayesinde Bitlis'te mahkemeye çıkarılınca Bitlis cezaevinden çıkarılıp, Batıya sürülmesini sağladı. Bu iki eski arkadaş birbirlerini sürgün yeri olan Aydın'da gördüler. Daha önceki özgürce yaşamlarından sonra bu sürgün yaşamı zorlarına gidiyordu. Ayrıca Kürt Özgürlük hareketinin başladığını da duyunca sürgünden kaçmayı kararlaştırdılar. Hüseyin Paşa'nın bol miktarda altını vardı. Kendileri ve elleri tüfek tutan adamları için at ve silah temin ettiler. Bir gece her ikisi, Hüseyin Paşa'nın iki oğlu ve bir kaç yeğeni ile birlikte Aydın'dan kaçarak Suriye'ye doğru yola çıktılar. Suriye'de Hevirgi Aşiretinin yurtsever reisi Haco Ağa'nın(9) misafiri oldular. Burada Xoybun Komitesinin çalışmaları hakkında bilgi sahibi olunca bir yazı ile Komiteye bağlılıklarını bildirdiler. Bu durum bana bildirilince, bir yazı yazarak Ağrı'ya gönderilmelerini istedim. Bunlar da Ağrı'ya İran ve Irak üzerinden gelmek için yola çıkmışlar. Fakat Musul'da yolları İngilizler tarafından kesilince geri Suriye'ye dönmek zorunda kalmışlar. Hacı

Musa Bey Suriye'de hastalanıp birkaç gün sonra da hakkın rahmetine kavuşarak yol arkadaşlarını yalnız bırakır. Xoybu'un direktiflerini yerine getirmek amacı ile Kor Hüseyin Paşa'nın dört oğlu ve bir torunu "Türkiye Kürdistan'ına" Ağrı'ya doğru yola çıkarlar. Hüseyin Paşa'nın kendisi de oğlu Edo, bir yeğeni ve bir de torunu ile beraber Irak Kürdistan'ından Ağrı'ya doğru yola çıkar. Birinci guruptaki beş kişiden üçü bir mağarada Tük Kuvvetlerince yakalanarak öldürülürler, Memo ve Nadir ise kurtularak Ağrı'ya gelip kavuşurlar.

KOR HÜSEYİN PAŞA'NIN ÖLÜMÜ

Daha önceki Kürt isyanında bozgunculuk ve hainlik yaparak kendi ulusuna ihanet etmiş olan Hüseyin Paşa ise Ağrı'ya gelirken, yolda kendisinden daha hain bir Kürd'ün kurşunları ile ölür. Beraberindeki oğlu Edo ve yeğeni ile torunu onunla birlikte öldürülürler.

Hüseyin Paşa tüm varlığını ve zenginliğini korumak için kendi ulusuna ihanet etmişti. Fakat bu zenginliği öldüğü zaman kendisine bir yarar getirmemişti. Sağlığında yüzbinlerce Osmanlı altınına sahip iken, cenazesi kefensiz idi. Binlerce Haydaranlıdan bir tanesi bile cenazesinin üstüne gitmemiş, kimse cenazesini defnetmemişti. Onunla birlikte olanlar ise onun ateşinde yanmışlardı. Hüseyin Paşa'nın ihaneti ve Türkiye devleti'ne uşaklığı karşısında Kürt ulusunun bedduası tutmuştu. Her ne kadar Xoybun, onun kaçarak Kürt yurtseverleri ile birleşmesinin üzerine affetmiş ise de Allah'ın adaleti onu affetmemiştir.

Hüseyin Paşa Suriye'den yola çıkıp Kürt bölgesinden geçerek Irak Kürdistan'ının kuzeyinde büyük Kürt kahramanı General Mustafa Berzani'nin büyük kardeşi Şeyh Ahmet Barzani'nin evine gelmişti. Hacı Musa Beyin oğlu Medeni ve kardeşi Nuh Bey de oradaydılar. Bir kaç gün dinlenip yola çıkacağı sırada, Nuh Bey Hüseyin Paşa'ya: "Yeğenim Medeni de Ağrı'ya gelip savaşmak istiyor. Onu da yanınıza alın götürün." demesi üzerine Hüseyin Paşa memnuniyetle kabul eder. Medeni birkaç süvarisini de yanına alıp birlikte yola çıkarlar ve Irak sınırını geçerler. Bir gece bir dağda kalırken, Medeni ve adamları, kirli bir planla Hüseyin Paşa ve yanındakileri uyku esnasında kalleşçe öldürdükten sonra gidip Türk dev-

letine teslim oluyorlar. Şeyh Ahmet Barzani bu olayı duyunca hemen bir araştırma yapıyor. Hacı Musa Bey'in kardeşi Nuh Bey'in Hüseyin Paşa'nın öldürülmesine karşılık af edilmesi için Türk devleti ile anlaşacağını öğrenir. Hüseyin Paşa'nın öldürülmesi emrini o vermiştir. Şeyh Ahmet Barzani Nuh'u yargılayıp idam ediyor. Onun böylece sevinçle Türkiye'ye geçip aftan yararlanmasını engelliyor.

1929 yazının sonlarına doğru Ağrı yakınlarında İran ve Türkiye sınır kuvvetleri arasında bir çatışma çıkar. İran askerleri bir Türk sınır karakoluna saldırarak, bir tepeyi ele geçiriyorlar. Kürt savaşçıları da İranlılara yardıma gidince korkuya kapılan Türk subayı İranlılarla ilişkiye geçerek onlarla hemen anlaşır. Ben bu sıralarda Ağrı da değildim. Xoybün komitelerini ziyaret etmek için Van'ın Abağa bölgesine gitmiştim. Ağrı da bulunmadığım sıralarda Şeyh Abdulkadir halen Aladağ yaylalarında kalıyordu. Türk devleti ona Tendürek dağlaları çevresinde saldırmış, yeğeni Şeyh Salih ve amcasının oğlu Şeyh Yasin ve çok sayıda adamlarını öldürmüşler. Malını - mülkünü ve insanların geride bırakarak perişan bir halde Ağrı'ya gelmiş. Bu şekilde Şeyh yine savaşçıların arasına katılmış oldu.

Türk - İran sınırından dönüşte Yusuf Abdal Ağa'nın evine uğradım. Karım Yaşar Hanım'ın Tebriz'e gelmiş olduğunu duydum. Oraya adam gönderip karımı getirerek Ağrı'ya götürdüm. Fakat bu sırada korkunç bir olay başımdan geçti: Postacıım Xoy'da idi. kendisine, gidip hanımı getirmesi için haber göndererek adresi bildirdim. On gün geçmesine rağmen haber alamadım. Bunun üzerine ben yanıma Yusuf Abdal Ağa'nın adamlarından Silo'yu aldım. Üzerime eski ve yırtık bir elbise giyip Xoy şehrine vardım. Silo'nun tanıdığı yoksul birinin evinde kaldık. Gece postacıımın evine gidip ona niçin gitmediğini sordum. O bana: "Gönderilen Paketin üzerinde resmi devlet mührü vardı, nereye vereceğimi bilmiyordum. Bu nedenle gitmedim." dedi. Gerçekten pakete Xoybün'un(10) mührünü vurmuştum. Ona: "Hanımımın getirilmesi için yazdığım adres budur, Paketin verileceği adres ise şudur!" dedim. O gitti. Birkaç gün yolunu bekledim, yine dönmedi.

Bir gün gezmek için dışarı çıktım. Başıma bir pehlevi külahı geçirdim. Tenha bir sokaktan geçerken baktım ilerde birkaç jandarma durmuş konuşuyorlar. Önlerinden geçtim. Bu sırada onlar

dan biri "Efendi, efendi!" diye bağırdı. Beni çağırdıklarını bildiğim halde oralı olmadım. İçlerinden biri koşarak arkamdan geldi, ellerini omuzuma koyarak: "Seni çağırdım, niçin duymadın?" dedi. Ben: "Sen efendi, efendi diye çağırdın, ben ne bileyim kimdir bu efendi? Ben efendi değilim". dedim. O: "Gel benimle!" dedi ve beni zabıtına götürerek: "Bu Osmanlı asker kaçağıdır, yakalayıp getirdim" dedi. Subay hiçbir şey sormadı. Bir kağıt yazıp ona vererek: "Bu adamı görür askeri polise teslim et!" dedi. Biz yürüdük. Yolumuz çarşıdan geçiyordu. Bir dükkanın önünden geçerken jandarma. "Ben sigaramı yakacağım!" dedi ve beraber dükkana girdik. Dükkancı beni tanıdı. Çünkü birkaç yıl önce ben Rasim ve Tevfik sahte isimlerle Irak'tan İran'a gelmiş ve kışın Xoy'da kalmıştık. Sahte ismim Hacı Muhammed idi. Dükkancı ile bu isimle tanışmıştık. Dükkancı bana: "Hoş geldiniz, Hacı! Arkadaşların nerede?" diye sordu. Ben: "Hacı Kim? Arkadaşlarım kimler? Sen rüyamı görüyorsun?" dememe rağmen o yine: "Ben seni iyi tanıyorum. Siz üç kişi idiniz. Benim dükkanıma geliyordunuz." diye ısrar etti. Ben haşa edince o "Neyime gerek? İster ol, ister olma!" dedi. Biz dükkandan çıkınca jandarma bana: "Gördün mü? Sen yalan söylüyorsun. Doğru söyle sen kimsin?" dedi. Ben de ona cevap olarak: "Gerçek şudur ki ben Kürt oğlu Kürdüm." dedim. O birkaç yıl önce Abağa sınırında imiş. Abağa liderlerini, önde gelenlerini tanıyordu. Benden teker teker onları sordu. Ben de onları tanıımıyordum. Baktım ki onunla daha fazla konuşsam iyi olmayacak ve: "Sana cevap vermeye mecbur değilim!" dedim. Bu arada düşünüyordum. Yaşar'ı getirmek için adam göndermiştim. Fakat bunlar beni tutmuşlar ve tanımiyorlar. Eğer: "Ben İhsan Nuri'yim!" desem bana inanmazlar. Beni Türkiye'ye vermeleri de mümkündür. Dükkancı da öyle konuşunca durumum daha da kötüleşti. Hiç umudum yoktu ve işim Allah'a kalmıştı. Askeri polis dairesine vardık. Ağrı'da bir imam vardı. Van tarafından gelmişti. Bana birkaç dua öğretmiş ve ne zaman bir büyüğün yanına gidersem bu ayetleri okumamı ve sonra içeri girmemi söylemişti. Böylece ne istersem kabul olurmuş. Ben de bu duaları okuyarak daireden içeri girdim. Jandarma elindeki kağıdı polis memuruna verdi ve o jandarmanın çıkmasını istedi. Jandarma fazla konuşmadan çıkıp gitti ve ben biraz rahatlandım. Reis bana sormaya başladı:

-Sen kimsin?

-Yusuf Abdal Ağa'nın hizmetkârıyım.

-İsmin nedir?

-Wezo.

-Xoy'à niçin geldin?

-Ağa'nın gümüş saati çalışmıyordu, getirip yaptırmak için sa-
atçıya verdim.

-Çabuk git, saati al ve geri dön!

Çok sevindim. Allah bu defa da beni kurtarmıştı. Artık Ker-
vansaraydan dışarı çıkmıyordum. Bir gün Silo telaşla gelerek: "Yu-
suf Abdal Ağa'nın bir dostu beni görüp: "Polis, birisinin kervansara-
ya geldiğini ve hiç dışarı çıkmadığını duymuş. Onu yakalamak isti-
yorlar. Çabuk git onu şehirden çıkar" dedi. Bende artık durmadım.
Şehirden çıktık. Silo buğday almak için bir öküz getirmişti. Yolda
buğdayı aldı ve öküze yükleyip yolda aldığı tütünü de buğdayın içi-
ne yerleştirdi. Biz sırtımızı Xoy ovasına çevirip, suyu az ve pek de-
rin olmayan bir vadiden yukarı doğru gittik ve Kürtlerin bölgesine
vardık. Bir süre dinlendik. Jandarma karakolunun önünden geçeri-
ken gümrük memuru ve birkaç jandarma silahları ile önümüzü kes-
tiler. Gece yarısıydı. Eğer buğdaya bakarlarsa kaçak tütünü görür-
lerdi. Ben her ne kadar yükümüzün yalnızca buğday olduğunu
söyledimsede jandarma kabul etmedi. Baktım ki fayda etmiyor.
Yavaşça tüfeğimi omuzumdan indirdim ve onlara doğrulttum. Bak-
tılar ki biz teslim olmuyoruz memur "Ben biliyorum, birşey yok. Bi-
zim vazifemiz sormaktır. Buyrun geçin" deyince geçip gittik ve kur-
tulduk. Ertesi gün Abdal Ağa'nın evine kavuştuğumuzda halsiz
düştüm. Hasta düşerek yattım. Birkaç gün sonra Silo'yu tekrar
Xoy'a gönderdim. Bizimkiler gelmişler ve at istiyorlar. Atları gönde-
rip getirttim ve Ağrı'ya götürdüm. Yaşar hanım'ın Ağrı'ya gelmesi
çok önemli değildi, fakat Xoybûn yetenek ve gücünü kanıtlamıştı.
Henüz Yaşar'ın gelmesinin üzerinden bir hafta geçmemişti ki Türk
uçakları Ağrı semalarında göründüler. Bombardıman ve mitralyöz
ateşi ile adeta ona "hoş geldin!" diyorlardı.

Temirê Şemki tekrar Ağrı'ya döndü. Bu defa kendisi ile birlik-
te yanına kardeşi Çerxo'dan başka yiğitlik ve savaşçılık bakımın-
dan gerçekten birbirlerinin dengi iki kardeş olan Osê ve Feto da
vardı. Ayrıca değerli bir insan olan Şeyh Zahir de kardeşi ile bera-

ber Şeyh Abdulkadir'in köyüne gelerek savaşçılara katılmıştı.

Ben, Ağrı'da "Ağrı" isimli kürtçe bir gazete çıkarıyordum. Bu gazete için bize çok miktarda kağıt gerekiyordu. Bu nedenle gazete için az sayıda çıkarabiliyorduk. Ayrıca matbaa olmadığı için bazı yazıları elle yazıyorduk, bazılarını da daha önce Ağrı'da saklamış olduğum jelatinler üzerine basıyorduk. Türkler, bu kez yetenekli ve korkusuz bir düşmanın karşısında olduklarını anlamış ve çok korkuyorlardı. Kürtlerin çok cesurca savaştıklarını bilen Türkler gece baskınlarından korktukları için, geceleri mitralyözlerle karanlığa ateş ediyor, bomba atıyorlardı. Bir karakoldan silah sesi gelince diğer karakollar da ateş etmeye başlıyorlardı. Bunların bu durumu Ağrı'lılara bir oyun gibi geliyordu.

O kış, Şeyh Mihammed Hesê Sorî'nin üzerine bir deste savaşçı gönderildi. Beyazit'in birkaç kilometre uzağında oturan Muhammed Hesê Sorî devletin emri ile adamlarını alıp İran topraklarına geçerek, orada yağma yapıyor ve dönüşünde de Türk kumandanının payını da veriyordu. Bu pis işleri yaparken de bizim adımızı kullanıyordu. Bu nedenle bir deste savaşçı, Şeyh Abdulkadir'in oğlu Resul'un komutası altında Mihammed Hesê Sorî'nin köyüne giderek onu öldürdüler. Şeyh Muhammed bir taraftan Bro Heskî'nin akrabası oluyor ve diğer taraftan da Şeyh Abdulkadir'in hanımının amcasının oğlu oluyordu. Fakat Xoybûn'un kararı gereği Kürt yurt-severlerince İran sınırı korunmalı, Şahin şah devletinin siyasi ve ekonomik çıkarlarına zarar verilmesi engellenmeli ve Şahin Şah devleti ile siyasi ve manevi kardeşlik ilişkileri kurulmalıydı. Bu nedenle İran topraklarında yapılan yağma ve talan hareketi Xoybûn'ca olumlu karşılanmamış ve bununla ilgili karar Xoybûn'un bölge komitelerine bildirilmişti. Ağrı idaresinin kurulmasından sonra bu kararın yerine getirilmesi ve o zamana kadar süregelen bu türden olumsuzlukların engellenmesi İran'a gösterilmişti. Ağrı kuvvetleri, Türkiye devleti ile çatışırken İran sınırlarını korumalıydılar. Bu Ağrı'nın çıkarına idi. Çünkü İran'ın Ağrı'ya bakışı olumlu olmalıydı. Fakat buna karşılık en son saldırıda bize karşı İran'lıların yaptık-

ları kötü hareketleri okuyuculara aşığıdaki sayfalarda anlatacağım.

1929'un kışı bitmiş, Kürdistan Bağımsızlık Bayrağı altındaki Bağımsız Ağrı'nın çok az bir kuvvetle Türkiye devletine karşı verdiği savaş dördüncü yılını tamamlamıştı. 1930'un baharı gelmişti. Ama Ağrı'nın kışı henüz bitmeden devlet kuvvetleri, Keskoî aşiretinin hain bir grubu ile birlikte Şeyh Abdulkadir'in üzerine saldırdılar. Bu şiddetli saldırıyı Süvari Alay Komutanı Miralay Ferhad Bey yönetiyordu. Düşman, Şeyh'in köyünü sarmıştı. Düz bir arazinin üzerine kurulmuş olan bu köyün üç tarafı yüksek kayalarla bir duvar gibi kapalıydı. Rûmî, gece köylü uykuda iken gelip köyün etrafını sarmış. Sabaha doğru Şeyh abdest almak için dışarı çıkınca, kurşun yağmuruna tuttular. Silah seslerine köylüler de uyanırlar. Köy tüfek ve mitralyöz ateşi altına alınır. Saldırıya uğrayan köylüler artık zaman kaybedecek durumda değildiler. Kürt doğası gereğince, herkes köyü savunmak için dışarı çıkar. Kendilerini ilk olarak döngömlük ile sipere atanlar Temrê Şemkî, Osê, Feto, Çerxo, Şeyh Zahir, Şeyh'in oğlu Resul, Amcası oğlu, Eloyê Êzdi ve birkaç köylü idiler. Bir ellerinde tüfek ve diğerlerinde fişeklik olduğu halde, elbise giymeye fırsat bulmadan kendilerini evlerinden dışarı atmışlardı.

Ağrı, azameti ve oynadığı rol itibarıyla altı ay içinde bununla ikinci defadır düşmanı üzerine çekiyordu. Kürt kahramanları, geyikler gibi taştan taşa atlayarak düşmana yetiştiler. Kürt yiğit savaşçılarının bu cesurca karşı koyuşları karşısında düşmanın elleri, ayakları birbirine dolandı. Cepheye en yakın olan askerlerin ve subayların elleri tutmuyordu. Düşman tümüyle dağılmaya ve kaçmaya başlamıştı. Ben ve Bro, birkaç Peşmerge ile savaş alanına yettiğimizde Rûmî artık bozguna uğramıştı. Bir kısmı eski yerine çekilmiş, diğerleri de dağılmışlardı. Yirmiye yakın asker de esir alınmıştı. Birkaç asker de kaçarken yolları üzerindeki bir çukura düşmüşlerdi. Kaçanların yollarını kesen Şeyh Zahir ve Osê askerlerin kaçarken beraberlerinde götüremedikleri birkaç sandık mermi, bir miktar silah ve birkaç tane de mitralyöz ele geçirmişlerdi.

Ben ve Bro, Şeyh'in evinin önünde oturmuş, çatışmanın nasıl olduğunu konuşuyorduk. Bu arada Ağrı'nın arkasındaki devlete bağlı Kürtlerden birisi bir katırın yularından çekerek geldi. Katırın üzerinde iki cesed vardı. Bunlardan biri bir Rûmî subayının, diğeri

ise bir Kürd'ün cesedi idi. Kürd'ün cesedine bakınca bunun Temirê Keskoî olduğunu gördük. O Temir ki, bizim ve Beyazit yöneticilerinin yanında "Ben Türk oğlu Türküm!" demiş ve Bro Heski ise ona: "Allahtan diliyorum ki, kardeşlerinle birlikte gömülesin!" diye cevap vermişti. Bro, Temir'in cesedini tanıyınca "Allahın da sabrı kalmadı, hainleri çok çabuk cezalandırıyor!"(12) dedi. Her iki cesedin bir mezara gömülmesini kararlaştırdık ve öyle de yapıldı. Temirê Keskoî, geride karısı ve çocuklarını, başları dik bırakarak canını feda edeceği yerde, onları kara yüzle ve utanç içerisinde bırakarak ölmüştü. Ağrı savaşçıları, ulusal haklarına ve bağımsızlıklarına kavuşmak istiyor ve bunun için Türkler'le savaşıyorlardı. Temirê Keskoî de Kürt'tü ve savaşmaya geldiğine göre gayretli ve cesaretli biriydi. Fakat bilinçsizdi ve gözleri kapatılmıştı. Kendi ulusunun düşmanı olan Türk devleti ile aynı gözlere sahipti. Kürt olduğu halde, Kürtleri öldürmeye gelmişti.

Esir alınan askerleri kendi kaldığı Kurdava köyüne gönderdim. Ertesi gün iki savaşçı bu esirleri alıp İran sınırına götürerek oradaki İran askerlerine teslim ettiler. Esirleri Kurdava'dan yolla çıkarılacakları sırada içlerinden birinin ayağındaki çorabın yırtık olduğunu gören Horik isminde yoksul bir kadın, esir askerın üşümemesi için kendi ayağındaki çorabı çıkararak ona vermişti. Bu küçük örnek bile, Kürtlerin Türk esirlerine karşı yiğitçe ve insanca muamelelerini kanıtlıyordu. Fakat Türkler ise Ağrı'ya bağlı olduğunu anladıkları her Kürd'ü öldürüyorlardı.

1930 Kürtlerin Ağrı'daki özgürlük savaşın beşinci yılıydı. Kürt ulusu uyanmış, atalarının mirasını, özgürlüğü istiyordu. Af ve bağışlanmayı istemeyen Kürtler "birkaç yüzyıldan beri Türkler, çıkarları için binlerce suçsuz kadın ve erkeklerimizi öldürdüler. Eğer afftan bahsedilirse Türklerin, Kürtlerden affedilmelerini dilemeleri gerekir." diyorlardı. Türk devleti birkaç defa kendi kuvvetleri ile Kürt Bağımsızlıkçıları Ağrı'dan çıkarmak ve Kürdistan'ın Özgürlüğünü söndürmek için girişimde bulundu. Başaramayınca da dış yardıma muhtaç oldu.

TÜRKİYE'NİN DİPLOMATİK FAALİYETLERİ

Ağrı, Türkiye, İran ve Rus sınırlarının birleştiği yerde yükseliyor. Türkiye devleti siyasi ve diplomatik faaliyetlerini hızlandırarak, daha önce de dost olduğu Rus devletini yalan, yanlış propagandaları ile kendi tarafına çekmişti. Ankara'da Dışişleri Bakanlığı ile İran Büyükelçiliği arasında Ağrı ile ilgili görüşmeler, Kürtlerin zararına olarak devam ediyordu. Tahran'da da Türklerle İran arasında görüşmeler oluyordu. Biz bu görüşmeleri inanç ve gönül rahatlığı içinde takip ediyorduk. Çünkü ben, İran'ı Kürtlerin dostu biliyor ve İran'ın kendi dalına, kendi keseri ile vurur tarzda, bizim aleyhimize çalışacağına inanmıyordum. Fakat bu görüşmelerde Türklerin lehine yapılan konuşmalardan da habersiz değildim. Bu gelişmeler üzerine "Ağrı" Gazetesine "Bir taşla iki kuş" başlığı altında bir makale yazmıştım. Türk devleti, İran ile Kürtler arasına nifak sokmak istiyordu. İran devletini Kürt mücadelecileri aleyhine kışkırtarak İran'ı da Kürt Devrimi üzerine saldırtmak ve böylece hem Kürt isyanını bastırmak ve hem de amca çocukları olan Farslar'ı ve Kürtleri birbirine düşürüp ikisini de güçsüz kılmak istemekteydi. Böylece Türk devletinin asıl amacı olan Azerbaycan'ın ele geçirilmesi de kolaylaşmış olacaktı. Bu gelişmelerden haberdar olmamız Ağrı savaşçıları için büyük bir şanstı, haberdar olmamız bizleri daha da uyanıkkıldı.

Düşman uçakları, her sabah Ağrı'lılara ölüm sunuyorlardı. Henüz yaylaya çıkmamıştık. Ben ve Şeyh Abdulkadir yirmi süvari ile birlikte Xoybün bölgelerini ziyaret etmek için Ağrı'nın kuzeyine ve Iğdır ovasına doğru yola çıktık. Kürt Bağımsızlık Bayrağı yiğit Kürt süvarilerinin ellerinde dalgalanıyordu Süvarilerin yolları üzerindeki o bölgelerde devlet tarafından getirilip yerleştirilen Türkler bu bayrağın karşısında başlarını eğiyorlardı.

Yazın ilk günleriydi. Ağrı'lılar çadırlarını alarak dağa çıkmışlardı. Bizim çadır açmamız henüz üç gün olmuştu ki, kuzeybatı yö-

nünden silah sesleri gelmeye başladı. Sesler, kuzeydeki bölgelerin çevre yolları üzerinden geliyordu. Ardından birkaç düşman uçağı Zomaların üzerinden uçmaya başladı. Benim çadırımın da bulunduğu "kara" çadırları bombaladılar. Karım Yaşar Hatun yaralandı. Hayvanlar öldürüldü. Silah seslerinin geldiğı yöne gittiğimde, Türklerin gece karanlığından faydalanıp piyade taburu ve iki dağ topu ile gelip Kabaktepe'ye çıktıklarını ve işgal ettiklerini gördüm. Bu Türklerin 1930 yılındaki büyük saldırısının başlangıcıydı.

Kabaktepe bir kale gibiydi. Oraya tek bir keçiyolu gidiyordu. Türk subayı Zühtü Güven: "Eşkiyalar tüm güçleri ile bu tepeyi savunuyorlardı." diye yazıyordu. Fakat gerçekte ise bu tepede ve çevresinde, burayı korumak için bir tek kişi dahi yoktu, burayı da savunabilecek kadar gücümüz yoktu. Türk uçakları birkaç yıldan beri her gün Ağrı üzerinden uçarak kadın ve çocukların üzerine bomba yağdırıyordu. Uçaksavarlarımızın korkusundan çok yükseklerde uçuyorlardı. Bu nedenle az kayıp veriyorduk. Bunun dışında Kürtler kendilerini bombardımanlardan nasıl koruyacaklarını öğrenmişlerdi. Hasarın büyüğü evler ve mallarda oluyordu.

Sovyetler Birliğı, Ağrı-Iran sınırının karşısına çok miktarda asker yerleştirmişti. İran devleti de Mako bölgesinde sıkı yönetim uyguluyordu. Türk devleti, siyasi ve askeri faaliyetlerine birlikte başlamıştı. Ordularını Ağrı yakınlarına yerleştiriyordu. Cumhuriyet isimli Türk gazetesi, 30 Temmuz 1930 tarihinde, "İran'a son uyarımız!" başlığı altında şöyle yazıyordu: "The Times muhabiri, İstanbul'dan gönderdiği bir haberde, "Binlerce asi Kürt, Ararat dağında müstahkâm mevzileri tutmuşlar. İran Kürtleri de onlara yardım etmektedir. Türk Erkan-ı Harbiyesi bunlara karşı uzun süreli bir mücadele için 66 bin asker ve jandarma ile 100 uçağı Van ve Beyazit bölgelerine gönderdi." demektedir. Cumhuriyet gazetesi aynı haberi 30 Temmuz 1969 tarihinde "40 yıl önce" başlığı ile yeniden yayınlamıştı. Türk Genel Kurmayı, "asi Kürtlerin" binlerce olduğunu söylüyordu, fakat değil bin, 500 silahlı Kürt Ağrı'da olsaydı, Türk ordusu en az birkaç yıl savaşımadan Ağrı'yı ele geçiremezdi.

Hiç bir yerden silah yardımı almadığımız için tüfek ve mermi-lerimizi, zorunlu olarak öldürülen veya esir edilen askerlerden alarak temin ediyorduk. Benim bile Kanikork savaşına kadar kendi tüfeğim yoktu. Bu savaşta Ermenilerin bana verdikleri tüfekle Türkle-

re hücum edip bir tüfek sahibi olmuşum. Teslim olan askerler, sonradan utançlarından bir kişiye teslim olduklarını söyleyemedikleri için "En az yüz Kürt bize saldırınca teslim olduk!" demişler. Yine Alay Komutanı da "Biz 17 Kürd'ün önünden kaçarak şu kadar esir verdik" diyememiş ve bizim sayımızı, Allah bilir kaç bin kişi olarak rapor etmiş ki, Türk Genel Kurmayı "Binlerce asi Kürd"ün varlığına işaret etmiş.

Ben İran'ın bizim aleyhimize çalışacağına inanmıyordum fakat yine de Türk-İran görüşmelerinden şüphe ediyordum. Bu yıl Ağrı'lılar için korkusuzluk yılı olmuştu. Birkaç günden beri Deren köyünde toplanan Zilan vadisindeki Heyderan Liderleri, isyan kararı vermişler ve benden saldırı emrini vermemi istiyorlardı. Yiğit Heyderan halkının bu kutsal amaç için hücumla geçmeğe canı gönülde hazır olduklarını görüyorduk. Diğer taraftan zaten Türkiye ilk saldırılarına başlamıştı. Bunun üzerine ben hem Türkiye haritasını karıştırmak ve hem de Ağrı'nın yükünü hafifletmek için Zilan vadisinde ve Süphan dağında Ağrı gibi devrim merkezlerini oluşturmaya karar verdim.

ZILAN VADİSİ

Zilan vadisi birinci dünya savaşında, Ağrı'lılar gibi kendi bölgelerini savaşın sonuna kadar Rus kuvvetleri karşısında savunan ikinci bölge idi. Yöre halkının kendi sınavını verdiği ve yiğitlik damarını bugüne kadar koruduğu açıktı. Zilanların bu yurtsever istemlerini kabul ettim. Bu saldırının nasıl yapılacağına dair yazılı emir dağıtıldı. Bu yazılı emirde şöyle deniliyordu: "Türkiye, Zilan vadisinin tamamıyla alt edilmesinden sonra Bargın, Erciş Ernês ve muhtemelen Adilceviz şehirlerine de hücum edip buraları almayı planlamaktır. Bu planların gerçekleştirilmesi için Türkler, Celali, Haydari, Ademi ve Zilan aşiretlerine ait bazı güçlerden yararlanıp emellerine ulaşmak isteyebilirler. Bundan dolayıdır ki; Haydaranlılar Süphan dağının korunmasının önemini çok iyi bilmelidirler" Bu karmaşalık içinde Ağrı kuvvetlerinin Ağrı'nın etrafındaki düşman kuvvetlerini zararsız hale getirmesi gerekirdi. Ağrı'nın kuzeyindeki Başkent şehri ateş altına alınmalıydı, Iğdır (İxdır) ve Beyazıt şehirlerine hücum edilmeliydi. Temirê Şemki'ye haber gönderip Şem-

kan bölgesindeki Kulp (Qulp) şehrini ateş altına almasını ve Kağızman (Qaxısman)'a hücum etmesini, Ağrı-Kars yolunu tutmasını istedim. Bu emirde tek tek bölgelerin harekete geçme tarihlerini belirtmiş ve çoğaltarak bu bölge liderlerine göndermiştim.

Bu yazılı emrin bir nüshasını ele geçiren Türk subayı Zühtü Güven bu konuda şunları yazıyordu: "Ben, Kürt eşkiyaların lideri İhsan Nuri'nin yazdığı bu saldırı emrinin bir nüshasını sonradan öldürülen bir Kürd'ün üzerinde ele geçirdim. Daha önce devlet Ağrı üzerine saldırmak için kuvvetlerini hazırlamış ve ordu Beyazıt'e doğru yola çıkmıştı. Ağrı'lıların ortadan kaldırılması için devlet gereken emirlerini vermişti. Büyük hareket Ağrı'nın batısındaki Kabaktepe'den başladı. Eşkiyaların lideri İhsan Nuri'nin bu fermanı bu saldırıdan sonra kaleme aldığı anlaşılıyordu. İhsan Nuri bu uzun ve geniş yazıyı, kendi kuvvetlerinden saydığı Ağrı dışındaki aşiretlere yazmıştı. İşte bu fermanın bir tanesi Ağrı'daki büyük savaş sırasında öldürülen birinin üzerinde bulunmuş ve benim elime geçmişti. Bu ferman Ademan aşireti reisi İbrahim Ağa Hazretlerine yazılmıştı. İçinde düşmana saldırı emrinin yazılı bulunduğu bu fermanın sağ üst köşesinde "Xoybûn" altında "Ciwata Welatê Kurd" onun altında ise rakam vardı. Sol köşesinde ise "Ağrı Karargahı" ve altında da tarih olarak "18 Haziran 1930" yazılı idi. Kürtçe yazılmış olan bu fermanı Türkçeye çevirttim. İçeriği şöyleydi:"

1) Düşman 11 Haziran 1930 tarihinde Ağrı üzerine saldırıya geçip, Ağrı'nın kuzeybatısındaki Kabaktepe'yi işgal ederek buraya yerleşti. Bu saldırıya altı düşman uçağı yardım etti. Saldırı sırasında bu tepede Kürt kuvvetleri bulunmuyordu. 11-18 Haziran tarihleri arasında düşman uçakları yalnızca Ağrı üzerinden uçarak bombardıman ettiler. Kuvvetlerimiz üç tanesine isabet kaydederek, bunlardan bir tanesi Beyazıt hava alanına düşmüş ve pilotu ölmüştür.

2) Ağrı kuvvetlerinin seyar desteleri Ağrı'nın etrafındaki düşman güçlerine karşı savaşmaya başlamışlardır.

Merkez kuvvetlerin kendi güçleri ile Tendürek dağı işgal ederek düşmanın yük kervanlarını gidiş gelişlerinin durdurulması için haber yollanmıştır.

Ağrı'ya saldırmak için Güneybatı Anadolu'dan yola çıkarılan bir Türk kolordusunun ilerlemesi Suriye'nin güneyindeki kuvvetleri-

miz, Dersim ve Harput'daki güçlerimizin saldırısı ile engellenmiştir.

3) Xoybûn tarafından hazırlanan planlama gereğince büyük Allahın yardımı ile de düşman kuvvetlerine saldırılacaktır.

a) Ağrı Jandarma Genel Komutanı Temir Ağa komutası altında kuvvetlerle kendi aşireti olan Qulp bölgesindeki Şemkan'lıların yardımı ile 3 Temmuz 1930 tarihinde Qulp şehrine hücum edecek, şehri aldıktan sonra Peşmergeler, Pernavot köyünün alınması için ilerleyeceklerdir.

b) 4 Temmuz gecesi Korhan (Qorhan) Komutanı Veli Bey, Gizkan ve Zilan aşiretlerinin yardımı ile Iğdır'a saldırarak şehri ele geçirecek, aynı gün Ağrı kuvvetleri Ağrı çevresindeki düşman güçlerine ve karakollarına saldırıyordu.

4) Deren köyünde toplanmış aşiret liderleri kendi kuvvetleri ile 4 Temmuz cuma günü kendi bölgelerindeki Türk kuvvetlerine saldırırlardı. Buranın idaresini ele geçireceklerdir.

a) Erciş Bölge Komutanlığı Zilan bölgesinden yardım alacak, sonra Süphan'ın üst sınırına kadar ve Adilcevaz'ın güneyindeki tepeleri ele geçirecek, Ahlat, Tatvan bölgeleri ile Nemrut dağına süvari desteleri gönderecektir.

b) Zilan vadisindeki liderler, kendi bölgelerindeki Türk kuvvetlerini esir alıp silahlarına el koyacaklar, ardından Aladağ'ın batısını ele geçirecek, Malazgirt yöresine güçlü süvari destelerini gönderecek ve Hesananlıların yardımı ile Malazgirt, Patnos ve Erciş yollarını keseceklerdir.

c) Heyderan aşiretinin Patnos bölgesindeki kesimi ile Malazgirt halkından bizimle birlikte olanlar, Patnos şehrini işgal edecekler, Süphan'ın kuzey ve batısındaki tepeleri ele geçirecek ve Nemrut dağı, Muş ve Kop yörelerine gönderilecek süvari desteleri ile düşmanın gidiş, gelişlerini öğrenmeye çalışacaklardır.

d) Bargiri Komitesi, Bargiri ve Ernês şehirlerini ele geçirip Erciş tarafından Van, ve Saray yolunu kapatacaktır.

e) Merkez Komiteleri, Celali, Mılan ve Alega'da oturan aşiretlerin yardımı ile Ağrı-Beyazit bölgesini ele geçireceklerdir. 300 savaşçı Tendürek dağına gönderilecek ve diğer kuvvetler, Bargiri savaşçıları ile birlikte Van ve Saray'ı tehdit edecek Van, Tarp, Başka- le, Hakkari yöresindeki durumları öğrenerek haber göndereceklerdir.

f) Erciş Komitesi yapabildiği kadar Merkez Komitelere yardım edecektir.

g) Ademan aşireti reisi, Kaymakam İbrahim Ağa Hazretleri, Eli Bey, Mirza Ağa ve Resul Begê Zili ile Qotan ve HesêSori aşiret liderleriyle haberleşecek ve birlikte 4 Temmuz 1930 Cuma günü Diyadin şehrine saldıracak ve Karaköse-Bayezit yolunu tümüyle tutacaklardır. Özellikle düşmanın Karaköse'deki kuvvetlerinin tüm faaliyetleri durdurulacak, Hamid Bey'e ulaşan yollar açılacak ve Tahir geçidi kontrol altına alınacaktır.

h) Belirttiğim bölgelerin ele geçirilmesinden sonra Erciş, Patnos ve Zilan vadisi komiteleri, kuvvetlerinin büyük bir kısmını Dutax (Tutak), Malazgirt hattının arkasına, Bargırı Komitesi kuvvetlerini Erciş ve Norşat'a yığacaklardır.

5) Genel Kurmay'ın yeri Ağrı'dır. Savaşın durumu belli olunca, buraya bildirilecektir.

Zühtü Güven bu fermanı aktardıktan sonra şöyle devam ediyor: "İhsan Nuri kaçağı kendisini "Genel Komutan" olarak yazıp önüne de "Rexşê Mezinê Hukümet" (Hükümetin en yüksek Makamlığı) koymuş ve bu fermanın altına da "Xoybun'un Fevkaleda Askeri Komutanı İhsan Nuri" yazmış. İhsan Nuri'nin hal ve tavırlarından bir Xoybûn devletini kurmak istediği açığa çıkıyordu. Ayrıca İhsan Nuri kendi eşkiyalarına bu fermanla birlikte bir de "Hînbûna Gîştî" dağıtmıştı. Bu "Hînbûn"un ismi "Hînbûna Gîştî ku li nav şerda peyrevî bıkın" (Savaşta öğrenmesi gereken kurallar) idi. Bunun içinde de şunlar yazılı idi.

1) Her kısım kendileri için bir komutan seçerek ismini bana bildirecekler.

2) Her bölge idari yapının oluşturulmasından sonra o bölgenin kendi başına oluşturabileceği savaşçıların sayısını, bölgeye ait olan araç ve gereçlerin sayısını bildirecek.

3) Silah, cephane, askeri malzemeler, yiyecek ambarları, hükümetin ve ordunun para kasaları ile ele geçirilen top ve mitralyözlerin tümü Kürt hükümetinin malıdır ve bunlar için bir memur seçilecektir. Hiç kimse halkın malına elini sürmeyecektir.

4) Kürtler için çalışan Türk subay, asker ve memurlarına iyi bakılacak ve onlara dikkat edilecektir. Çalışır durumdaki telsiz, telefonların işleyebilmeleri için onlardan faydalanmalıdır ve bizimle

Türkiye arasındaki hatlar kesilmeyecektir. Telsiz ve hava alanlarına hiç kimse yaklaştırmayacaktır.

Zühtü Güven bu fermanı biraz değiştirmiş ve esir düşen askerlere iyi muamele edilmesine dair yazdığım maddeleri de yazmamış. Ben bu saldırının yolunda gitmesi için Kor Hüseyin Paşa'nın oğulları Memo ve Nadir, Erciş'li Seyid Resulê Berzenci ve Heseni aşiretinin reisi Fetullah Beyin oğlu Sevdin Bey'i bir takım süvari ile birlikte Zilan vadisine gönderdim. Bu yılki savaş tufanı belasından sonra saldırının sonuçlarına bakarak savaşçıların daha da güçlenmesi için gerekli değişiklikleri yapmak istiyordum.

Bir gün Bro'nun oğlu Davo'nun destesi, gece Kabaktepe'nin irtibatını kesmek için görev aldı. Emerê Besê Keltanilerin reisi de gidip Kabaktepe'deki hedeflere arkadan saldıracaktı. Gece onbeş askerden oluşan bir takım sığınaklardan çıkıp dağdan aşağı inerken Davo yollarını kesmiş. Bir saatlik bir çatışmadan sonra askerlerin tümü imha edilerek silahlarına el konuldu. Tepedeki askerler ise yukarıdan arkadaşlarının ölümünü seyrediyorlardı. Onlara yardım edemiyorlardı Emerê Besê gece karanlığından faydalanarak askerlere yaklaşabilmişti. Birkaç askeri öldürerek silahlarına el koydu. Fakat askerlerin yeri çok sarp olduğu için ilerleyemeyerek geri döndü. Bir başka küçük deste de Kabaktepe'yi uzaktan kurşun yağmuruna tutmuştu. Çatışma öğleye kadar devam etti. Şunu da söylemek istiyorum ki Türkler Kabaktepe'yi işgal ettikleri zaman karşılarındaki tepeye bir Kürt Bağımsızlık Bayrağı çakılı idi. Kuzey Ağrı yolumuz buradan geçiyordu. Burayı savunacak kadar adamımız olmadığı için sadece arada sırada bir kişi gidip orada Türk askerlerine görünüyordu. Türkler bir türlü buraya yaklaşmaya cesaret edemiyorlardı. Kuzeybatımızı bu bayrak tek başına sonuna kadar korumuştur.

Yazın Ağrı'nın alçak kesimleri çok sıcak olurdu ve sinekler çoğalıyordu. Bu sıcak hava ve su Kürtlere yaramadığı için sıcakların başlamasıyla yukarılara, yaylalalara çıkıyorduk. O sıralar köylerin tümü boşanır ve köyleri korumak için dahi kimse köylerde kalmazdı. Bizim yaylalarda oluşumuzdan cesaret alan Türkler bir gece

kuvvetlerini Şahlu (Şaxlu) köprüsünden geçirerek Ağrı topraklarına girmişler ve Şaxlu köyünün batısındaki tepelere yerleşerek çadırlarını açmışlardı. Dağın üst kısımlarında onları görüyorduk. Onları kendi sınırlarımızdan dışarı atmak için İbrahim Paşa adamları ile aşağı indi. Fakat daha tüfek menziline yetişmemişlerdi ki Türkler çadırlarını toplayarak geldikleri yere geri döndüler. Çok şaşırmıştık. Bu geri çekilme Ağrı'dan inerek onları sınırlarımızdan dışarı atmak için yola çıkan savaşçılarımızdan korktuklarından değildi. Çünkü düşman Ağrı topraklarına girince, Ağrı'lıların karşı koyuşlarını çok iyi biliyorlardı. Öyle anlaşılıyordu ki Ağrı güçleri Zilan vadisindeki hareketlerine başlamamışlardı. Hangi nedenlerden dolayı geri çekildiklerini bir türlü anlayamadık.

Zilan vadisinden de hiç bir haber gelmemişti. Bu bölgede Heyderan aşireti, Kalkani (Qalqan) gurupları, Bekıran ve Ademan aşiretleri vardı. Kalkan liderlerinden Mıxoyê Temır Ağa, Mıxoyê Dewrêş Ağa, Tahirê Ali Beg ve Bekıranlıların reisi Reşoyê Sılo burada bulunuyorlardı. Bu liderlerden Mıxoyê Dewrêş Ağa Erciş'de hükümetin dostu olarak görünüyordu. Bir gün Ağrı süvarileri onun evine misafir olduklarında Erciş Komutanı Dewrêş Ağa'ya güvendiği için ondan "firariler"in isimlerini öğrenmek istemişti. Komutan Mıxoyê Dewrêş Ağa'nın gerçekten kendi ulusunu Türk hükümetinin şirin vaadlerine feda edeceğini sanıyordu. Fakat o bilmiyordu ki Dewrêş Ağa Xoybûn'un bir üyesidir.

Zilan'lılar Türk devleti üzerine yapılacak olan saldırı fermanını getiren Ağrı süvarilerini büyük bir sevinçle karşılarlar. Bu sevinç ve heyecan içerisinde fermana belirtilen saldırı tarihini anlamadan, belirtilen tarihten önce Hesên Abdal üzerine saldırdılar. Hesên Abdal, içerisinde iki yüz askerin bulunduğu bir ordugah idi. Zilan'lılar zorlu bir çatışmadan sonra Hesên Abdal'ı ele geçirerek askerleri esir alıp silahlarına el koyarlar. Ve ardında da Zilan bölgesinde bulunan Noşar şehrine hücum ederler. Şehirde bir piyade taburu ile bir mitralyöz bölüğü vardı. Komutan, Noşar kalesini savunmak için her tarafı onarmış, muhkemleştirmişti. Fakat Kürtlerin kendi ulusal davaları için kendilerini feda etme duyguları komutanın aklına gelmemişti.

Kürtler, Noşar'a saldırırken Erciş ve Bargiri şehirlerini de unutmamış ve bu şehirlere de şiddetli bir saldırıya geçmişlerdi.

Saldırıya geçen güçlerin liderleri, savaşın sıcaklığı içerisinde bana hücumla geçtiklerini bile bildirmeyi unutmışlardı. Ben ve bölgenin diğer liderleri de hücum gününün gelmesini ve fermanda yazıldığı gibi savaşa başlamayı bekliyorduk.

Noşar kalesini savunmak için, kale ve yüksek tepeler çok iyi tahkim edilmiş, sağlam siperler oluşturulmuştu. Buna rağmen Adevanlı kahraman savaşçıların hücum seli karşısında 24 saat bile dayanamadılar. Noşar büyük bir kayıp vererek Kürtlerin eline geçti. Komutan çatışmada ölmüştü, sağ kalan subay ve askerler de esir düşmüşler. Diğer yandan saldırının ilk gününde Kürtler, Erçiş'in bir kısmını ve Bargiri şehrinin tümünü ele geçirmişlerdi. Türk kuvvetleri Erçiş'in diğer kesimini ve Bargiri kalesini savunuyorlardı. Ernis-Van yolunu tutmak için gönderilen deste, kendi ihtiyatsızlığının kurbanı oldu. Bu deste cüret ve şehametleri ile büyük başarıyı gerçekleştirmiş olmalarına rağmen kendi canlarını vererek Türklerin Erçiş'teki vahim durumlarının değişmesinin nedeni oldular. Olay şöyle gelişmiş: Türkler Van'dan Erçiş'in imdadına yetişmek için birkaç top ve bir miktar asker gönderirler. Bu Kürt destesi Erçiş yakınlarında yardıma gelenlerin yolunu keser. Yarım saatlik bir çatışmadan sonra kurtulamayacaklarını anlayan Türkler teslim olurlar. Türkleri esir alan Hayderi savaşçılarından, askerlerin ellerindeki silahları almak için tepede gizlenmiş olanlar da gizlendikleri yerlerden çıkarlar. Teslim olan Türk askerlerinin komutanı, Kürt savaşçılarından sayıca çok az olduğunu görünce teslim olduğuna pişman olur ve askerlerine ateş emrini verir. Açılan ateş sonucu destenin komutanı ve birkaç kişi daha öldürülür. Kalanlar da mermileri bitinceye kadar çatışırlar ve sonunda onlar da ölürler. Böylece Türk yardım kuvvetleri de Erçiş'e yetişir.

Erçiş üzerine ilk hücumu Bekiranlar yapmıştı. Bunların yeterli silah ve cephaneleri yoktu. Bu destelerden, hava alanını işgal edenlerin tüfekleri bile yoktu. Bu insanlar, Kürtlerin karakteristik yapılarından olan "esir yaşamaktansa yiğitçe ölmek" aşkı ile tüfeksiz, kazma, kürek ve baltalarla hücumla geçerek bağımsızlık uğruna birkaç kurban verirler. Ama hava alanını ele geçirip esir edilen askerlerin silahlarına el koyarak silahlanırlar. Havalanmaya çalışan iki uçağı ele geçirirler. Bu uçaklardan faydalanamadıkları için onları yakıyorlar.

Hüseyin Paşa'nın oğlu Memed Bey (Memo) bir savaşçı takımı ile Patnos üzerine saldırır. Şehire girebilmelerine rağmen cami ve minarelerin üzerine yerleştirilmiş askerlerin mitralyöz ateşlerinden dolayı ordugaha yetişip darbe vuramazlar. Patnos üzerine saldırdıkları zaman Erçiş-Karaköse yolunu da tutarlar. Birkaç Sipki süvarileri ile beraber Patnosa gelen birkaç Türk subayını esir alarak silahlarına el koyarlar. Subaylar Seyid Resul'a teknil verirler. Hesenilerin eski reisi Fetullah bey'in oğlu Sefdin Bey birkaç yiğit süvari ile Malazgirt ovasına giderek savaş ateşini buralarada sıçratır.

Zilanlıların saldırısı, ferman bildirisine kararlaştırılmış tarihten önce başlamıştı. Bu nedenle de yalnız kaldılar. Ayrıca Keskoî aşiretinin kendi ulusuna ihanet ederek Türk ordusuna yardım etmesi nedeniyle ilerleyemediler. Ağrı kuvvetleri Heyderanlıların savaşa önceden başladıklarından haberi olmadığı için kararlaştırılmış olan günü bekliyorlardı. Düşman Heyderanlıların üzerine her taraftan ordu gönderdi. En büyük hata savaşa başlama haberini göndermeyen Memed Bey ve Seyid Resul'da idi. Heyderan savaşçıları şehirlerde çok kanlı bir savaş verirken Türk kuvvetleri Keskoî aşiretinin yardımı ve rehberliği ile ilerleyerek vadiye girdiler. Hesen Abdal'ı ele geçirdiler. Türklerin ilerleyişlerinin nedenleri şunlardır:

1. Serheng İbrahim Ağa ve Zilanlı Hemid Bey'in üstlendikleri görevlerini yerine getirmemeleri.

2) Hücüm ve saldırılarda çok ihtiyasızca davranılması.

3) Hepsinden önemlisi, iki önder savaşçı olan Memed Bey ve Seyid Resul arasındaki büyük bir vijdani ve insani ihtilafın olması, ki Memed bey haklıydı.

4) Kararlaştırılan tarihten ve herkesten önce saldırıya geçilmesi ve bana haber verilmemesi. Bu nedenle de arka cephelerinin açık kalması.

5) Keskoî aşiretinin ihaneti.

Eğer bunlar olmamış olsaydı Türk askerleri Zilan ovasına girme olanağı bulamazdı.

Zilan ovası yalnızca Zilanlıların ihtiyatsızlığı nedeniyle Türklerin avucuna tekrar girmiş oldu. En fazlası da iki savaşçı lider Hüseyin Paşa'nın oğlu Memed Bey ve Seyid Resulê Berzenci arasındaki aşiretçilik ve cahillikten kaynaklanan uyuşmazlık idi. Aralarında disiplin kalmamıştı. Dağılan Kürtler kendi yaylalarına gittiklerinde

Keskoiler'in askerlerin önüne düşerek yayladaki evlerine doğru geldiklerini gördüler. Askerlerin gittikçe yaklaşmaları üzerine binbir güçlkle askerlerin önünü keserek kadın ve çocuklarını oralardan uzaklaştırmaya çalıştılar. Fakat evleri, barkları Keskoiler ve Türklerin eline geçiyordu. Ağrı'ya gelemedikleri için İran sınırına doğru gidip İrandaki Celali'lerin yaylalarına çekiliyorlardı. Erçiş'te oturan seyid Resul'un amcası oğlu Seyid Abdulkadir Berzenci'de çoluk çocuğu ile beraber onlara katılarak beraber gitti. Erçiş'in içinde, hava alanında ele geçirilen iki uçaktan başka ayrıca iki uçak da düşürülmüştü. Daha iki saat önce Türklerin elinde olup Kürtlerin eline geçen uçaklardan birisi, büyüyen savaşla ilgili haberleri iletmek hayali içinde Kürtlerin eline geçen tepeye doğru uçarak yazılı haberi yere attığı zaman Kürtler tarafından vurularak düşürülür. Ele geçen yazılı haber de yardım kuvvetlerinin Erçiş ve savaşın sürdüğü diğer bölgelere doğru yolda olduğu yazılıydı. Kürtler kadın ve çocukları ile birlikte geri çekilirken çok eziyet ve hasara uğradılar. Çok telef oldular. Emin Paşa'nın oğullarından Osman ve Ebubekir de öldüler. Küçük oğlu Burhan ise İran'a geçebildi. Zilan vadisindeki savunmasız kadın ve çocukları katletmek Türkler için zor olmadı. Moğolların yarattığı faciaların tarihine birkaç sayfa daha eklendi. Keskoiler ise onların mallarını talan ediyorlardı.

Ben Zilan vadisinde olanları duyduğum zaman iş isten geçmişti. Çünkü Türkler Heyderanlıların üzerine çok asker göndermişti. Buna rağmen Heyderanlıların yüklerinin hafifletilmesi gerekirdi. Bunun için Bro Heski'nin yiğit oğlu Davo'yu bir takım süvari ile Süphan ve Noreşin'in köylerindeki askeri karakolları dağıtmaya gönderdim. Düşman güçlerinin merkezi Süphan köyündeydi. Noreşin'de yalnızca kırk asker bulunuyordu. Bu köye saldırmak, köy halkı için çok tehlikeliydi. Çünkü askerler köydeki evlere yerleşmiş ve mevzilenmişlerdi. Bu nedenle onlara, sabah erkenden Noreşin karakoluna saldırmalarını, savaşçıların bir kısmını da kendilerini Süphan köyünün yolu üzerinde gizlemelerini ve Süphan'daki askerler, Noreşin karakoluna yardım için köyden çıktıklarında yollarını keserek geri dönmelerinin engellenmesini söyledim. Davo'nun kuvvetleri verilen emri tümüyle yerine getirdi. Şiddetli bir çatışmadan sonra her iki karakolun askerleri esir alınarak silahlarına el konuldu ve esirler Ağrı'ya getirildi. Esirlerin sayısı 120 kişiydi. Bun-

lar,elden kaçırılmamaları ve beslenmeleri için Ağrı'daki evler arasında paylaştırıldı. Ertesi gün saldırı Burnê Reş ve Burnê Sor'un üzerine idi. Ağrı'lılara buradaki büyük topların ağızlarını Türklere çevirmek için bu topların ele geçirilmesi çok sevinçli geliyordu. Gece gerekli tertibat yapıldı.Sabah şafaktan önce her iki tepeye saldırı başladı. Hava henüz iyice aydınlanmamıştı. Burnê Reş tepesinde silah sesleri yükseldiği zaman Burnê Sor'daki kumandan Bayezit'e telefon ederek rapor veriyordu. Telefonda Burnê Reş'te çatışmanın başladığını, Burnê Sor da henüz hiç bir şeyin olmadığını söylüyordu. Fakat Kürtlerin kendilerinin de etrafını sardığını ve telefon konuşmalarını duyabilecek kadar yaklaştığından haberi bile yoktu.

Hava aydınlandığı zaman Burnê Sor tepesinde de silah sesleri yükseldi. Türkler tepenin üstünde çok sayıda siper ve sığınaklar yapmışlar, geliş-gidiş yollarını kapatmışlardı. Kürtler öncelikle top ve subay çadırlarının bulunduğu kısmı ele geçirdiler. Topçular toptan uzaklaştırıldılar. Askerler kendilerini sığınaklarda sakladılar.Mitralyözleri subaylar kullanıyorlardı. Askerlerin bulunduğu yer ile Kürtler arasında 15-20 metrelik bir mesafe kalmıştı. Kürtlerin ateşi karşısında askerler nişan alıp ateş edemiyorlardı. Baktım ki uzayacak savaş Kürtlerin zararına olacak, çünkü düşmanın yardım göndermesi mümkündü. Gerçi bu olasılığı önceden düşünmüş ve dün gece bunun için de Ağrı Kürtlerinin en yiğitlerinden biri olan Feto Şemki ve yanındaki kuvvetleri ile düşman yardımının gelebileceği yolu kesmesi için göndermiştim. Bayezit Demir yolu üzerindeki bir kulübede gizlenecek ve yolu tutacaklardı. Kulübeye çok az insan sığınabileceği için Feto'nun yanında çok az savaşçı bulunuyordu. Bu şekilde düşman kuvvetleri ne kadar fazla olursa olsun yardıma gelemeyeceklerdi. Türk süvarileri Taşburun'un arkasında toplanmışlardı, ilerlemekten korkuyorlardı. Feto'nun mitralyöz ateşini aşip kırılan askerlerinin yardımına yetişemiyorlardı. Buna rağmen savaşçıların gecikmesi yine de işi bozabilecekti. Çünkü geri çekilme yolu düz, çıplak ve uzaktı. Askerlerin yeri ise yüksekti ve etraflarını çok iyi görebiliyorlardı. Fakat işin yolunda gitmesi gerekiyordu. Savaşın gürültü ve kurşun sesleri arasında iki Kürt süvarisi Şexlu köprüsünü geçerek atlarını savaşın yapıldığı tepeye doğru mahmuzlarlar. Düşman tüfek ve mitralyözlerle ateş ederek bunları önmek istedi. Fakat eğer düşman bu iki süvariden birisi Kürt Ko-

mutanı ve diğerinin de Bro Heski olduğunu bilseydi, ne pahasına olursa olsun bizi sağ bırakmayacaklardı. Savaş tepesine vardıkdan sonra ben Kürt komutanı sıfatıyla askerlere seslenerek: "Askerler, ben İhsan Nuri'yim, fazla kayıp vermemeniz için geldim, henüz kimse öldürülmeden teslim olun, silahlarınızı yere atıp siperlerden çıkın!" dedim. Askerler de silahlarını yere atarak siperlerden çıktılar ve teslim olunca da savaşın sonu gelmiş oldu. Askerler çok kayıp vermişlerdi. Subayları teslim olmadan önce öldürülmüştü. Türklerin sonuncu kurşunu, benim yanımdaki temiz kalpli yiğit Edo Emki Hese Sori'nin göğsüne saplanmış. Ben, vurulduğunun farkına varmamıştım. Edo gerçek bir insan ve yiğit bir Kürt savaşçısıydı. Onun ölümü bu zaferimizi acılaştırmıştı. Topun ağzını esir düşmüş topçuların yardımı ile Türklere doğru çevirerek onları top ateşine tuttuk. Ne yazık ki topun yalnızca 27 güllesi vardı. Top büyük ve ağırdı, götürülmesi mümkün değildi. Bu vesile ile Kürtlere yararı yoktu. Türkler ondan faydalanmasın diye, mekanizmasını çıkartıp sakladık.

Bu savaşta, 14. Rus Ordusu'nda subaylık yapmış olan Emenilerin yeni Temsilcisi Vahan, Şexlu köyünün tepelerinden birinin üstünde Kürt savaşçılarının çatışmalarını seyrediyordu.

Burnê Reş'e saldıracak olan kuvvetlerin komutanı Ferzende Bey idi. İlk saldırı sırasında yaralanmış ve yardımcısı Musa Berki'nin yiğit oğlu Nuro ise ölmüştü. Türkler yaptıkları dört duvar arasında bekliyorlardı. Burnê Sor savaşından sonra Bro Heski Qotis dağına gitmiş ve sonrada aşağıya inerek Burnê Reş'teki çatışmaya yardıma gitmişti. Ferzende'nin yaralanması ve Nuro'nun ölmesi ile komutasız kalan savaşçılar ise Qotis dağından gelenlerin Türklere yardıma geldiklerini zannederek geri çekilmekte acele etmişlerdi. Bro da onların arkasında Ağrı'ya dönmüştü ve artık ilerlememişti. Burnê Reş'in alınması gibi çok önemli bir görevi alan deste, Kürt komutanlığının emirlerini yerine getirmemişti. Karara göre kırk süvari gece karanlığında Qotis tepesine çıkıp, şafakla beraber Şeytan Boğazın'dan Bayezit şehrini ve kalesini kurşun yağmuruna tutacaktı. Burnê Reş'in alınmasından sonra Ferzende Bey kuvvetleri ile birlikte tepelerden inerek şehre hücum edecekti. Burnê Sor'un desteleri de ele geçirilecek olan topun yardımı ile Taşboran'a hücum edecek ve topu Bayezit'e doğru götürüp hedefleri top ateşine

tutacaktı. Bu kırk süvari yolun yarısına kadar gitmiş ve Noreşin tepesini tutmuşlardı. Tepeden aşağı inmemişlerdi. Yaptıkları tek iş, İran sınırındaki Kurci Bulax'tan, Taşboran'a yardıma gelen düşman süvarilerinin önünü kesip geri çekilmeye zorlamak olmuştu.

Bu savaştan sonra Türkler askeri karakollarını Ağrı önlerinden kaldırarak Ağrı'nın karşısındaki dağların tepelerine kurdular. Ertesi günü Türk uçakları her tarafı bombalamaya başladılar. Bir bomba Bro'nun annesine isabet etti. Bu ihtiyar kadın 110 yaşlarındaydı. Bro, Eyüp ve Ahmed gibi kahraman savaşçılar yetiştirmişti. Ahmet Kürdistan'ın Bağımsızlığı uğruna şehit olmuştu. Bro'nun annesi o yaralı ve perişan haliyle bile yiğitliğini ve cesaretini gösterebiliyordu. Bomba omuz ve koltuk altı bölümlerine değmiş, kemiklerini parçalamıştı. Yaşama ümidi artık yoktu. Bu haline rağmen başını elleriyle doğrultarak gelenleri karşılamıştı. Nasıl olduğunu sorduğum zaman verdiği cevap "Ben çok ihtiyarım. İy biliyorum ki bu yara artık iyileşmez. Ben öleceğim fakat Allaha şükrediyorum ki Kürtlerin Özgürlüğü uğruna benim gibileri kurban gidiyor. Allah Ağrı'nın yiğit savaşçılarına başka kayıp verdirmesin!" Artık ölmüştü. Edo ve Nuro'nun şehit olduklarını ve Ferzende'nin yaralandığını ona kimse söylememişti.

Bu savaşın yürütülmesi için Türk devleti Almanya'da Berline Büyükelçi olan Kemaleddin Sami Paşa'yı getirmişti. Bu generalin ailesi Van bölgesindeydi. 1919-1920 yıllarında Kafkasyadaki 9. Bölüğün Komutanı ve İstanbul'da Mustafa Kemal'in yardımcısıydı. Bu dönemde İhsan Nuri İstanbul'da Ferid Paşa Hükümetine karşı hareket ediyordu. Devlet onu işten attı. İhsan Nuri onunla ilişkilere girip gerekli haberleri alıyordu. Ferid Paşa hükümeti düştükten sonra Mustafa Kemal ile anlaşamayan Alı Rıza Paşa başvekil oldu. İhsan Nuri görevinden geri çekilince Kemaleddin Sami paşa tekrar bölüğün başına geçti. Eskiden İhsan Nuri ile ilişkileri (çelişkileri) olduğu için devlet onu Almanya'dan getirmişti.

SOVYET VE İRAN TÜRKLERE YARDIM EDİYORLAR

Bugünlerde Türk kuvvetleri İran topraklarından Küçük Ağrı'nın batısından saldırıyorlardı. Bulagır'ı aldılar. Ağrı güçleri, Ağrı'nın her tarafını savunacak kadar güçlü değildiler.(12) Ermeni Taşnak temsilcisi bu olayı görüp şöyle diyordu: "Eğer biz 24 saat içinde Ağrı'yı terk etmezsek, hepimiz Türklerin eline geçeceğiz." Bu gece Ağrı'yı boşaltma önerisini yapıyordu. Fakat beş yıldan beri Ağrı'lılar burada özgürlüğü tatmışlardı, özgürlükten vazgeçip, Ağrı'yı boşaltarak devrim merkezlerini düşmana teslim edecek kadar bayağı bir tavır içerisine girmezler ve buraları düşmana öyle ucuz kaptıramazlardı. Bunun üzerine Kürt komutanı cevaben şöyle söyledi: "Doğrudur, bu düşman deryası içinde boğulmamak kolay değildir. Fakat biz Kürtler düşmanın bu çemberinden korkmuyoruz. Bu çember ne kadar dar ve zor olursa olsun onu kıracağız. Bundan dolayı da Ağrı'yı boşaltmayacağız!" Ermeni temsilcisi ısrar ederek şöyle dedi: "Hiç olmazsa Kürt Komutanı, kendisini ve karısını alıp Ağrı'dan uzaklaşsın!" Kürt Komutanının cevabı şöyle oldu: "Senin bu önerini konuşmaya bile değmez. Ben kendi şahsımın kurtulması için Ulusal Kurtuluştan el çekmem, benim yaşamım, değerli arkadaşlarımın ve bu kahramanların yaşamından daha önemli değildir. Benim için yaşam ve ölüm birdir. Onlardan hiç bir zaman ayrılmam, gerekirse hep beraber öleceğiz! Sen kendin görüyorsun ki 30-40 bin düşman askeri etrafımızı sarmış, her peşmergemize 150'den fazla asker düşüyor, cephane bakımından da çok güçlüdürler. Senin artık bizim yanımızda olman gerekmez. Türk kuvvetleri her tarafı çevirmeden adamlarınla beraber bu gece Ağrı'dan çıkıp kurtulun!" Bunlar beş tane Ermeni idiler. Bundan birkaç gün önce Ağrı'ya gelmişler. Kürt Komutanı kendi savaşçılarının yanına ve Ermeni temsilcisi de kendi adamlarının yanına gittiler. O gece hazırlanıp Ağrı'dan çıktılar. Gidecekleri zaman komutanın karısını da Ağrı'dan çıkartmak istemişler. Ona şöyle demişler: "İhsan Nuri de sonradan arkamızdan gelecek!" Kadın onlara "İhsan Nuri burada kaldığı sürece bende onunla kalacağım, sırf canımı kurtarmak için onu yalnız bırakıp gitmeyeceğim. Siz gidin, Allah sizleri korusun!" diye cevap verir.

Ertesi gün Kürt komutanı Türk kuvvetlerini desteklemek için

Sovyetler Birliği güçlerinin Aras'ı geçtiğini, Küçük Ağrı'nın kuzeyindeki yamaçları ateş altına aldığının haberini alır. Bu olay Ağrı savaşıları için artık fazla önemli değildi, çünkü Kürt Bağımsızlık Savaşı zaten düşman deryası altına alınmış ve bu mücadeleyi boğmak için suyu yeterinden daha fazladır, Sovyetlerin bu deryaya su katmasının bizim için önemi yoktu. Ağrı savaşıları, Kürtleri temizlemeleri için Türk devletine yardıma yetişen Sovyetler Birliği ve İran devletinin kuvvetlerinin önünü kesip buraları onlara karşı korumayı faydalı olacağına inanmıyorlardı. O anda en önemli şey düşman ateşi altında dört bir yandan ablukaya alınan kadın ve çocukların kurtarılmasıydı. Fakat bu da oldukça güçleşmişti. Buna rağmen Ağrı savaşıları arasında korku ve paniğin zerresine dahi rastlamak mümkün değildi. Kürt Erkan-ı Harbiyesi bu zor şartlar altında dahi ortak bir karara varmak için bir toplantı düzenledi, önemli konuşma ve tartişmalardan sonra belli kararlar alındı: Ağrı'dan asla çıkılmayacak, savaş sonuna kadar sürdürülecek, son mermilerde tükendikten sonra hançer ve yumruklarla Kürt Bağımsızlık Kale-si'ni yıkmak isteyenlerin karınları deşilecek, gerekirse dişe diş bir savaş ile hep beraber ölünecekti. Hedefe ulaşılmazsa bile vatan için başı dik ve kahramanca şehit olunacak, böylelikle gelecek nesillere ulusal hakların elde edilmesi için Ulusal Kurtuluş Savaşı yolunda önemsl bir miras bırakılmış olunacaktı.

Kürt ulusunun kendi haklarını elde etmesine inanmayan kimseler, burada Kürt Ulusal Kurtuluş yolu uğruna yaratılan bu yüce erdemi kendi gözleri ile görmüş olsalardı, inanıyorum ki bir tek çelişkileri kalmazdı. Ağrı dağı kendi çocukları ile kucaklaşmış ve şöyle söylüyordu:

***Neyzeyên Tirkan
dirandin zikan
Ji xwina Kurdan
sorbûn newalan
Dengê Tifingan
çîyan hildan
Mêrxasên Welat
hawar bigihên!***

DÜŞMAN DERYASI

Kürtlerin hücumü başlamıştı. Fakat ne fayda, denizde sıkılan bir mermi, nasıl su dalgalarına çarpıp bir daha geri gelmez ve suya yem oluyorsa bizim de durumumuz öyeleydi. Doğrusu Kürt ve Türk güçlerinin karşılaştırılması deniz de bir damla gibiydi. Yaşam avuçlara girmiş, ölmek ve öldürmek artık bayağı bir iş olmuştu. Türklerin eline geçen Kupgol dağındaki Qorxan tarafını ve bazı diğer yerleri tutup sağlamlaştırdık. Türkler Kabaktepe tarafından saldırdılar. Bir kısmımız Mıx tepeden, diğer bir kısmımız Ağrı yamaçlarından güçlü birer hücum dezenledik, düşman geri kaçıyordu. Bu kadar fazlaca sayıya rağmen düşman istediğini yerine getiremeden kaçmıştı. Esir aldığımız askerlerin silahlarını alıyor ve tekrar serbest bırakıyorduk. Ağrı'lıların elinde kalan bölgelerde yiyecek namına hiç bir şey bulunmuyordu ve açlık başlamıştı. Nasıl oluyorsa birkaç gün savaş uzun sürmüştü. Türk uçakları Kürdistan Bağimsızlık Kalesini durmadan bombardıman ediyordu. Kurbanlar çoğalıyordu, yaralılar, yaralı halleriyle de savaşmaya devam ediyorlardı.

Birkaç gün sonra Ağrı Kuvvetleri gece karanlığından faydalanarak Ağrı'nın kuzeydoğusunda ve İğdir ovasının doğusuna düşen Aralık bölgesinde ve Sovyet sınırına çok yakın olan Başkend şehrine gittiler. Buradaki halkın dili Türkçe idi. Sabah çatışma başladı. Ve kuvvetlerimiz şehri işgal etti. Türk askerleri şehri terk edip çekilmeye başlayınca Kürtler peşlerine düştüler. Başkend, İğdir'a uzaktı, ayrıca İğdir yolunu da kapatmıştık. Türk kuvvetleri kurtulmamacaklarını anlayınca Sovyet sınırına doğru çekilmeye başladılar. Büyük kayıp veren Türk askerlerinin yarısı teslim oldu. Teslim olanların sayısı 150 idi. 30'a yakın asker de şehrin içinde esir alınmıştı. Geri kalanlar da Aras nehri kenarına, Sovyet sınırına doğru kaçtılar. Burada da Ruslar Türklere yardım ettiler. Kürtlere ateş açarak Türk askerlerinin esir edilmesini engellediler. Türkler oraya iltica

ettiler. Ruslar bunlara çok değer vermiş ve daha sonra da onları silahlandırıp Narqara köprüsünden geçirerek İğdır'a göndermişler.

Başkend sakinleri Kürt kuvvetlerinin gelişlerinden dolayı çok sevinmişler. Sıcak bir karşılamada bulunmuşlar. Nahiyenin hükümet binasındaki TC bayrağını indirerek yerine bağımsız Kürdistan bayrağı çekildi. Bayrağın altında bir kurban kesildi.

Bir yurtsever savaşçı olan Mela Hüseyin Van bölgesinden çıkıp Ağrı'nın kuzeyindeki Kelturilerin içinde yaşıyordu. Kelturi aşiretinin reisi Emerê Besê ile birlikte gerekli kuvvetlerini alarak Başkend'e yapılan hücum esnasında Taşburun'u işgal ederek Türk yardım güçlerinin yolunu kesmişti. (Bu Taşburun Bayezit'in Taşburn'u değil, İğdır ve Taşkend arasında bir yerdedir.) Bunlar yolun yarısına kadar gitmişler, Türk yardım kuvvetlerinin gelmediğini görünce Başkend'e dönmüşler. Bu savaş sekiz saat sürmüştü. Esir düşen askerlerin yaralarını ben kendim pansuman ediyordum. Türk subayı Zühtü Güven bu savaşla ilgili olarak şöyle yazıyordu: "7 Ağustos tarihinde eşkiyalar Aralık bölgesinde bir güç gösterisi yaparak saldırıda bulunmuşlardı. Bunun üzerine Alay Komutanı Kemal Bey'in komutası altında bir piyade taburu gönderildi. Ayrıca bir bölük süvari ile İğdır Sınırı Taburu da Alayın komutası altında Taşburuna gitti. Biz sonucu bekliyorduk. 9 Ağustos tarihinde Alay kumandanına Kürtlerin Aralık bölgesine saldıracakları bildirildi. Bunun üzerine bir sınır bölüğü ve bizim alaydan bir tabur da Fuad Bey'in komutasında diğer kuvvetlerle birlikte Aralık bölgesine gittiler. Daha sonra Kürtlerin Taşburun'a saldırdıklarını, subay ve askerleri yaralayıp öldürdüklerini duydum. Bundan sonra da biz İhsan Nuri'nin Taşburun'a saldırarak silah ve mühimmatı ele geçirip büyük bir saldırı için güçlenmek istediğini anladık. Çünkü bu bölgede çok miktarda askeri güç ve malzemenin olduğu biliniyordu. Buradaki bu askeri kuvvetleri ikiye bölmek için 400 adamı ile Aralık üzerine yürümüş, kumandanımızı kandırarak, bölge müdürü de korkarak imdat istemiş. Biz de kuvvetlerimizin bir kısmını Aralık bölgesine göndermiştik. İşte o zaman da İhsan Nuri, Emerê Besê'nin emri altındaki kuvvetleri Taşburun'a göndererek bizim güçlerimize darbe indirmişti."

Başkend savaşından sonra Türkler, kendi kuvvetlerini Kürtlerin orada bulunmadığı sırada Taşburun'a göndererek ele geçirdi-

ler. Zühtü Güven, Başkend Savaş'ından, bu şehrin ele geçirilmesinden, askerlerin esir düşmelerinden ve Sovyetlerin kendilerinin imdadına yetişmesinden hiç bahs etmemiş.

Başkend Savaş'ında Abdullah Halef (Xelef) bize çok yardımda bulundu. Abdullah Xelef Kızılbaşoxi aşiretinin reisidir. Önceleri İran'da oturan bu aşiret İran'a küserek gelip Ağrı'nın batısına yerleşmişti. Başkend Savaş'ından sonra Emerê Besê kendi aşireti olan Kelturilerle birlikte bir önceki hatasını telafi etmesi için Taşburun'a saldırarak burayı almakla görevlendirildi. Bizde ayrıca ona destek verdik. Zühtü Güven söylediğine göre Türkler burada çok miktarda asker yığmışlardı. Ben ve Bro Heski de o tarafa gitmiştik. Emerê Besê, Türklerin üzerine kahramaçça saldırmış onları çadırlarından çıkartmıştı. Fakat ne yazık ki bu çatışmanın tozu dumani içinde bir kurşun bu kahramanın göğsüne değerek onu Kürt şehitlerinin arasına katmıştı. Kürt savaşçıları savaştan çekilmeyerek, Türklerin elinden birkaç tepeyi aldılar. Türk subayının söylediğine göre subay ve askerleri öldürmüşler. Demek kayıpları çok olduğu için Zühtü Güven bu olaydan bahsetmiştir. Daha sonra İğdır'dan yük arabaları ile gelen Türk yardım kuvvetleri yetişince savaşçılarımız mecburen geri çekildiler. Bizim kaybımız çok azdı.

Elime geçen Cumhuriyet isimli Türk gazetesinin 40 yıl önce Ağrı Dağı olayları üzerine yazdıklarını aktarıyorum:

Cumhuriyet, 27 Temmuz 1930 "Hakkari Kürtleri" Bugüne kadar sınırlarımızda ve topraklarımızda saldırıda bulunan eşkiyalar, yenilmelerine rağmen bu defa da Irak taraflarında bir başka olay meydana getirdiler. Musul bölgesinde oturan Şeyh Herzel, 500 süvarisi ile 21-22 Temmuz günlerinde Hakkari bölgesine saldırdı. Sınır kuvvetlerimiz önlerini keserek onlara büyük kayıplar verdiler. Sınırlarımızdan dışarı atıldılar. Ağrı dağındaki olayları durdurmak için kuvvetlerimiz Ağrı şakilerine saldıracak. Salih Paşa-Omurtay-bu konuda şunları söyledi: "İkinci saldırımız bu yakınlarda başlayacaktır. Arada bir İğdır ovasına inerek bize zarar veren bu dağdaki şakilerin tümünü yakalayacağız. Ağrı'dakilerin her tarafı tutulmuştur. Çemberdedirler, İran'a geçemezler." "Ağrı dağındaki şakileri yöneten İhsan Nuri'dir. Bu kişi ordumuzdan kaçmış bir subaydır. Bu hain önce kongrelere katılmış, Kürtler için bazı şeyler (haklar) isteyerek Gazi Hazretlerine hakaretlerde bulunmuş. İsteklerinin kabul

olmadığını gören bu asi daha sonra dağa çıkmıştır. Eşkiyalar kendisine "Müşir" diye hitap ederler. Bitlislidir, karısı ise Türktür." Cumhuriyet, 19 Temmuz 1930" Ağrı'nın durumu değişmemiş!"

"Savaş uçaklarımızın bombardımanı altında ümitsiz ve biçare kalan şakilerin saldırı takatları artık kalmamıştır. Bugünlerde yalnızca bir bildiri yayınlayabilmişlerdir. Nüshasını yayınlıyoruz.

"Bütün Kürt kardeşlere!

İsteğimiz bir ulus olmaktır! Bütün uluslar kendi bağımsızlıklarını mücadele ederek elde etmişler. Bugün halen Kürt ulusu Türk zalimlerinin elinde esir olarak kalmış. Acaba sizler bu duruma ve yaşama tahammül edebiliyor musunuz? Bizim batıdan ta İran sınırına, güneyden ta Irak sınırına kadar geniş topraklarımız, tarla ve yaylalarımız vardı. Eskilerden beri bize ait olan bu yerleri tekrar elde etmek için ayaklanmışız, savaşıyoruz. Bu mukaddes yerleri savaşarak alacağız. Bize gelen haberlere göre, Xoybûn Cemiyeti'nin dışında, amacı bütün Kürtlerin birleştirilmesi olan yeni bir Cemiyet kurulmuş olduğunu da sizlere müjdeliyoruz."

Yine aynı gazete 3 Temmuz 1930 tarihinde şöyle yazıyordu: "İran'a son uyarımızı!" The Times muhabiri, İstanbul'dan gönderdiği bir haberde "binlerce asi Kürt Ararat dağında müstehkâm mevzileri tutmuşlar. İran Kürtleri de onlara yardım etmektedir. Türk Erkanı Harbiyesi bunlara karşı uzun süreli bir mücadele için 66 bin asker ve jandarma ile 100 uçak Van ve Bayezit bölgelerine gönderildi. Bu büyük güç onları yenmek için yeterlidir." demektedir. Hükümetimiz İran ile diplomatik ilişkilerini göz önünde bulundurarak 4-5 gün içerisinde bir nota vermiş. Bu nota da İran'a tavsiye ve tembihler de bulunmuş ve İran çok sıkıştırılmıştır. İran bu notaya cevaben: "Bizim müşterek sorunlarımız samimiyet ve kardeşçe halledilmelidir. Notada yazılanlar haksız ve bizimle ilişkisi olmayan olaylardır." Bizim ikinci notamızda şunlara yer verilmişti: "Aramızda bulunan sınırlarımızı birlikte samimice savunmamız gerekir. Komşusundan kaçanları sınıra yakın yerlerde barındırmak ve onların tekrar sınırları geçip darbe yapmaları demek sınırlara tecavüz etmek demektir. Eşkiyaları koruyan bir devletin komşu devlete dost olduğunu iddia etmesi boş ve emniyetsiz bir şeydir. Eğer şakilere karşı sürdürülen hareket uzun sürerse, İran'ın bunları kırmasını gerekli görüyoruz!"

Birkaç gün önce meydana gelen bir olay Ağrı'luların yenilgisini

ve İran'ın Türkiye'ye yardım etmesinin nedeni oldu. Zilan vadisindeki yenilgiden sonra kadın ve çocukların bir kısmı Celalilerin İran'daki yaylalarına kavuşabilmişlerdi. Bu yayla Türk sınırının bitişiğinde, İran toprakları içerisinde Ovacık bölgesindeydi. Zilanlıların bu bölgeye sığınması üzerine, Türk kuvvetleri bu bölgeye saldırdılar. Yaylayı ele geçirdiler. Uçakları, Çaldıran bölgesini bombaladılar. Yayladaki çadırlar, Türklerin ayakları altındaydı. Kadın, çocuk ve malların Türklerin eline geçmemesi için yayladakiler çatışarak Türklerin ateş yağmuru altında Ovacık ovasına dönmüşlerdi. Türkler de yaylaları işgal etmişlerdi. İran topraklarının işgal edilmesi ve Çaldıran'ın bombalanması karşısında İran sınır kuvvetleri hiç bir şey yapmamışlardı. Tersine Mako bölgesi Fermanarı bu bölgedeki halka, çoluk-çocuk ve malları ile birlikte tekrar düşmanın elindeki eski yerlerine (yaylalara) dönmelerini emretmişti. Bunun üzerine Celali aşiretinin lideri Halit Ağa (Xalid Axa) cevap olarak: "Türk devleti, İran topraklarına saldırarak bu bölgeyi ele geçirmiş. Bizim adamlarımız size itaat edecekler. Bir subay ve birkaç askerimiz gelsin, biz de bu subayın komutası altında gidip işgal edilen yerleri Türklerden geri alalım. Fakat kadın, çocuk ve mallarımızı oraya götürüremeyiz!" der. Ertesi gün Yaver -Binbaşı- Fetullah, Mako'lu Türklerden birkaç süvari ile çıkıp geliyor. Xalid Ağa'nın kardeşi Muhammed Emin Ağa ve bu bölgenin ileri gelenleri ile birlikte kendilerini karışlayarak hoş geldiklerini söylüyorlar. Yaver emrederek:

-Mako'dan çıkın, kendi sınırlarınıza doğru, yaylalarınıza gidin!

Muhammed Emin cevap olarak:

-Sınırdaki çadırlarımızın bulunduğu yerleri Türkler ele geçirmişler, kadın, çocuk ve sürülerimizi götürüp Türklerine eline teslim edemeyiz. Fakat, ben kendim savaşçılarım ile birlikte sizin emrinizin altındayım, emir verirsiniz gideriz!

Yaver Fetullah:

-Kadın, çocuk ve sürülerinizle birlikte gitmeniz gerekiyor. Hemen çadırlarınızı toplayın ve yola koyulun!

Muhammed Emin Ağa kendisine tekrar:

-Niçin kadın ve çocuklarımızı düşmanın kurşunlarının altına atıp öldürtelim? Biz erkekler gitmeye hazırız!

Bu tartışma sırasında Yaver Fetullah, Muhammed Emin Ağa'yı çadırının önünde vurup öldürüyor ve atını sürerek oradan

var hızıyla kaçıyor. Aşiretin tüm silahlı adamları devlete olan saygınlıkları nedeniyle ardından tek bir kurşun bile patlatmıyorlar, yalnızca Yaver Binbaşı ile gelen süvarileri yakalayarak silahlarını ellerinden alıyorlar ve serbest bırakıyorlar.

Halid Ağa, kardeşinin cenazesinin üzerine gelince Mako yöneticilerine bir yazı yazarak "kardeşim öldürüldü! Şahinşah'a kurban olsun! Sonbahar olduğu için biz artık kışlık köyümüze gidiyoruz. Kimse bize mani olmasın!" diyerek haber gönderiyor. Gece yüklerini toplayarak yola çıkıyorlar. Gece yol alıp, gündüzleri sürüleri otlasın diye mola veriyorlar. Bir gece yarısına doğru Gacot vadisine giriyorlar. Asker sayısı artırılan Gacot karakolu en üst tepeye kurulmuştu. Buradan aşiretin üstüne kurşun yağdırıyorlar. Aşiretin savaşçıları ise karakola hücum ederek subay ve askerleri yakalıyorlar, silahlarını ellerinden alıp yollarını açıyorlar. Taneli köyü yakınlarına gelip çadırlarını kurarlar. Burada Türk asıllı, Azeri Yaver Fetullah, Mako kumandanının ailesinden bir kadın ile evlenmişti. Yaver Binbaşı, Türkiye'ye yardım etmek için, bu hile ve oyunlara başvurarak tabur komutanlığını, genel kurmayı ve Şahinşah Devletini Kürtler'le karşı karşıya getirmeyi başarmıştı.

İki gün sonra haber Ağrı'ya yetişti. Bu nahoş olayı olumlu bir şekilde sonuçlandırmak için ben ve birkaç Ağrı'lı lider beraber Celalilerin yanına gittik. Celalilerin, Gacot karokulunu ele geçirerek yakalayıp beraberlerinde getirdikleri subay ve askerlerin silahlarını geri vererek Mako'ya gönderdik. Mako'ya teşekkür eden Fırka-Tabur Kumandanı General Hasan Han Muqedem'e bir de yazı gönderdim. Bu yazıda meydana gelen bu nahoş olaylardan müteessir olduğumuzu ve İran devletinin vereceği her emre uyacağımızı bildirdim. Kumandan, Agalarof isminde bir subay ile cevap gönderdi. Agalarof: "Sakanlı'ların reisi Musa İbrahim'in verdiği rapora göre Ağrı süvarileri, İran sınırına saldırıya geçmek için hazırlanmışlardır." diye haber verir.

Sakanların reisi Musa İbrahim çadırlarını İran sınır karakolunun yanındaki Ayıbey tepesinde kurmuştu. Bu raporu da Ayıbey sınır karakolu kumandanı Türk asıllı Mülazım Yusuf Han, Musa İbrahim'in bilgisi dahilinde yazmış ve göndermiş. Herhalde kumandanı Yaver Fetullah Bey'in planlarının tamamlanması için bu doğrultuda emir almıştı. Fakat, ordu kumandanı burada geçirdiği birkaç yıl içe-

risinde Ağrı'luların amacını iyi öğrenmişti. İhsan Nuri'nin böyle bir iş yapamayacağını düşünerek bu raporu önemsememişti.

İran devletinin güveninin yeniden kazanılması için Halid Ağa reislikten çekilerek yerine büyük oğlu Emo Ağa Celali aşiretinin reisiğine getirildi. Kardeşlerinden Mustafa ve amcası oğlu Hesenê Halid, iyi niyetlerini göstermek için Mako'ya gönderilerek ordu kumandanının emrine verildi. Kumandan Mustafa'yı kendisiyle birlikte Tebriz'e götürdü. Birkaç gün sonra tekrar Mako'ya getirip, devletin kendisine güvendiğini açıkladı.

Mako şehrinde Halid Ağa'nın dostları çoktu. Bunlardan birisi Halid Ağa'nın oğlu Mustafa'ya: "Çabuk köye, babana git ve söyle, bu gece askerler evinizi kuşatıp, babanı sağ veya ölü ele geçirecekler!" deyince Mustafa babasının Zomasına gidiyor ve durumu anlatıyor. Dostuna çok güvenen Halid Ağa, gece yerlerini değiştirerek eski yerlerinden uzaklaşıyorlar. Halid Ağa'nın amcası oğlu Hesoyê Eyup Ağa'nın çadırları geri taraflarda, İşxin'e yakındı. Halid Ağa'nın dostunun sözlerine inanmayarak yerinden kımıldamaz. Haber ise doğruymuş. Gece devlet ve cirik denilen devletin silahları ile sliahlanmış, devlete yardım eden sivillerden oluşan birlik Halid Ağa'nın yerlerini ele geçirmek için saldırırlar. Yerlerin boşandığını gören bu kuvvetler gidip Hesoyê Eyup Ağa'nın çadırlarını kuşatırlar. Sabah erkenden Hesoyê Eyup Ağa sürüleri ile uğraşırken vurularak öldürülür. Çadırlara ateş açılıyor. Karısı da öldürülür. Çobanlar ve Zomada bulunan adamlar çatışmaya tutuşurlar. Silah seslerinden bir deste Kürt savaşçısı gelir ve çatışmaya katılırlar. Devlet güçleri yenilirler ve kaçmaya başlarlar, fakat Kürt savaşçıları onların peşini bırakmazlar ve onlara büyük hasarlar verirler. En fazla bu çatışmada ölenler ise Cirikler olur.

Ağrı liderleri bu meseleye el atıp, Xelkan aşiretinin önüne geçerek İran devletine itaat etmelerini sağlar. Fakat onların artık İran devletine güvenleri kalmamış ve devletten soğumuşlardır. Şahinşah Delvetinin Kürtlerin tümüne Şaki demelerinin ve Şah Hazretlerinin, Ağrı'nın yok edilmesi, Kürtlerin yenilmesi için Türklere yardım etme nedenini oluşturan haberlerin nasıl olabileceğini bir türlü anlayamıyorduk. Bir çok söylenti var. En fazla ihtimali olan söylenti şudur: Türk asıllı, Mako kumandanının ailesi ile de akrabalık kurmuş olan Yaver Fetullah'ın hazırladığı yalan ve hilelerle dolu rapor-

lardır. Fakat bu da dört yıldan beri Ağrı'lıların İran devletine karşı tutumunu hiçe sayacak kadar önemli olmaması gerekirdi. Bazı Türkçe konuşan Azerbaycanlılar, kendi geçmiş ve tarihlerinden haberleri yoktur. Eğer eski İran tarihini araştırıp okurlarsa, Moğalların İran'a gelmelerinden önce bu halkın çoğunluğunun İrani olduğunu göreceklerdir, bunlar, kendi anavatanlarından çıkmamış ve başka bir yere gitmemişlerdir. Bu Azeriler süreç içerisinde, korkularından kendi atalarının dillerini unutarak Türkçeye alışmışlardır ve bugün de kendilerine Türk diyorlar. Bundan dolayı da kendi atalarına ihanet etmişlerdir. Ama buna rağmen bunların arasında kendi geçmişlerinden haberdar olanların sayısı küçümsenmeyecek derecede çoktur.

Zilan vadisinden uzaklaşan (muhacirler) Ağrı'ya geldiler. Bundan dolayı da çoluk, çocuk Ağrı'ya doldu. Yiyecek konusunda çok sıkıntıya düştük. Bu uzun mücadelede peşmergeler silah ve cep hanelerini düşman Türk askerlerinden alıyorlardı. Fakat mermiler yetmiyordu ve hiç bir yerden yardım gelmiyordu. Her ne kadar sonradan Xoybûn karar alarak Tebriz'deki Taşnak üyeleri vasıtasıyla ayda 300 Tümen gönderdiğini duymuştysamda bu parayı Taşnak temsilcisi alıyor ve bana bir şey söylemiyordu. Yalnızca bir defasında iki at satın almıştı. Birini kendisi ve diğerini de benim için. Sovyet devleti onu kandırarak götürdükten sonra bu para elimе geçti. Hatta Kanikork savaşına kadar silahım yoktu. Param olmadığı için de bir tüfek alamıyordum. Sonunda bu savaşta düşmanın elinden bir tüfek ele geçirmiştim. Sakan aşireti büyük reislerinden Lezgin Silo'nun Zoma'cıları,(13) büyük ve küçük Ağrı arasındaki bölgede çadırlarını kurmuşlardı. Türkiye-Iran sınırı burada idi. Biz bu bölgeye gittik. Burada bir pınar vardı. Ben Lezgin Silo'nun evine gittikten hemen sonra çok susadım. Lezgin Ağa bir adamını taze su getirmesi için pınara gönderdi. Biraz sonra eli boş geri dönen Lezgin Ağa'nın adamı pınarın kurduğunu ve bir damla suyun kalmadığını söyledi. Hepimiz şaşırdık. Lezgin Ağa: "Biz Zilan'lıların gelmesi ile bu pınar kurudu. Allah bilir, binlerce yıldan beri bu pınar var. Bizler pınarın üzerine gelince o da kurudu, suyun nereye gittiği de bilinmiyor!" dedi. Gidip pınara baktık gerçekten de kurumuştuk.

SON SALDIRI

Düşman uçakları sık sık Ağrı semalarında uçuyor ve bomba yağdırıyorlardı. Bazen savaşılarımızın ateşleri onlara isabet ediyordu. Bazıları kendi iniş yerlerine sağ dönemiyorlardı. Bunlardan bir tanesi korkusundan çok yükseklerde uçmaya başladı. Ağrı'nın üst noktasına kadar yükselmişti. Ağrı'nın buna tahammül etmesi mümkün değildi. Çünkü Ağrı bugüne kadar kendi zirvesini insanlardan saklamıştı. Uçağın bu kadar yükselmesi onun zoruna gidiyordu. Ağrı aynı zamanda kendi çocuklarının düşmanın bu kadar cesur olması ve yüksekte uçarak zirvesini görmesini kabul etmezdi. Ağrı bu uçağa bir hava yumruğunu savurarak Aralık bölgesinde yere düşürdü.

Artık yayladan inme zamanı gelmişti. Yayladakilerden bazıları aşığı inmiştiler. Hüseyin Paşa'nın oğlu Nadir, kendi süvarileri ile Ağrı'dan çıkarak yiyecek temin etmeye gitti. Burada şunu belirtmeyi gerekli gördüm: Hüseyin Paşa'nın çocukları, Memo ve Nadir, babalarının olumsuzluklarını, Kürtlerin bağımsızlığı uğruna büyük fedakârlıklar yaparak telafi ettiler. Tüm ulusun içinde itibarlarını arttırdılar ve tekrar sevildiler. Ayrıca Hüseyin Paşa, kendi halkına karşı yaptığı suç ve hataları ile bütün Kürt yurtseverlerini müteessir etmiş olmasına rağmen Muş bölgesinde ileri gelen ve aynı zamanda yurtsever biri olan Medeni'nin babası Hacı Musa Bey de halk arasında artık hain ve hilebaz olarak damgalandı.

Mako kumandanı, kendisine ve Şahinşah devletine olan güvencimizi ve inancımızı tam tersine çevirdi. Şöyle ki: Kumandan, daha önce bize gönderilmiş olan Mülazım Agalof'u sınıra, benim yanıma gönderip bize Mako kumandanını bir kervan gönderip bü-

tün ihtiyaçlarımızı Mako'dan temin edebileceğimizi, daha önce Mako da kalan Sovyet konsolosunun bunu görüp Türklere anlatması için bu yardım yapılmadığını açıkladı. Tabi eğer haber doğru ise, bizim için çok büyük bir yardım olmuş olacaktı. Bu dar günlerde bu yardım çok önemliydi. Fakat bunun da Ağrı kuvvetlerini felce uğratmak ve onun faaliyetlerini durdurmak için hazırlanmış bir oyun olduğu ortaya çıktı.

Başından belirttiğim gibi, biz Kürtler en saf, en eski İran-Aryenleri olarak kendimizi biliriz. İran tarafından kendimize bir düşmanlık beklemiyorduk. Bu nedenle de Mako kumandanının yardım edeceğine inandık. Ayrıca uzun zamandan beri İran'a kimseyi bırakmadıkları için yiyeceğe çok ihtiyacımız da vardı. Bu habere çok memnun ve minnetdar olmuştuk. Büyük bir kervan hazırlayıp sevinç içerisinde İran'a gönderdik. Fakat bizi kandırışlardı. Bir daha da kervanın yüzünü görmedik. Onları İran'da yakalamışlardı. Kervanı gönderdiğimizizin ertesi günü Rûmi'nin otuzüç bin kişilik ordusu topları, tankları ve uçakları ile birlikte en büyük saldırısı başladı. Ağrı'nın arka tarafına düşen İran toprakları ile beraber bütün Ağrı'nın tümü kuşatılarak bize hiç bir çıkış yolu bırakılmaması için Türk ordusu emir vermişti. Mako kumandanı kendisi ile aynı ırktan olan bize bu saldırıyı gizlice bildireceği yerde bizi aldattı. İran'a kervan gönderme vesilesiyle bir miktar savaşçıyı da ellerimizden çıkardı. Bununla da kalmayarak, bundan birkaç yıl önce İran'dan sürülen ve Türkiye'ye geçip, bizim tarafımızdan Ağrı'nın kuzeydoğusuna, Serdar Bulağ'a yerleştirilen Kızılbaoşlu aşiretini çeşitli vadlerle gönüllerini alarak İran'a geri çekti. Böylece de Ağrı'nın bu kesimini savunmasız bıraktı.

Türk hükümeti yalan, hile ve korkutma yoluyla Ağrı savaşçılarını Ağrı'dan koparıp hakimiyeti altına almak için çabalıyordu. Haydaranlıları kendi bölgesinden uzaklaştırmak istiyordu. Bunun için de çok çabalıyordu. Bro Heski ve Şeyh Abdulkadir'e bir yazı yazarak Celali ve Heyderan savaşçıları ile birlikte dağdan çıkıp kendi köylerine dönmelerini, eğer böyle yaparlarsa kendilerine zarar gelmeyeceğini ve devletin onlara artık karışmayacağını bildirdi. Fakat Kürt fedailer, Rûmi'nin bu istemlerine uymaktansa açlığı, yoksulluğu ve kendi ulusal bayraklarının gölgesi altında şehit düşmeyi tercih ediyorlardı. İçlerinde bir tek Heyderanlı yüz yaşını aşmış olan

Hesen Ağa, oğlu Bayzid Ağa ile gidip teslim olmuşlardı. Heyderanlı Pêşmergeler bu ikisinin yollarını kesip öldürmek istemelerine rağmen Kürt komutanlığı bu ihtiyarın Kürtlerin eliyle öldürülmesini engellemişti. Daha sonraları, Ağrı'nın düşmesinden sonra Türklerin bu ihtiyarı döverek öldürdükleri anlatılıyordu.

Saldırıya başlayan Türk ordusu ilerliyordu. Biz arka taraflardaki İran sınırından ermindik. Kadın, çocuk ve sürülerimizi güvenilir bildiğimiz bu bölgeye, İran sınırına doğru gönderdik. Pêşmergeler de Türklerin saldırısına karşı durdular. Daha önce Kanikork savaşında olduğu gibi düşmanı yavaş yavaş Ağrı'nın içlerine çekerek yormak ve kayalıkların ve derin vadilerin içinde darmadağın etmek istiyordum. Türk uçakları semalarımızda uçuyor, kadın ve çocukların üzerine bombalar yağdırıyordu. Bir gurup uçak gidiyor, bir gurup görünüyordu. Bro Heski, üç oğlu, İbrahim Ağa ve dört Hese Sori savaşçısı ile batıdaki tepeleri tutmuştu. Düşman çok şiddetli saldırılarına rağmen Bro'yu yerinden oynatamamıştı. Ancak ve ancak ecel Bro'nun tüfeğini susturabiliyordu.

Savaşın ikinci günü her iki taraf kendi savaşımından memnun idiler. Üçüncü gün de Ağrı savaşçıları atalarından kalma fedakârlıklarını göstermiş, çok şiddetli ve kanlı bir savaşa girmişlerdi. İşte tam o zaman İran sınır karakolunun bulunduğu Ayıbey tarafından önce top ardından tüfek ve mitralyöz sesleri yükseldi. Bizim için İran askerleri ile de bir yandan çatışmak çok kötü olacaktı. Ben, bu durumun yanlış anlama sonucu meydana geldiğini düşünerek meseleyi halletmek için o tarafa doğru gittim. Oraya vardığımda, Türk kuvvetlerinin İran tarafından, Ağrı'ya saldırıya başlamış olduklarını gördüm. İran devletinin Türkiye Cumhuriyeti'nin isteği üzerine Kürt Milli Kurtuluşçularını yani İranî Aryen ırkını ortadan kaldırmak için bu topraklarını Türk ordusuna verdiği anlaşılıyordu!

Ben burada, kendilerini en eski İran Aryenleri olarak bilen ve Türk devletine karşı savaştıkları bu birkaç yıldan beri İran devletine karşı saygı ve iyi niyetten başka hiç bir kötülük yapmayan Ağrı Savaşçılarının kendilerine yapılan bu haksızlık karşısındaki sitemlerini İran yurtseverlerinin gözleri önüne seriyorum.

Durum değişmiş, Kürtlerin savaştaki durumları daha da kötüleşmişti. Çok genişlemiş olan cepheyi doldurmak Pêşmergeler için

artık mümkün değildi. Bu nedenle zorunlu olarak akşam karanlık basmaya başlayınca Ağrı'nın yükseklerine çekildik. Dördüncü gün de, Kürt savaşçıları kendi topraklarının her karışını son savaşçıları'nın kızıl kanı ile sulamadan bırakmayacaklardı. Hatta bazen saldırıya geçiyor, düşmanı uzaklaştırıyorlardı. Esir aldıkları askerlerin silahlarını alıp onları tekrar serbest bırakıyorlardı. Kürt savaşçılarının son şiddetli saldırısı Kolordu Komutanı olan Salih Paşa'yı, ölen askerlerin yerlerinin doldurulması ve Kürtlerin önüne geçebilmek için yardım istemek zorunda bırakmıştı. Bu yardım kuvvetlerinden bazıları savaşın son günlerinde bize esir düştüler. Bu esir düşenler bize, Başkale'den yola çıktıklarını ve gece gündüz demeden yol alıp Ağrı'ya geldiklerini söylediler. Biz ise hiç bir yerden yardım almıyorduk. Hiç bir yerden yardım umut etmiyorduk. Yukarıdaki sayfalarda da anlattığım gibi, Türkiye, Kürdistan devrimini yenmek için 66 bin asker ve jandarma ile 100 den fazla uçak göndermiş ve saldırıya geçmişti. Kalan diğer kuvvetlerini de gerek Türkiye Kürtleri, gerekse İran Kürtleri'nin Ağrı'nın yardımına yetişmemesi için görevlendirmişti. İran sınır karakoluna yakın olan Ayıbey tepesine yerleşen şakilerin reisi Musa İbrahim'in Zomasının çadırlarını bombalamışlar ve çokça insanlarını öldürmüşlerdi. Kadın ve çocuklar kurşun yağmurundan ve uçakların bombardımanından bir o yana bir bu yana kaçıyorlardı. Kadınlar, kendilerinin ve çocuklarının düşman eline düşmemesi için kendi erkeklerinin eliyle öldürülmeyi istiyorlardı.

Düşman çemberi o kadar daralmıştı ki, düşman ateşini yalnızca bir bölge üzerinde yoğunlaştırabiliyordu. Meydan Kербela gibi olmuştu. Yalnız bir farkla ki Araplar kadın ve çocuklara karışmıyorlardı. Ama Türk saldırganları, hamile Kürt kadınlarının karınlarını süngüleriyle deşiyor, henüz ana karnındaki çocukları çıkarıp parçalıyorlardı. Bro Heski'nin yeğeni Diwan'nın karısı Şeker ve Türklerin eline geçen diğer kadınlar bu şekilde öldürüldüler.

Düşman bu insanlık dışı zulmü kadın ve çocukların feryadı karşısında savaşçılar, çemberi kırarak kadın ve çocukları düşmanın içinden çıkarmaya karar verdiler. Heyderan ve Kelturilerden oluşan bir deste Başkend ve Ahorik (Axorik) yönünden saldırıya geçerek düşmanı dağıttı. Bu saldırı ile düşmanın zayıf halkası keşfedilmişti. Güneş battığı zaman hayvanları bırakarak çocuk ve kadınları alıp iki yerden çemberden çıkmaya başladık. Birinci deste

bir gece saldırısı ile düşman çemberini yarıp dışarı çıktı. Bende bu destenin içindeydim. İkinci destenin içinde Bro Heski vardı. O gece Axorik bölgesinden çıkamadılar. Gündüz bölgeden çıkmayı başarmışlar ve ikinci gece İran Topraklarına kavuştular. Biz çemberden çıktığımızda birkaç asker esir almıştık. Bunlar Van bölgesinden iki günde buraya geldiklerini söylüyorlardı.

Bekiranların kahraman reisi Resulê Silo adamları ve Seyid Resul birkaç savaşçısı ile beraber Korhan (Qorxan) tarafından İğdir bölgesine gittiler. Reşoyê Silo kendi adamları ile beraber bir dönem Zilan vadisinde kaldı. Birkaç sefer Türk askerleri onlara saldırarak dağıtmışlardı. Bundan sonra da bir çatışmada şehit oldu. Seyid Resul Berzenci de birkaç adamı ile beraber Bayezit'e yakın bir dağda birkaç gün aç kaldılar. Sonunda Türklerin eline geçiyor. O da şehid edildi. Bu şekide Bağımsız Ağrı Bölgeleri Türklerin eline geçiyor ve Türkler Kürtleri öldürme siyasetlerini her tarafta işletiyorlardı.

Ademi aşiret reislerinden Mihoyê Temir Ağa çok ihtiyarlamıştı ve kuvvetten düşmüştü. Yolda gidecek gücü kalmamış. Erciş'in düşmesinden sonra adamlarının yardımı ile Ağrı'ya varmıştı. Baş ağrısında hastalanmış olan Elikoyê Heseni ile orada burada kalmış olan diğer ihtiyarlar Türklerin eline geçmişlerdi. Esirlik dönemlerinde bu ihtiyarların bedenleri Türk askerlerinin deneme tahtaları haline gelmişti. Eliko'nun karısı Heval güzel ve salim idi. Kocasına çok bağlı ve fedakardı. Kocasını hiç yalnız bırakmazdı. Kendi küçük kızı ile birlikte kocasının yanında kalmıştı. Ferzende'nin karısının büyük olan diğer kızı kendisini annesine yetiştirmişti. Bu dört kişi Türk askerlerinin kurbanları arasına girdiler. Ruhları göğe doğru yukarı çıktığı halde yine de birbirlerinden ayrılmamışlardı. Bunlar Kürtlerin vefakarlığının simgesi oldular.

Ağrı'nın düşmesinden sonra Ahmedê Heci Biro ve kardeşlerinin kadın ve çocukları olan 27 kişi, Ağrı'nın İran sınırına yakınındaki Serekani bölgesinde Türk askerlerinin eline geçiyorlar. Büyük, küçük, suçsuz ve savunmasız olan bu insanların tümü kurşun yağmuruna tutuluyor ve katlediliyor. Cenazeleri bir süre yerde kalıyor. Ağrı'daki son çatışmada kardeşi Safi Paşa'yı kaybeden Ahmedê Heci Biro diğer iki kardeşi Arslan ve Abdullah ile birlikte öldürülenlerin yanına geldiklerinde kendi insanların kanlar içindeki cesed-

lerini görürler. Heci Bro'nun karısı ve onunla birlikte öldürülenler yalnız oğlu Ahmed'in davasından dolayı değildir. Çünkü Heci Bro'nun bütün güçleri Kürt Ulusunun Bağımsızlığı yolundaki mücadelenin içinde yoktu. Bu ancak kahraman kardeşleri Arslan ve Abdullah'tan dolayı yapılmıştı. Onlar da bir süre Türklere karşı savaştıktan sonra özgürlük şehitleri arasında yerlerini aldılar.

Türk komutanı Ağrı'daki çatışmalar sırasında Mako komutanlığı tarafından büyük kayıplara uğratılmış, İran Celalilerin lideri Xalid Ağa'ya bir yazı yazarak onları Türkiye'ye davet etti. Ağrı yenilgisinden sonra İran devletinin korkusundan, yanına Xelkan ve İran Celalilerini de alarak yurdunu bıakıp Türklerin sözüne inanarak Türkiye topraklarına geçtiler. Türkiye onları ta İstanbul'un ötesine Edirne bölgesine gönderdi. Xalid Ağa ve oğlu Mustafa burada Allah'ın rahmetine kavuştular. Diğerleri ise yavaş yavaş firar ederek kendi yurtlarına yani İran'a geldiler. Xalid Ağa olayı üzerine Zühtü Güven şöyle yazıyor: "Ağustos ayında İran'daki aşiretlerden Xelkanlıların lideri Xalid Ağa'nın kuvvetleri ile İran kuvvetlerinin çatıştıklarını duyduk. Bu çatışmada Xalid Ağa kuvvetleri, İranlılara yüzden fazla kayıp verdirerek Ayıbey dağlarına çekilmişti. O günlerde Sovyet sınır subayı, bizim sınır subayımıza haber göndererek 400 Xelkan ailesi bugünlerde Türkiye topraklarına geçtiler, bu aşiretin 800 silahlı adamı var. Aras nehri kenarındaki sınır köylerimizin halkı bunlardan korkuyor. Eğer siz bir şey yapmıyorsanız, biz bunları geri göndereceğiz!- demiş." Bu durum Ruslar'ın Türk kuvvetlerine yardıma gelmelerine neden olmuş. Ağrı'nın kuzeydoğusunu ele geçirmişlerdi. Tıpkı benim duyduğum ve Ermeni temsilcisi Vahan'ın Ağrı'dan çıkarken tesadüf ettiği gibi: Baron Vahan'ı Tarhan'da gördüğüm zaman bana: "Biz Ağrı'dan çıktığımız zaman, gece karanlığından yararlanarak giderken yolumuzun üzerinde Rusları gördük. Rusça kim olduğumuzu sordular. Ben de kendi dilleriyle cevap verdim. Gecenin karanlığı birbirimizi görmemizi engelledi." dedi.

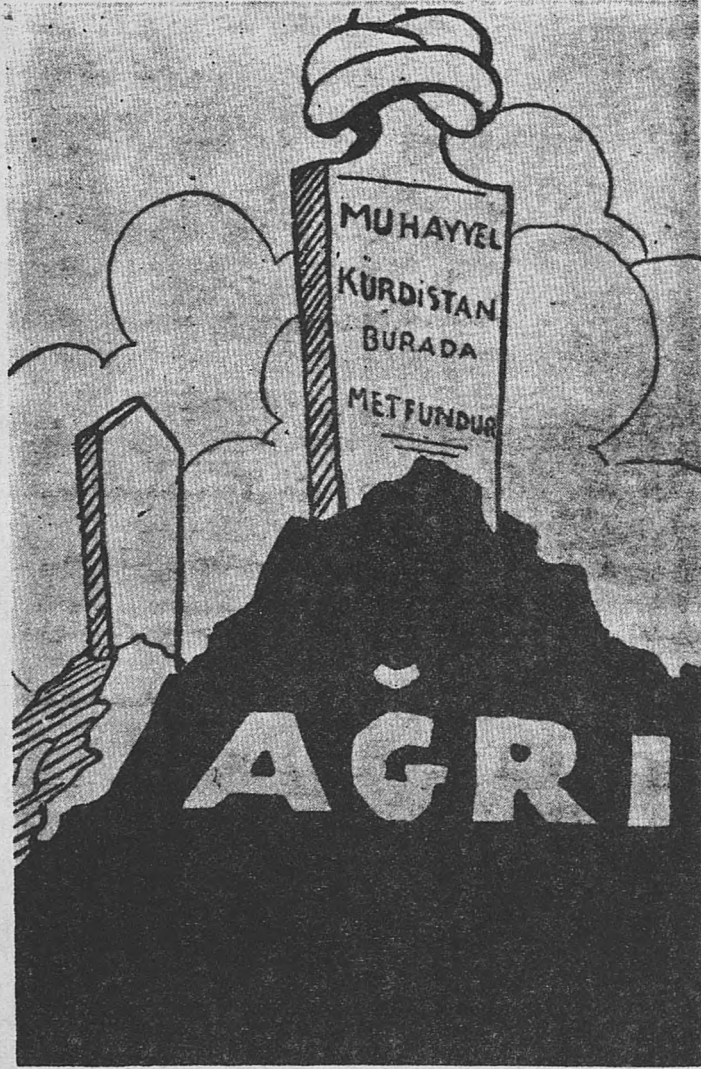
Daha önce de söylediğim gibi Ağrı bölgesinin ismi ile anılan Kürt Ulusunun Özgürlük uğruna isyanı bir ara ta Irak ve Suriye sınırına kadar uzanmıştı. Fakat Kürdistan'ın tümünde esaslı bir teşkilat yoktu. O zaman bölgeler arasında esaslı bir irtibat oluşmamıştı. Yalnızca Ağrı'daki az bir kuvvetle bölgeyi işgal etmiş, özgür Kürt idaresini kurmuş, üç renkli Kürdistan Bağımsızlık Bayrağını göklere

çekmiştik. Diğer bölgelerde de Fedai Desteleri kendi bölgelerinde mücadele veriyorlar ve Türklere kayıplar veriyorlardı. Ağrı'nın yenilgisinden sonra da bazı guruplar çatışmalarını sürdürdüler. Ağrı'nın yenilgisi, Türk devletinin kuvvetlerinin fazlalığı, silah bakımından üstünlüğü ve örgütlü yapısı ve Ağrı'ya gelebilecek yardımların yollarının Türk güçleri tarafından engellenmesi sayesinde oldu. Sason ve Dersim dağlarında bu mücadele, doktor Kamuran Bedirhan'ın da Beyrut'ta çıkan "Le Jour" denilen Fransızca çıkan bir gazete de Kurdistan adlı bir makalesinde söylediği gibi ta 1938 yılına kadar devam etmiştir.

Ağrı yenilgisi, Türkiye yöneticilerinin dillerine ve yazarlarının kalemine taze kan verdi. Türkiye Adalet Bakanı Mahmut Esad Bozkurt Ödemiş'te verdiği ve Milliyet gazetesinin 19 Eylül 1930 tarihli sayısında yayınlanan demecinde; "Dost ve düşman bilmelidir ki bu memleketin efendisi Türklerdir! Türkiye içerisinde yaşayıp damarlarında asil Türk kanı olmayanların bir tek hakkı vardı: Uşaklık ve esirlik hakkı!" demiş.(14) Mahmut Esat, içinde milyonlarca Kürt, Laz ve Çerkez'in yaşadığı Türkiye devletinin bir bakanı sıfatıyla ırkçılığını göstermiş. Kürt ulusu Türkiye devletinin bu siyasetini anlamıştı. Boynunu esaret ve köleliğe eğmezdi. Bilinçli bir destesi ile red cevabını vermek ve diğer halkların da birlikte ayaklanması için başkaldırdı. Bu yolda binlerce kurban verdi. Bugün de özgürlüğe aşık ulusların önüne kadın, çocuk, ihtiyar ve gençlerinin kanları ile yazılmış ve kendi haklarının temsilcileri eliyle korunmuş bu belgeyi kamuoyunun taktirine sunmuştur.

Mahmut Esad, Türk devletinin bir bakanı sıfatıyla Türk Devletin bu konudaki görüşlerini dile getiriyordu. 66 bin asker ve jandarma gücü ile 100 den fazla uçak ve top kullanarak, İran ve Sovyetlerin yardımı sonucunda Ağrı'nın yenilgisini "Milliyet" gazetesi bir resim ile göstererek başarılarını açıklıyor. Bu resim de; Büyük Ağrı dağı üzerinde bir mezar ve mezardaki cesedin ayakları ise küçük Ağrı'nın üzerinde sürünüyor şeklinde gösterilmiş. Mezar taşına ise şöyle yazılmış; "Burada Hayali Kürdistan yatıyor!" Fakat onlar onlar bilmezlerki Özgürlük aşkı seller gibi güçlü olur, karşısına çekilmiş bendleri ne kadar sağlam olursa olsun yıkıp geçiyor. Onarılması çok zor olan hasarlara yol açıyor. Bu sellerden faydalanmasını bilmeyen, onları tarım için elverişli bir hale getirme uğraşısını

Sömürgeci gazetelerden. (Milliyet gazetesi 1930)

vermeyenler sellerin oluşturacağı afetlerden kurtulmaları mümkün olmayacaktır. İşte bu Mezar taşına yazı yazdıran kendi düşüncesini ise göstermemiş, acaba "Hayali Kürdistan" mı yoksa Kürdistan zerindeki Türk hakimiyeti mi ebediyen bu mezara gömülmüştür? Son dönemlerde de herkesin gördüğü gibi "Milliyet" gazetesinin Ağrı'nın üzerindeki gömülü mezarın içindeki cesed "Türkiye Kürdistan'ının" dağlarında birkaç defasında sesini ıkatarak ölmediğini,halen yaşadığını göstermiştir.

şimdi Kürtlerin, zgrlk davaları için gösterdikleri fedakarlığın ve kahramanlığın sadece bir parçasını gösteren bu açıklamalardan, sonra değerli okuyuculardan kanlarını kendi ulusal kurtuluşları yolunda döken, hedeflerine ulaşmak için hiç bir şeyi esirgemeyen ve bu yolda da ölümsüzlüğü hak etmiş olan Kürdistan zgrlk şehidlerinin ruhları önünde başımı eğerken sağ kalanlara da selam ve sevgilerimi iletmememe müsaade etmelerini istiyorum.

SONSÖZ

Ağrı dağı olayları hakkında kendi gazetelerine haber veren The Times gazetecileri haberlerini Türkiye Savaş Erkanlığı'ndan aldıkları belli oluyor. Ben hiç bir yerde Ağır savaşçılarının sayılarını yazmamış veya belirtmemişim. Beşbuuk yıl Türkiye'nin için de bir bölgeyi kurtarıp ve bir Kürt idaresini oluşturarak Türk devleti ve ordusunun gözleri önünde Ağrı'nın burçlarına üç renkli Kürdistan Bağımsızlık Bayrağını dikerek dalgalandıran bu kahramanların sayısını düşündüğümde gururluca bin yaşa diyorum. Bu kahramanların sayısını çok abartmışlar. şunu diyebiliyorum: Bu atışmalarda Kanikork savaşçıları vardı. Sonradan gelen diğer savaşçılar ise uçakları savunmak için gelen Tk kuvvetlerine karşı savaşıyorlardı. Zinya Ağrı'ya gidenler onlardı. Buralarda kimseyle karşılaşmayınca dönerek düşman güçleri ile çatışmaya girenler yine onlardı. Uçağı vurup yere indiren Bro'nun yeğeni, Eyup Ağa'nın oğlu idi. Tklerin Ağrı'ya son saldırısına The Times gazetesine göre Van ve Bayezit bölgesine Türk Savaş Erkanlığı'nın altmışbin asker yüzden fazla uçaktan oluşan bir kuvvet göndermiş ve bunların en az yarısı harekate katılmış. Yine bu gazeteye göre, binlerce Kürt silahlı savaşçısı Ağrı'ya yerleşmiş ve burayı tutmuşlar. Fakat değer bin eğer yalnız

500 Kürt savaşçısı bu çatışmalarda bulunmuş olsaydı savaşın neticesi de başka olurdu. Ben burada Türk askerlerinin zayıflığını ve beceriksizliğini belirtmek istemiyorum ama ben kendim Türk ordusunda görev yapmış Arnavutluk, Rus, Yemen, Gürcü ve Ermenistan savaşlarına katılmışım. Meslektaşım olan Türk subaylarının ve askerlerinin başarılarına da şahit olmuşumdur. Fakat buna rağmen Ağrı ispatlamış ki onlar hiç bir zaman Kürt savaşçılarının önüne geçemezler. Kürtler savaşlarda hiç bir zaman sayılarına bakmazlar, eğer Kürtler yürekten savaşılırsa, birbirlerine ihanet etmezlerse, kendi halkının düşmanlarına yardım etmezlerse hiç bir zaman sırtları yere gelmez. Hiç bir zaman onlarla baş edilmez.

AĞRI

Agrî, Agrî tu agir bûy
Lî nav tevî serbilind bûy
Lî ser Kurdistan çira bûy
Hilbe Agrî, hilbe Agrî...!

Agir dirêjand ser seran
Ronahî direşand her deran
Erd dihejand car caran
Hilbe Agrî, hilbe Agrî...!

Nevalên te tijî xwîn bûn
Xelxelên te tijî cendek bûn
Raste berê agir tû bûy
Îro agir law ên te bûn...!

Şeng u xerb bask vergirtîye
Ser sîngê xwelav gîrtîye
Kurdan ra tu kabe bûyî
Hilbe Agrî, hilbe Agrî...!

Îro dîsa hêrsa te hat
Ev agiran bune kalat
Kombûn êdî serte civat
Hilbe agrî, hilbe agrî...!

Hilbe Agrî hilbe Agrî
Jî sawa teTirk dîgîr
Te dît çawa Rumî revî
Hilbe Agrî, hilbe Agrî...!

Dipnotlar:

(1) Heredot'a göre Deiokes'in hükümdarlığı elli üç yıl sürüyor, bütün krallığı boyunca Medya'da yaşamakta olan Busai, Strukhates, Paratakeni Arizanti, Budii ve Magi halklarını birleştiriyor, ölümünden sora oğlu Phraortes (Fraortez) tahta geçiyor, Medya'nın sınırlarını genişletmek için fetih savaşlarına girişiyor ve Asur'larla giriştiği bir savaşta ordusunun büyük bölümünü kaybediyor.

(2) Türk Moğol saldırılarından önce, Kürdistan uzun dönem Romalıların saldırılarına uğramıştır. Büyük bir uygarlık merkezi olan Kürdistan Romalıların tarafından muteakip defalar harabeye çevrilmiştir. Romalıların o dönem Kürdistan'da yarattıkları vahşetin izlerini halen bugünkü Kürt toplumunda görmek mümkündür. Şöyleki; o bir insan hızlı yemek yediği zaman kendisine uyarı mahiyetinde "eskerê Romê li pey teye!" (Roma askerleri mi seni kovalıyor!) denir, Kürtler Romalıların batıdan gelerek Kürdistan'ı yakıp yıkmalarından sonra batıdan kendilerine yapılan her saldırıyı Roma saldırısı olarak görmüşlerdir. Türklerin Anadolu'yu ele geçirip ve Konstantinapolis'i başkent ilan etmelerinden sonra, Türkler'de batıdan Kürdistan'a yaptıkları her saldırı neticesinde Rumi (Romî) / (Romalı) olarak adlandırılmışlardır. Ağrı Dağı ayaklanması döneminde de işgalci Türk askerlerine Rumi askeri deniliyordu. Bu terim Türk askerleri için halen günümüzde de kullanılmaktadır.

(3) Halis Bey, Ağrı bölgesindeki Hamidiye Alayı'nın komutanlığına miralay rütbesiyle atanan Abdülmecid Bey'in oğludur. Abdülmecid Bey Spikan aşiretinin reyisiydi, bölgede oldukça nüfuz sahibi bir insandı. Osmanlılar Ermeni hareketine karşı kullanmak için ona binbir vaatte bulundular, daha önce ordu içerisinde her hangi bir görevi olmamasına rağmen

men kendisine miralay rütbesi verdiler. Ermeni Hareketi Kemalist-Bolşevik ittifakı neticesinde yenilgiye uğratılınca, Abdülmecid Bey gibi insanlara artık ihtiyaç kalmadı, sıra onların da adım adım imhasına gelmişti. Kadri Cemil Paşa, Abdülmecid Bey'le yaptığı kısa görüşmeden şöyle bahseder: "Kalbimde yaşattığım emel ve arzuya göre bir hizmetten bulunamadığımdan üzgün olarak Ahlat yolunu tuttum. Yol uğrağı Hınıs'tan geçerken Spikan aşireti reisi Abülmecid Bey'in yaralı olarak Hınıs'ta olduğunu söylediler. Cesaret ve cömertliğiyle ünlü adı geçeni doğrudan tanımayı ganimet bildim. Şehrin dışında kurulmuş bir çadırda yaralı olarak yatıyordu. Kendimi tanıttım, niyetim yarım saatlik bir ziyaretten sonra yoluma devam etmekte, fakat bu mümkün olmadı. Beni yemeğe alkoymada ısrar etti. Ben de yemek hazırlanıncaya kadar geçecek süre içerisinde milli mesele konusunda sohbet etme fırsatını kaçırmak istemedim. Şarapnelle diz kapağından yaralanmış olan Abdülmecid Bey epeyce acı çekmekteydi. Orada bulunduğum iki-üç saat içinde iki defa çadıra uğrayan jandarmalar, "kaza kaymakamı Tahir Bey'in emri var, buradan içerilere doğru gitmelisin, burada kalman olmaz" diye tebligatta bulunuyorlardı. Omuzunda miralay apoleti taşıyan Abdülmecid Bey'e bir jandarma eri emredencesine ihtarda bulunuyordu..." ..... "Türkiye Hükümeti, 'Ruslar sizi katleder' bahanesiyle Rusların işgal ettiği yerlerin halkını daha onlar gelmeden önce yerlerinden kopararak göçe tabi tutmakla kışın dondurucu şiddetli soğuşunda bunları mahvetmek istiyordu. Ulaşım araçlarından mahrum halk, Türklerin zorlamasıyla hazırlıksız elde bulunan çok sınırlı araçlarla hiç bir yiyecek taşımaya imkanları olmadan yola çıkarılıyor ve bu yolcu kafilelerini daha çok perişan ve mahvetmek için durdurmadan sürekli olarak batıya doğru harekete zorluyordu. Amaçları silah kullanmadan bu kafileleri yok etmekte. Bundan doylayı Abdülmecid Bey'in savaşa hizmet ve yararlılığı görülmüş askeri Hamidiye Alayında miralayı olduğuna önem verilmeyerek, bir jandarma çavuşu kendisine baskı yapıyordu. Ben bu dumudan çok etkilen dim. Ortamı uygun bularak Türk Hükümeti'nin zulmünden ve milletimi mahvetmek istediğinden söz açtım. Sohbetimiz sırasında Abdülmecid Bey, '(Ahhh' dedi 'Allah belamı versin, savaşın başlangıcında Ruslar bana adam gönderdiler; ne istersen rütbe, mal vereceğiz, bizimle ol, dediler. Ben alçak İttihat ve Terakki Hükümeti'nin bir İslâm Hükümeti olduğunu düşünerek (Halifeye nasıl ihanet edilir...) diyerek, kendilerine red cevabı verdim. Sonradan bu alçak Hükümetin hakkımızda ne hainlik düşündüğünü anladım, ama iş işten geçti...' " Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Kürdistan'a yönelik imha hareketleri başlar. Bu saldırılardan diğer Kürt aşiretleri gibi Spikan aşireti ve onların ileri gelenleri durumunda olan "Mala Serxun" aile efratları da nasibini alır. Onun içindir ki Ağrı dağı Ayaklanması başlayınca; Abdülmecid Bey'in oğlu Halis Bey severek bu isyanda yerini

alır. Ağrı Dağı isyanı bastırıldıktan sonra Halis Bey idamla aranır, kendisi uzun dönem teslim olmaz. Devletle onlar arasına aracılar girer. Soyadı kanunuyla birlikte ailesinin adı değiştirilerek kendilerine "Öztürk" soyadı verilir. Daha sonra çıkarılan aftan yararlanan Halis Bey severek bu isyanda yerini alır. Ağrı Dağı isyanı bastırıldıktan sonra Halis Bey, Demokrat Parti döneminde Ağrı milletvekili seçilir. TC parlamentosunda az ve bozuk Türkçesiyle ün yapar. Çünkü Türkçeyi hiç bir zaman tam olarak anlamaz. 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra bir çok DP mensubu gibi o da Yassıada'da ikinci sefer idamla yargılanır. Yargılanması esnasında kendisi hakkında niçin idam istendiğini savcıya sorar. İdam isteği Parlamento'da DP milletvekilleriince çıkarılan bir kanundan dolaydır. Çünkü o da kanunun çıkması için parmak kaldıranlardandır. Bunun üzerine şu meşhur cevabı verir: "Ben Doğu'da (siz Kürdistan anlayın yn.) onlarca Türk jandarması öldürdüm idam edilmedim de bir kanunun çıkması için parmak kaldırdığımdan dolayı mı idam edileceğim? Şayet sorun bu parmaksa ben bu parmağı keserim!"

(4) Taşnak Partisi 1890'da Tiflis'te kuruldu, kısa bir süre sonra hem Batı Ermenistan'da hem de Doğu Ermenistan'da nüfus sahibi oldu. Bağımsız Birleşik Ermenistan'ın kurulmasını savundu. Hem Osmanlı hem de Çarlığa karşı mücadele etti. Ekim Devriminden sonra Taşnak Partisi Doğu Ermenistan'da en güçlü parti durumuna geldi. Bolşeviklerin Ermenistan'da iktidar olmasını engelledi. O dönem bir azınlık durumunda olan Ermenistan Sosyal Demokrat Partisi daha sonraki adıyla Ermenistan Komünist partisi ancak Rus Bolşeviklerinin yardımıyla Taşnakların nüfuzuna son verip Ermenistan'da iktidar olabildi. Buna rağmen 1922'de kurululan SSCB yönetim uzun yıllar Taşnak "belasıyla" (!) uğraşmak zorunda kaldı. Ermeni Komünistleri ve Lenin'in partisi Taşnakları Emperyalizmin uşağı ve uzantısı olarak değerlediriyorlardı. Onun içindir ki Ekim Devrimi sonrası Ermenistan'da kuruluna iktidara Emperyalist iktidar deniliyor ve bir an önce bu menşevik iktidara son verilme isteniyordu.

Ardeşir Muradyan o dönem Zilan Bey adıyla bölgede faaliyet yürüttü. Yakalanıp tutuklandıktan sonra uzun dönem gerçek ismi Hoybün Cemiyeti'nce saklı tutuldu. Gerçek ismi ilk kez Garo Sasunû tarafından 1969 yılında açıklandı.

(5) "Deste" Kürt Peşmerge ordusunda en ufak askeri birimdir 3-5 kişiden oluşur.

(6) Hacı adaylarınının Kabe'yi tavaf ederken yüzlerini sürüp öptükleri kutsal taşdır. İslam inanışa göre bu taşın bulunduğu yer dünyanın merkezi ve Allahın sağ elidir. Ona dokunan Allah ile barışmış olur.(!)

(7) Ardeşir Muradyan o dönem Zilan Bey adıyla bölgede faaliyet yürüttü. Yakalanıp tutuklandıktan sonra uzun dönem gerçek ismi saklı tutul-

du. Gerçek ismi ilk kez **Garo Sasunî** tarafından 1969 yılında açıklandı. Akibeti ne yazık ki günümüze değin henüz ortaya çıkmamıştır.

(8) Böl yönet ve imha et politikası Türk burjuvazisinin ta Osmanlılar döneminden günümüze kadar Kürt hareketi'ne karşı başvurduğu klasik bir yöntemdir. Şeyh Ubeydullah Nehri Ayaklanmasından Dersim İhtilali'ne kadar tüm ayaklanmalar esasında ilkin bazı Şahsiyetler ve aşiretler devletin tarafına çekilmiş, ayaklanma bastırıldıktan sonra kendileriyle ittifak halindeki ve tarafsız durumdaki güçlere yönelmiştir. Kürdistan tarihinde ihanetçi 72'ler olarak bilinen Kürt mebuslarına yaptığı budur. Dersim milletvekillerenden aydın bir şahsiyet olan Hasan Hayri dahi hatasını ancak Elazığ'da idam sephasına giderken anlayabilmiştir. Dersim'de devletle işbirliği içerisine giren aşireteler hatalarını geç anlayabilmişlerdir. Dersim İhtilali'nin en önemli yöneticilerinden olan Alişer'i öldüren Rayber, Türk devleti yaşam hakkını elinden alıncaya kadar bir an olsun dahi yaptığı korkunç ihanetin ne demek olduğunu anlayamamıştı.

(9) Haco Ağa Kürt ileri gelenlerinden olup Hoybün Cemiyeti'nin önemli bir fonksiyoneriydi. Ağrı Dağı isyanı esnasında Kürt Peşmergeleri Türk, İran ve Sovyet ordularınca ablukaya alındıktan sonra, TC'nin asker gücünü bölmek için Hoybün kendisine bağlı birlikleri altı komutanlığa ayırarak güneyden saldırı kararı aldı. Haco Ağa bu komutanlardan bir tanesiydi. Haco Ağa, Celadet Bedirhan ile birlikte Hevêrka dağlarına gitti. Daha önceden halk içerisinde yeterli bir örgütlenme yapılmadığı için alınan saldırı kararı pratikte gerçekleştirilemedi. Bir kaç küçük saldırının dışında kayda değer bir şey yapılamadı. Ağrı'daki kahraman Kürt Paşmergeleri Generalleri İhsan Nuri paşa'nın önderliğinde kenetlenerek göğe hücumla geçtiler. Kürt halkının tarihine önemli altın sayfalar kazandırdılar.

(10) Hoybün Cemiyeti Ağrı bölgesinde kurtarılan topraklarla birlikte yarı devlet konumuna geldi. O dönemin şartlarında bir devlet için temel olabilecek ilk adımlar atıldı. Düzenli Kürt Peşmerge Ordusunun ilk temelleri atıldı. Kurtarılan tüm topraklarda Kürdistan bayrağı dalgalandırıldı. Esir alınan Türk askerleri savaş kurallarına göre insani muamele gördü. Yapılan her eylemin raporu tutuldu. Her şey bir tüzük ve program çerçevesinde yapıldı. Hoybün mühürü bir devlet mühürü gibi bir işleve sahip hale geldi. Buna rağmen TC hiçbir uluslararası savaş kuralını tanımadı.

(11) Diğer milletlerden Türk devşirme Osmanlılardan TC'ye miras kaldı. Osmanlılar işgal ettikleri Balkan ülkelerinde en gülbüz ve sağlıklı çocukları ailelerinden koparıp Enderun'larda İslam ve Türk olarak yetiştiriyorlardı. Her sene Osmanlılara çocuk vermek zorunda bırakılan Hıristiyan aileler bazen çocuklarını Osmanlıya kaptırmamak için bir tarafını kırıp sakat ediyorlardı ki, Osmanlılar sağlıklı ve gülbüzdür deyip kendilerinden almasın. Sonradan Türk olanlar yani devşirme Türkler bazen kraldan fazla

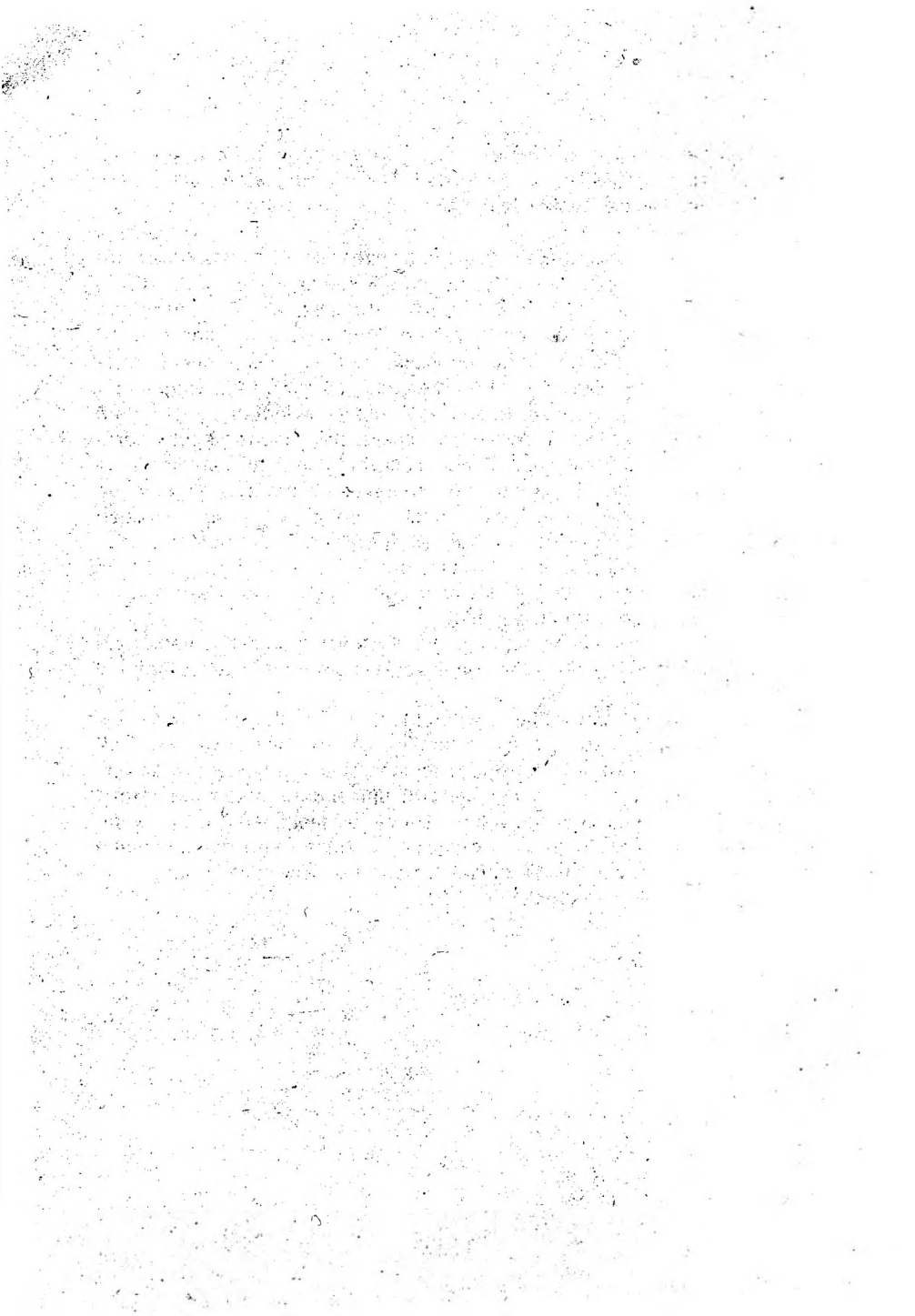

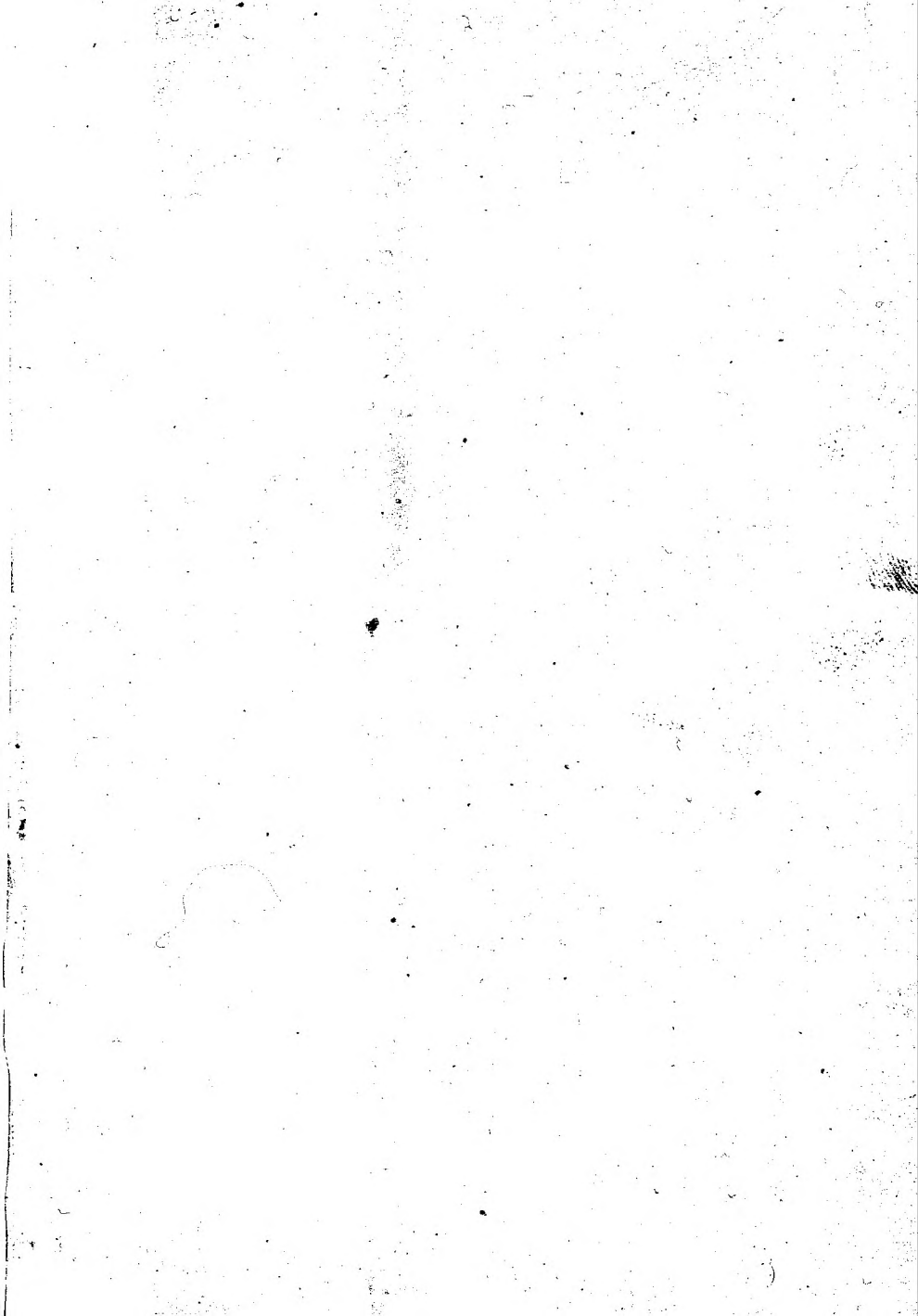
krallık kesilme misali gibi, Türkten fazla Türk kesiliyorlar. Bugünkü Türk devlet yapısında görev alan birçok devşirme Türk, gerçekten Türk'ten daha Türktür. Temirê-Keskoî'de devşirme Türk olmak istemiştir. Tıpkı Ziya Gökalp ve diğerleri gibi...

(12) Kürt ulusal hareketi karşısında çaresizlik içerisinde kalan sömürgeci Türk burjuvazisi her seferinde çareyi Kürdistan'ı işgal altında tutan sömürgeci devletlerle ittifakta aramıştır. Kürdistanı işgal altında tutan sömürgeci güçler İdris-Bitlîsî'den bu yana en kanlı bıçaklı oldukları dönemde dahi direk veya zımnen ittifak içerisindeydiler. Ağrı Dağı İsyanı döneminde sonuçta yine böyle bir ittifakla karşılaşılıyor. Kürt Hareketinin birçok kez yaşadığı buna benzer hadiselerden ne yazık ki halen yeterli ders alınmış değil. Kendisine "modernlik" ve "sosyalistlik" atfeden birçok hareket halen "taktik ilişki" maskesi altında Türk, Fars ve Arap burjuvazisi ile sıkı ilişki içerisinde. Kürt ulusu ve onun örgütleri tamamıyla bu gaflet ve delaletten kurtulmadıkları ve kendi ulusal birliklerini gerçekleştirmedikleri müddetçe her zaman sırtlarından hançer yiyecelerdir. Bu hançeri bugün TC, yarın Suriye, öbür gün Irak bir başka gün İran saplar. Umarız bu tarihi vesikanın yayınlanmasından sonra bazı siyasi yoğunluklar içerisinde oldukları korkunç trajik durumu görürler.

(13) Zom, Kürtçede bölge, alan, mıntıka anlamına gelir. Burada Lezgin Silo'nun Zomacıları denilirken; onun yaylaya çıkan insanları anlamında kullanılmıştır.

(14) Dönemin Adalet Bakanı olan Mahmud Esad Bozkurt'un bu konuda yaptığı konuşmadaki sözlerin tamamı şu şekildedir: "Sadece Türk milletinin bu memlekette milli haklar isteğinde bulunma hakları vardır. Diğer unsurların böyle bir hak talebinde bulunmalarına imkan tanınmaz." "Gerçekleri saklamanın gereği yoktur. Türkler bu memleketin yegane sahipleri yegane efendileridir. Türk orjininden (ırkından yn.) gelmeyenlerin bu memlekette sadece bir tek hakları vardır: asil Türk milletine kusursuz olarak hizmetkarlık ve kölelik etmek..."

Ağrı Dağı İsyanı Lideri

İHSAN NURİ PAŞA

AĞRI

Agri, Agri tu agir bûy
Li nav tevi serbilind bûy
Li ser Kurdistan çira bûy
Hilbe Agri, hilbe Agri...!

Agir dirêjand ser seran
Ronahi direşand her deran
Erd dihejand car caran
Hilbe Agri, hilbe Agri...!

Nevalên te tiji xwîn bûn
Xelxelên te tiji cendek bûn
Raste berê agir tû bûy
İro agir law ên te bûn...!

Şeng u xerb bask vergirtiye
Ser sîngê xwelav girtiye
Kurdan ra tu kabe bûyi
Hilbe Agri, hilbe Agri...!

İro dîsa hêrsa te hat
Ev agiran bune kalat
Kombûn êdi serte civat
Hilbe agri, hilbe agri...!

Hilbe Agri hilbe Agri
Ji sawa teTirk dî...
Te dît çawa Rumi rew...
Hilbe Agri, hilbe Agri...